

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

SAFER DAL EFENDİ VE TASAVVUFİ MİRASI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Merve CEYLAN

BURSA - 2022

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

SAFER DAL EFENDİ VE TASAVVUFİ MİRASI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Merve CEYLAN

Danışman:

Prof. Dr. Abdurrezzak TEK

BURSA - 2022

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim, **Tasavvuf** Bilim Dalı'nda 701423005 numaralı **Merve CEYLAN**'ın hazırladığı ““**Safer Dal Efendi ve Tasavvufi Mirası**” konulu Doktora ile ilgili tez savunma sınavı, 24/06/2022 günü 14:00/16:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **başarılı** olduğuna **oybirliği** ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu

Başkanı)

Prof. Dr. Abdurrezzak TEK

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi İlhami ORUÇOĞLU

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Adalet ÇAKIR ÇAĞLI

Kocaeli Üniversitesi

Üye

Üye

...../...../ 20.....

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: Safer Dal'ın Hayatı, Tasavvuf Anlayışı ve Tesirleri

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 123 sayfalık kısmına ilişkin, 03/06/2022 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* (Turnitin)* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 0 dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

03.06.2022

Adı Soyadı: Merve CEYLAN

Öğrenci No: 701723041

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: Tasavvuf

Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman

Prof. Dr. Abdurrezzak TEK

03.06.2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Çalışması olarak sunduğum “**Safer Dal Efendi ve Tasavvufi Mirası**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

03.06.2022

Adı Soyadı: Merve CEYLAN

Öğrenci No: 701723041

Anabilim/Anasanat Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: Tasavvuf

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

YAZAR ADI SOYADI	Merve CEYLAN
ÜNİVERSİTE	Bursa Uludağ Üniversitesi
ENSTİTÜ	Sosyal Bilimler Enstitüsü
ANABİLİM DALI	Temel İslam Bilimleri
BİLİM DALI	Tasavvuf
TEZİN NİTELİĞİ	Yüksek Lisans
MEZUNİYET TARİHİ/...../20....
TEZ DANIŞMANI	Prof. Dr. Abdurrezzak TEK

Safer Dal Efendi ve Tasavvufi Mirası

1926-1999 yılları arasında yaşayan Safer Dal Efendi, eserleri ve yetiştirdiği insanlarla son yüzyıla ışık tutmuş önemli bir mutasavvıftır. Dönemin şartları sebebiyle yok olmaya yüz tutan tasavvuf kültürünü yeniden canlandırmayı ve ayakta tutabilmeyi başararak gelecek nesillere aktarımını sağlamıştır. Hayatı hakkında ulaşılan bilgiler aynı zamanda yakın tarihe kaynak teşkil etmektedir. Veri toplama sürecinde Safer Dal Efendi'yi tanıyan on sekiz ayrı isimle röportaj yapılmış, yakınında bulunan bazı insanlar hakkında yapılan tez çalışmalarından faydalanılmış ve hakkında yapılmış olan anma programlarındaki konuşmalardan edinilen bilgiler kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Safer Dal, Cerrahi, tasavvuf, kültür

ABSTRACT

NAME & SURNAME	Merve CEYLAN
UNIVERSITY	Bursa Uludağ University
INSTITUTE	Institu of Socialsciences
FIELD	Basic IslamicSciences
SUBFIELD	Al-Tasawuf
DEGREE AWARDED	Master
DATE OF DEGREE AWARDED/...../20....
SUPERVISOR	Prof. Dr. Abdurrezzak TEK

The Sufi Master Safer Dal and His Sufistic Heritage

Safer Dal Efendi, who lived between 1926-1999, is an important sufi who shed light on the last century with his works and the people he raised. He succeeded in reviving and sustaining the Sufi culture, which was on the verge of extinction due to the conditions of the period, and transferred it to future generations. Information about his life is also a source for recent history. During the data collection process, eighteen different people who knew Safer Dal Efendi were interviewed, thesis studies about some people who were close to him were used, and the information obtained from the commemoration programs made about him.

Keywords: Safer Dal, Jerrahi, al-Tasawuf, culture

ÖNSÖZ

Manevi mirası yaşatmaya çalışan ve buradan hareketle kendisini geliştirmeye gayret eden tek varlık insandır. Çünkü insanın macerası bu dünya hayatından veya zahirden ibaret değildir. Bu yüzden insan, araştırılması gereken bir varlık olup bir mınıtkada müspet manada tesir etmiş olan bir insanın izini sürmekle yükümlüdür. Bu düşünceyle şekillenen tez konumuz Safer Dal Efendi gibi önemli bir mutasavvıfın hayatını esas almıştır.

Safer Efendi tasavvuf kültürüne yapmış olduğu mühim hizmetleriyle öne çıkmış, geleneğinden koparılmaya çalışılarak hızlı bir modernleşme sürecine itilen bir toplumda, yetiştirdiği insanlarla birlikte kadim olan kültürü yaşamış ve yaşatmıştır. İçinde bulunduğu dönemin getirdiği zorluklara rağmen tasavvufa dair önemli bir birikimi gelecek nesle aktarmayı başarmıştır. Bu minvalde hayatının her dönemini hizmet anlayışıyla geçiren, yetiştirdiği insanlarla ve kayıt altına aldığı gelenekle tasavvuf kültürüne büyük hizmetler yapan Safer Dal Efendi'nin hayatı, bu doğrultuda araştırılarak kaynaklarıyla birlikte aktarılmaya gayret edilmiştir.

Öncelikle bu çalışmanın her aşamasında bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim, sürecin başından sonuna teşvik ve desteklerini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Abdurrezzak Tek'e hürmet ve teşekkürlerimi arz ederim.

Tezin her aşamasında ve bilhassa kaynak taramasında bize rehberlik ederek en büyük katkıyı sağlayan ve aşağıdaki isimlerin tamamına yakınıyla kendileri sayesinde görüşme imkanı bulduğum Adalet Çakır Çağlı'ya teşekkürü borç bilirim. Veri toplama sürecinde görüşme talebimizi kabul ederek anlattıklarıyla teze kaynak teşkil eden Prof Dr. Sadettin Ökten'e, Ömer Tuğrul İnançer'e, Safiyüddin Erhan'a, Mustafa Özdamar'a, M. Fatih Çıtlak'a Hasan Subaşı'na, Nezih Çetin'e, Sabahattin Can'a, Yaşar Cengiz'e, Özcan Şakar'a, Tanju Pala'ya, Sami Savni Özer ve eşi Yümna Özer'e, Kenan Sayacı ve eşi Handan Sayacı'ya, Abdullah Akın'a, Mustafa Özyurt'a ve Cumhur Enes Ergür'e teşekkür ederim.

Aynı zamanda çalışmanın oluşum süreci boyunca emeği geçen ve destek veren tüm arkadaşlarıma, bizi hiçbir zaman yalnız bırakmayan kıymetli annem, babam ve eşimin anne ve babasına, sürecin başından sonuna kadar maddi manevi desteklerini esirgmeden yanımda olan kıymetli eşim M. Ramazan Ceylan'a sonsuz teşekkür ederim.

Merve Ceylan
Uşak - 2022

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
B. ARAŞTIRMANIN METODU.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

SAFER DAL EFENDİ'NİN HAYATI

A. DOĞUMU, NESEBİ VE ÇOCUKLUĞU.....	4
B. GENÇLİĞİ, MESLEĞİ VE EVLİLİĞİ.....	9
C. TASAVVUFA İNTİSABI.....	14
1. Mürşidi İbrahim Fahreddin Şevki Efendi	17
2. Pirdaşı ve İkinci Mürşidi Muzaffer Efendi	33

İKİNCİ BÖLÜM

SAFER DAL EFENDİ'NİN ŞEYHLİĞİ VE ŞAHSİYETİ

A. ŞEYHLİK DÖNEMİ VE ŞAHSİ ÖZELLİKLERİ	40
B. DERVİŞLERİNİ YETİŞTİRME USÛLÜ VE İRŞAD METODU	53
C. RÜYA TABİRİ İLMİNE VUKÛFİYETİ.....	69
D. HİZMET SEVGİSİ VE TEKKEDEKİ FAALİYETLERİ	74
1. Hizmet Sevgisi.....	74
2. Tekke Binasında Yapılan Yenilikler.....	76
E. CÖMERTLİĞİ, YARDIMSEVERLİĞİ VE ÎSAR SAHİBİ OLUŞU	79
F. TEKKENİN MUTAT GÜNLERİ.....	83
1. Pazartesi Geceleri	83

2. Perşembe Geceleri	88
3. Cumartesi Geceleri	90
4. Ramazan Akşamları.....	91
5. Bayram Gecesi ve Sabahı	95
6. Muharrem Merasimi ve Safer Aşısı	96
a. 10 Muharrem Merasimi.....	96
b. Safer Aşısı.....	97
G. SAFER EFENDİ DÖNEMİNDE AÇILAN ŞUBELER/ZAVİYELER.....	98
H. DİĞER TARİKAT ŞEYHLERİYLE MÜNÂSEBETLERİ.....	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYBOLAN TASAVVUF KÜLTÜRÜNÜ CANLANDIRMA VE GELECEĞE AKTARMA YOLUNDA YAPMIŞ OLDUĞU HİZMETLER

A. SAFER DAL EFENDİ’NİN ESERLERİ	105
1. Matbu Eserleri	106
a. Istılahat-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye/Tasavvuf Terimleri	106
b. İlmihâl: İmân, İslâm, İhsân	108
c. Muhibbî Dîvanı	108
2. Gayr-ı Matbu Eserleri	109
a. Şeyh Muzaffer Ozak Hayatı Menkıbeleri ve Seyahatleri.....	109
b. Son Şeyhler	109
3. Telifine Katkıda Bulunduğu Eserler	111
a. ‘İlahiler’ Hakkında Bazı Kitaplar.....	111
b. Gönül Cerrahî Nureddin Cerrâhî ve Cerrâhîler.....	112
c. İslâmbol Geleneğinde Sivil Merâsimler ve Doğumdan Ölüme Mûsikî.....	112
d. Derviş Çeyizi/Türkiye’de Tarikat Giyim-Kuşam Tarihi.....	113
e. Salât-ı Meşîşiyye Şerhi.....	114
f. Vird-i Settâr Şerhi.....	114
4. Muhtevası Safer Efendi’nin Sohbetlerinden Oluşan Eserler	114
a. Geydim Hırkayı / Safer Efendi’nin Sohbetleri.....	114
b. Huzur Defteri I-II	115
c. Rüyalar Âlemi - Rüya Risâlesi.....	115

B. TASAVVUF TARİFLERİ VE BAZI KAVRAMLAR HAKKINDA YAPTIĞI TANIMLAR	116
1. Tasavvuf ve Tasavvufa Dair Bazı Kavramların Tarifleri	116
2. Bazı Tasavvufi Kavramlarla İlgili Görüşleri	120
C. TASAVVUF KÜLTÜRÜNE OLAN HAKİMİYETİ.....	123
D. TEKKE EŞYALARI HAKKINDA BİLGİSİ, TÜRBELERİN İHYASI VE SARIK SARMA MARİFETİ	125
1. Tekke Eşyaları Hakkında Bilgisi	125
2. Türbelerin İhyası ve Sarık Sarma Marifeti	126
E. TEKKE MÛSİKİSİNE KATKILARI VE YAPMIŞ OLDUĞU HİZMETLER...	134
1. Geleneğin Kayda Alınarak Korunması.....	136
2. Kayda Alınan İlahilerin Notaya Dönüştürülerek Geleceğe Aktarılması	138
3. Mûsiki Külliyyatına Yeni Eserler ve Bestekârlar Kazandırması.....	139
F. VEFATI.....	140
SONUÇ.....	144
KAYNAKLAR	146
EKLER.....	151

KISALTMALAR

Bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
d.	: Doğumu
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
İMÇ	: İstanbul Manifaturacılar Çarşısı
ö.	: Ölümü
s.a.v	: Sallallahu aleyhi ve sellem
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve sair

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu araştırmanın konusu Nûreddin Cerrâhî Tekkesi'nin yirminci türbedarı ve postnişini olan Safer Dal Efendi'nin hayatı ve geride kalanlara bıraktığı tasavvufî mirasıdır. Safer Efendi'nin tasavvufî mirası ise şüphesiz onun hayatının bütünüdür. Zîra bir mutasavvıfın hayatı ile alakalı bilgilerin tasavvuf ilmine yönelik az veya çok katkıları olmakla beraber bir mürşid-i kamilin hayatı hakkında edinilen bilgiler, bazen tek başına irşada vesile olabilmektedir. Nitekim tabakât türü eserlerle ilk dönem sufilerinin hayatları ve bu sayede tasavvufun teşekkül süreci hakkında bilgi edinilebilmekteyken bu eserlerde adı geçen sufilerin davranış biçimleri ve sözleri, yüzyıllar sonra dahi günümüz insanının irşadına vesile olabilmektedir. Safer Efendi'nin hayatı da bu sâikle araştırılarak tasavvuf kültürüne yaptığı hizmetlerle birlikte anlatılmıştır. Aynı konuda 2020 yılında Hamid Ömer Ekicim'e ait '*Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikîsine Katkıları*' adlı yüksek lisans tezi tamamlanmış ancak bu tezin içeriği, alanı gereği Safer Efendi'nin mûsiki noktasındaki hizmetlerini öne çıkarmaktadır. Çalışmamızda ise Safer Efendi'nin hayatı tasavvufî açıdan öncelenecek şekilde işlenmiş, tekke mûsikisinin yanında tasavvuf kültürüne yapmış olduğu diğer hizmetleri de anlatılmıştır.

Safer Efendi 1926 yılında doğmuş ve şeyhi Fahreddin Efendi'yle tanıştığı 1953 yılı, onun hayatının dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten sonra ömrünü şeyhine ve İslâm'a hizmete adan Safer Efendi, tekke kültürü noktasında devrinin önde gelen isimlerinden olmuş, şeyhinden aldığı miras ile tasavvuf geleneğinin geleceğe aktarılmasında köprü vazifesi görmüştür. Bu noktada son dönem Türkiye'sinin bilinmesi gereken mühim isimlerinden olup yaptığı hizmetlerle de tasavvuf tarihi açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Zira Safer Efendi bizzat Fahreddin Efendi'nin yetiştirdiği biri olarak, Pîr Nûreddin Cerrâhî'den Fahreddin Efendi'ye kadar kesintiye uğramadan gelen bu kültürün aynıyle kendisidir.

Safer Dal Efendi, yaşadığı dönemde insanlar üzerinde etkinliği olan bir mutasavvıf olup günümüzde de bıraktığı eserler ve yetiştirdiği insanlarla bu etkisini sürdürmektedir. Safer Efendi yirminci yüzyıl Türkiye'sinin tüm zorluklarını birebir yaşamış ve bu zorluklara rağmen tasavvuf kültürünü devam ettirip gelecek nesillere aktarımı için

büyük gayretler sarf etmiş bir gönül insanıdır. Çalışmamızda bu husus göz önünde bulundurularak Safer Dal'ın hayatı incelenmiş, tasavvuf kültürüne yapmış olduğu hizmetleri anlatılmıştır.

B. ARAŞTIRMANIN METODU

Safer Dal Efendi hakkındaki bilgilerin büyük bir kısmına sevenleriyle yapılan mülakatlar sonucu ulaşılmış olup bu veriler, kendisini anma programlarındaki konuşmalardan edinilen bilgilerle desteklenmiştir. Kaynakların bir kısmı ise Safer Efendi'den bahseden bazı kitaplardan ve çeşitli tez çalışmalarından oluşmaktadır. Bununla beraber ilgili ansiklopedi maddelerinden yararlanılmış ve internet kaynakları taranarak çeşitli yollardan bilgiler toplanmıştır.

Ana kaynağı şifâhî olan bu çalışmada en belirgin sorun, bilgilerin teyidi noktasında yaşanmıştır. Zira kaynağı şifahi olan bir bilgiyi tamamıyla doğrulamak son derece zor olup bir kişiden edinilen bilginin ikinci bir kişiye teyit ettirilmesi tezin en zorlu aşaması olmuştur. Bu sebepten dolayı ulaşılan birçok bilgi tez formatı gereği teze dahil edilememiş, çalışma mümkün merteye teyidi alınan verilerle işlenmiştir.

Çalışma sürecinde yaşanan bir diğer zorluk, iç içe geçmiş olan bilgileri bölümlere ve başlıklara ayırmak olmuştur. Çünkü bir insanın hayatı, her anıyla bir bütün olup bunu ayrı başlıklar altında ele almak kolay olmamaktadır. Buna rağmen mümkün merteye her bilgi, ilgili bölüm ve başlık altında işlenerek aktarılmıştır.

Veri toplama sürecinde farklı şehirlerde farklı isimlerle röportajlar yapılmış, bu kişilere Safer Efendi'nin hayatı, şahsiyeti, şeyhiyle ve dervişleriyle münasebetleri, yapmış olduğu yurtiçi-yurtdışı faaliyetleri/hizmetleri ve tekke kültürüne dair bilgisi ve çalışmaları hakkında detaylı başlıklar halinde sorular yöneltilerek cevaplar alınmıştır. Bazı isimlerle birebir görüşme imkanı bulunamamış, internet veya telefon üzerinden görüşme sağlanmıştır. Görüştüğümüz her isim çok özel ve değerli kişiler olup bu görüşmelerin çalışmamıza olduğu kadar bize de çeşitli yönlerden büyük katkıları olduğu mutlaklıdır. Bununla beraber görüşme talebimize farklı sebeplerle ret cevabı aldığımız isimler de olmuştur. Toplanan bu bilgiler yazılı kaynaklarla birleştirilerek kronolojik sıralamaya göre aktarılmaya çalışılmıştır.

Tez, üç ayrı bölüme ayrılarak alt başlıklar oluşturulmuştur. Birinci bölümde doğumu, çocukluğu, mesleği vs. başlıklarla hayatı hakkında bilgiler ve tasavvufa intisabı işlenmiş; ikinci bölümde Safer Efendi'nin şeyhliği ve şahsiyeti başlığı altında kişilik özellikleri, dervişleriyle münasebetleri, tekke içi ve dışındaki hizmetleri ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Üçüncü bölümde ise eserleri, tasavvuf kültürüne hakimiyeti ve kaybolan tasavvuf kültürünü yeniden canlandırma yolunda yapmış olduğu hizmetleri, alt başlıklar halinde detaylandırılarak aktarılmış, en son vefatı işlenerek çalışma tamamlanmıştır. Ulaşılan bazı evraklar da ekler bölümünde fotoğraf şeklinde veya taratılarak aktarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAFER DAL EFENDİ'NİN HAYATI

Safer Efendi'nin asıl adı Sadık Safer'dir. Safer, dedesinin ismi olup Sadık ismi de babasından dolayı verilmiş¹ ve bu isim daha sonra tekke muhitinde Sıddık olarak söylenmiştir. Mahlası '*Muhibbî*' olan Safer Dal Efendi, tekke tarzı bir üslûpla tarikatı da belirtilerek '*Sıddık Safer Dal el-Muhibbî el-Cerrâhî*' şeklinde zikredilmektedir.

Nûreddin Cerrâhî Tekkesi'nin yirminci türbedarı ve postnişini olan Safer Dal Efendi² hayatının her dönemini faal geçirmiş, ömrünü İslam'a hizmete ve bu uğurda insan yetiştirmeye adanmış bir Allah dostudur. Yaşadığı dönem itibariyle eski ile yeninin farkını ve özelliklerini bizzat yaşayarak görmüş³ ve gördüklerini kayıt altına alarak/aldırarak İslam Medeniyetinin en önemli kurumlarından biri olan tasavvuf kültürünü yok olmaya yüz tutmuş bir vaziyetteyken yeniden canlandırma yolunda büyük gayret göstermiştir. Bu noktada tasavvuf kültürüne hayli hizmetleri olan Safer Efendi, geleneğin geleceğe aktarılmasında son derece mühim bir yere sahiptir.

Tezimizin bu bölümünde Safer Efendi'nin hayatı; doğumu, nesebi ve çocukluğu, gençliği, mesleği ve evliliği, tasavvufa intisabı şeklinde kısımlara ayrılarak anlatılacaktır. Anlam bütünlüğü sağlanması açısından mümkün mertebe kronolojik sıraya uyulmaya çalışılmış bu sebeple vefatı ile ilgili bilgiler bu başlık altında anlatılmayıp son bölümde aktarılmıştır.

A. DOĞUMU, NESEBİ VE ÇOCUKLUĞU

Safer Dal Efendi, 20 Ağustos 1926 yılında İstanbul Eğrikapı'da Hacı İlyas Yatağan Camii civarında bir evde dünyaya gelmiştir. Doğum yılı hakkında iki farklı bilgi

¹ Bu bilgi Adalet Çakır aracılığıyla Safer Dal'ın kızı Nurten İyibil'den alınmıştır.

² Adalet Çakır - Mehmet Fahrettin Dal, "Dal, Safer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020) Ek-1/302-302; M. Baha Tanman, "Nûreddin Cerrâhî Tekkesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007) 33/253-256; Hamid Ömer Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikîsine Katkıları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 4.

³ M. Fatih Çıtlak, *Huzur Defteri* (İstanbul: Sufi Kitap, 2016), 199.

aktarılan Safer Efendi, hayatını anlattığı bir ses kaydında verdiği bilgilerle bu ihtilafı ortadan kaldırmıştır. Nitekim Safer Efendi'nin bir sohbet esnasında bu konu hakkında soran birine '1926 tarihinde doğdum ama nüfusta 1928.' şeklindeki cevabı da bu bilgiyi teyit etmektedir.⁴ Doğumuna düşürülen bir tarih şöyledir;

Çıktı bir şems-i bal

"Eş-Şeyh Safer Dal"

(10 Safer 1345/20 Ağustos 1926)⁵

Safer Efendi'nin annesi Ülker Hanım, anne tarafından Bulgaristan'ın Zıştov şehrinde Hacı Rüstemoğulları namıyla tanınan ve Tuna'da gemileri bulunan köklü bir aileye mensuptur. Bu aile, Ülker Hanım'ın annesi çok küçük yaşlardayken çıkan '93 Harbi' sebebiyle memleketini terk etmek zorunda kalmış ve o dönem kasaba olan Mustafakemalpaşa İlçesine muhacir olmuştur. Ülker Hanım baba tarafından ise Emirzâdeler ailesinden olup silsilesi Bursa'da bulunan ve asıl adı Şemseddin Muhammed olan Emir Sultan'a⁶ (ö.1429) dolayısıyla Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) dayanmaktadır. Bununla ilgili Safer Efendi hayatını anlattığı kayıta şöyle söylemektedir: "*Annemin babasının sülalesine 'Sultanlar' diyorlar. Ben merak ediyordum bu sultanlık nereden geliyor diye. Teyzeme 'Sultanların Emine', dayıma 'Sultanların Mehmet' derler. Hz. Emir Sultan'danmış. Anne sülalemin isimleri bilebildiğimiz kadar yukarıdan aşağıya doğru 'Ahmet oğlu Mehmet, Mehmet oğlu Ahmet' diye gidiyor. Dedemin ismi de Ahmet. Kendisi Çanakkale şehidi, annem yetim büyümüş.*"⁷

Ülker Hanım son derece becerikli, cevval ve çocuklarına karşı müşfik bir annedir. Çocuklarına gösterdiği sevgi ve şefkatin yanında "*Evlât sermaye, torun kâr*" sözüyle torunlarını da ne kadar çok sevdiğini; "*kârımın kârı*" cümlesi ile de torun çocuklarını görme bahtıyarlığını ifade etmiştir.⁸ Evlatlarını hayata hazırlamak için onlara elinden gelen her şeyi öğretmeye çalışmış ve onları her işi becerebilecek donanımda yetiştirmiştir. Nitekim Safer Efendi'nin de elinden her iş gelen kabiliyetli biri olduğu

⁴ Adalet Çakır, *Geydim Hırkayı Safer Efendi'nin Sohbetleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 206.

⁵ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 11 Dipnot:1.

⁶ Hüseyin Algül - Nihat Azamat, "Emîr Sultan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995) 11/146-148.

⁷ Bu bilgi F. Çıtlak tarafından gönderilen Safer Efendi'ye ait ses kaydından naklen alınmıştır.

⁸ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Müsikisine Katkıları*, 8.

anlatılmıştır. Ülker Hanım ve Sadık Efendi, Dervişali Mahallesi'nde bir dönem Kadirî Tekkesi olan Kefeli Camii yakınında bir evde nişanlanmışlardır. Kendilerinin herhangi bir yere intisabı olmamasına rağmen düğünlerini dervişler yapmış, onları dualar ve ilahilerle evlerine göndermişlerdir.⁹ Bir kız bir de erkek kardeşi olan Safer Dal, ailenin en büyük çocuğudur.¹⁰ Annesine çok düşkün olan Safer Efendi, 1989 senesinde onun vefatından dolayı duyduğu üzüntüyü kerîmesine “*Evlâdım, ben şimdi büyüdüm*” sözüyle ifade etmiş¹¹ ve annesine duyduğu hasretle şöyle bir şiir yazmıştır:

Anam

Hak yarattı cümleyi

Yavrun idim ben senin

Yaşıyorduk sevgiyle

Hasrette koyup gittin

Anam

Sen gidince Allah'a

Aşkullâh sardı beni

Rûhun için Fâtiha

*Kul etti aşkın beni*¹²

Safer Efendi'nin babası Sadık Ramazan Efendi Arnavutluk'un Debre'ye bağlı Zerqan Nahiyesi Strikçan (Sudencan) Köyü'nde yaşamış olan Sulalar/SülüAgalar/Süleymanlar namıyla meşhur bir aileye mensuptur. Bu ailenin büyük dedesi olan Süleyman Ağa uzun bir ömür sürmüş, ömrünü yüz elli yıl çobanlık yaparak geçirmiştir. Bir buçuk asır koyun güdüp hiçbir hayvanına bir kere bile kötü bir söz etmediğini söyleyen nezaket sahibi bir zat olduğu anlatılmıştır.¹³ Sadık Efendi küçük yaşlarda kardeşleriyle beraber Arnavutluk'tan İstanbul'a gelmiş, kardeşleri geri dönmüş fakat Sadık Efendi İstanbul'da kalmıştır. Burada Rumlardan helvacılık mesleğini öğrenirken Rumcayı da öğrenmiştir. Anadolu'nun çetin günlerden geçtiği bu dönemde vatan müdafaası için Trakya'da

⁹ Bu bilgi Safer Efendi'ye ait ses kaydından naklen alınmıştır.

¹⁰ Kız kardeşi Servet Erağan (d.1929), erkek kardeşi Şevki Dal (d.1933)'dir.

¹¹ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikîsine Katkıları*, 8.

¹² Safer Dal, *Muhibbî Dîvânı*, haz. Adalet Çakır (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009), 191-192.

¹³ Bu bilgi Safer Efendi'ye ait ses kaydından naklen alınmıştır.

bulunan Cafer Tayyar Paşa komutasındaki milis kuvvetlerine katılmış ve savaşta Rumların eline esir düşmüştür. Sadık Efendi bu esareten Rumca ifadelerle “Arnavudun gavuruyum” diyerek kurtulmuştur. Bu süreçten sonra kısa bir müddet Bursa Mustafakemalpaşa’da ikamet etmiş ardından oğlu Safer Dal’ın hayatının merkezi haline gelecek olan Fatih Karagümrük’e yerleşmiştir.¹⁴ Sadık Efendi’nin ömrü çok küçük yaşlarda ayrılıp bir daha dönemediği memleketine duyduğu hasretle geçmiştir. Nitekim yakınları onun sırf Arnavutça bir şeyler duyabilmek için radyonun başından ayrılmadığına şahit olmuşlardır.¹⁵ Sadık Efendi 16 Ocak 1956 yılında vefat etmiştir. Sadık Efendi ve Ülker Hanım’ın kabirleri Edirnekapı Necatibey Mezarlığı’nda Pîr Nûreddin Cerrâhî’nin babası Abdullah Ağa’nın ayak ucundadır.¹⁶

Safer Dal’ın çocukluğu oldukça hareketli geçmiştir. Babası Sadık Efendi senenin diğer günlerinde helvacılıkla meşgul olurken yaz aylarında Heybeliada’da dondurma satarak geçimini sağlamış, bu sebeple Safer Efendi de çocukluğunun yaz aylarını orada geçirmiştir. Meraklı, heyecanlı ve hareketli bir çocuk olan Safer Dal’ın adada geçen günlerine dair şöyle bir hadise anlatılmıştır; Safer Efendi bir gün arkadaşlarıyla adaya gelen ip cambazlarının gösterisini izlemeye gider ve onların yaptığı tehlikeli hareketleri aynen taklit etmeye başlar. Çocuklar bahçedeki toprağa ayaklarını sürterek telin üzerinde yürümeye çalışırken ip cambazları onların bu halini görmüş, dikkatleri Safer Dal’ın hareketlerine yönelmiştir. Cambazlar Safer Efendi’nin ailesine gelerek kendisinin çok yetenekli olduğunu ve yetiştirmek için kendisini almak istediklerini söylediklerinde büyükannesi hiddetlenerek ‘*Bizim size verilecek çocuğumuz yok!*’ karşılığını vermiş ve cambazların bu teklifini reddetmiştir.¹⁷ Bir diğer çocukluk hatırasını şöyle anlattığı nakledilmiştir: “*Mide bulantıları sebebiyle kendisini muayene eden Fransız doktor Allen, ‘çocukluğunuzda hiç kafa üstü düştünüz mü’ diye sorduğunda ‘evet’ der ve anlatır: ‘Çocukken, en uçtaki kozalağı almak için çam ağacına çıktım. Tırmanırken yere düştüm. Tabii, ben yüzümü görmüyorum. Şevki (Safer Efendi’nin kardeşi) çok korktu. Sakın evdekilere söyleme dedim ama o yüzümü kanlı*

¹⁴ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 11.

¹⁵ Ekicim, *Safer Dal Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikîsine Katkıları*, 7.

¹⁶ Bu bilgi Adalet Çakır aracılığıyla Safer Dal’ın kızı Nurten İyibil’den alınmıştır.

¹⁷ Ekicim, *Safer Dal Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikîsine Katkıları*, 8.

görünce koşup eve haber vermiş. Annem, babam, büyükannem koşarak geldi. Tabii, büyükannem beni hemen arkasına aldı.”¹⁸

Safer Efendi bir dönem de futbola merak salmıştır. Öyle ki gençlik döneminin başlarında futbola duyduğu bu merakla işlerini maç saatlerine göre ayarladığı ve maçları seyretmeye gittiği nakledilmiştir.¹⁹ Futbola düşkünlüğüyle ilgili bir hatırasında kıran kırana bir mücadele yaptıklarını, bu esnada ayak başparmağındaki tırnağın düştüğünü fakat maçın heyecanı ile ayakkabıdan taşan kanı görene kadar bunu fark etmediğini anlatmıştır.²⁰

Safer Efendi çocukluğunun en sıkıntılı günlerini ‘Kur’ân’ın yasak olduğu devirler’ diye ifade etmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’i cami duvarlarının yazılarını çözümlenerek öğrenmeye çalışmış, kısa sûreleri camilerde namaz esnasında hocalardan dinleyerek ezberlemiştir.²¹ O günlerden şöyle bahsettiği nakledilir:

“Çocukluk yıllarımızda namaz sûrelerini bu bitişik câmide -Canfedâ Hatun Câmiî’nde-, Ramazan’da, İmam Efendi’den öğrendim. Bu câmiden kovarları Dervişali’ye; Dervişali’den kovarlar Atikali’ye... Çocuğuz, küçüğüz, kıkırdıyoruz ya!.. Cemaat kovuyor bizi. Böyle böyle imamların namazdaki okuyuşlarını takip ede ede, namaz sûrelerini ezberledik.”²²

Safer Dal’ın çocukluk yılları İkinci Dünya Savaşı’na rastlamaktadır. Savaşın getirdiği olumsuzluklar ülkede büyük bir kıtlığa sebep olmuş, bu durum Safer Efendi’nin ailesini de büyük oranda etkilemiştir. Bu zorlu süreçte Dervişali Mahallesi’nde bulunan Taş Mektep’te²³ ilkokulu tamamlayan Safer Dal, ardından Karagümrük Ortaokulu’na²⁴ başlamıştır. Parlak bir öğrenciliği olmasına rağmen ailesinin geçim sıkıntısından dolayı ortaokulu tamamlayamadan bırakmak zorunda kalmıştır. Babasına yardımcı olabilmek için muhtelif işlerde çalışmaya başlayan Safer Efendi o günlerini şöyle anlatır:

¹⁸ Dünya Bizim, “Safer Efendi’yi dervişlerinden ayırmak zordu”, Söyleşi (Erişim 12 Ekim 2021).

¹⁹ Çıtlak, *Huzur Defteri*, 196.

²⁰ Özcan Şakar, “Kişisel Görüşme” (Susurluk / Balıkesir - 08.06.2019).

²¹ Çıtlak, *Huzur Defteri*, 193.

²² Mustafa Özdamar, *Gönül Cerrahî Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler* (İstanbul: Kırk Kandil, 2016), 190.

²³ 17. İlkokul olarak da bilinen okulun bugünkü adı Muallim Naci İlkokulu’dur.

²⁴ Bugünkü adı Ahmet Rasim Anadolu Lisesi’dir.

“İkinci Dünya Harbi sırasında bizi okuldan almak mecburiyetinde kaldılar. Ortaokulu bitiremedik. Öğretmenlerim çok yalvardılar: ‘Bırakın biz okutalım bu çocuğu!’ dediler, fakat. ‘Hayır!’, dedi babam, şeker beş lira oldu çünkü. Babam helvacı... Çalışmak mecburiyetinde kaldık, çalıştık.”²⁵

B. GENÇLİĞİ, MESLEĞİ VE EVLİLİĞİ

Safer Efendi okulu bıraktıktan sonra ailesinin geçimine destek olabilmek için muhtelif işlerde çalışmıştır. Helvacılık mesleğinde babasına yardımcı olmuş, helva satıcılığı yapmış bunun yanında on beşli yaşlarındayken bir tesviye işinde çalışmıştır. Safer Efendi çalıştığı her işte olduğu gibi bu işte de maaşının karşılığını alabilmek için olan gücüyle gayret göstermiş, bu durumu fark eden patronunun onun bu çalışma ahlakını takdir ederek ona herkese verdiğinden daha fazla maaş verdiğini anlatmıştır.²⁶

Safer Dal zor bir çocukluk ve gençlik döneminden sonra askerlik vazifesini yapmak için Mersin Silifke’ye gitmiştir. Hayatından bahsettiği ses kaydında ‘Askerde iyi arkadaşlar edindim, orada ben beş vakit namaza başladım.’ diye anlatmıştır.²⁷ İkinci Dünya Savaşı’nın henüz sona erdiği bu yıllarda ülke kamusal ve kurumsal anlamda büyük sıkıntılar içindedir. Karayolları Genel Müdürlüğü’nün henüz kurulmadığı bu dönemde²⁸ devlet, eksik işgücü açığını kapatmak amacıyla kendi denetimi altındaki işlerde, sürekli ve kötü çalışma koşullarına tepki gösteremeyecek bir işgücü kaynağı olarak askerleri ve hükümlülere çalıştırmıştır.²⁹ Safer Efendi de askerliği sırasında iş makinesi operatörlüğü yaparak eski Silifke-Mut karayolunun çalışmasında bulunmuş, ağır çalışma şartları altında tamamladığı askerliğini şu sözleriyle ifade etmiştir; “Günlerce postalı çıkarmadığımız için üç kere tırnağım düştü.”³⁰ Bu yıllarda Kore Savaşı başlamıştır. Türkiye, NATO’ya girmek için Kore’deki savaşa asker gönderme kararı almış, Safer Efendi de bu savaşa katılmak için gönüllüler listesine adını yazdırmıştır. Bunu duyan babası Sadık Efendi, savaş görmüş biri olarak evladının gönüllü olmasından duyduğu üzüntü ve endişeyle ağır bir kalp krizi geçirmiştir. Bunun üzerine Safer Efendi ismini

²⁵ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 190.

²⁶ Çıtlak, *Huzur Defteri*, 196-197.

²⁷ Bu bilgi Safer Efendi’ye ait ses kaydından naklen alınmıştır.

²⁸ 1 Mart 1950’de kurulmuştur. Tarihçesi için bk.

<https://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Kurumsal/Tarihce.aspx>

²⁹ Süleyman Özdemir, “Türkiye’de ‘Zorunlu Çalışma’ Uygulamaları”, *Journal of Social Policy Conferences* 41-42 (02 Kasım 2011), 18.

³⁰ Ekicim, *Safer Dal Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Müsikisine Katkıları*, 10.

listeden sildirmiş, Kore'ye gitmekten vazgeçmiştir.³¹ Safer Dal üç sene süren askerliğini telsizci ve iş makinesi operatörü olarak iki sınıf halinde tamamlamış,³² askerliği süresince ayrıca görevli olarak Zonguldak Devrek'e de gitmiştir.³³ 1950 yılında terhis olduktan sonra PTT'nin kursuna gitmiş ve orada uluslararası geçerliliği olan telsiz operatörlüğü belgesi almaya hak kazanmıştır. Can dostu ve yoldaşı Kemal Evren ile de burada tanışmış ve bu kursu her ikisi de başarıyla tamamlamıştır.³⁴ Askerden sonra elindeki telsiz operatörlüğü belgesiyle dönemin iyi gelirliliği olan uzun yol gemilerinde çalışmak için arayışa girmiş, yerli firmalarda bu meslekle ilgili iş bulamayınca yabancı şirketlerden kendisine gelen teklifleri değerlendirmek istemiştir. Ancak babası Sadık Efendi'nin: *"Oğlum, üç sene hasretini bekledim, askerden! Şimdi gideceksin Gâvuristana, bir gâvur kızı alacaksın, ben senden olacağım, gitme babacığım!"*³⁵ deyip ağlaması üzerine Safer Efendi babasını kırmamış ve onun rızası olmayan bu işe hiç girişmemiştir. Safer Efendi'nin burada göstermiş olduğu davranışı, anne-baba rızasını gözetme noktasında ne kadar hassas olduğunun da delilidir. Bunun üzerine Safer Efendi İstanbul'da bir iş bulmuş ve Kemal Evren ile birlikte Haliç Câmialtı Tersanesi'nde çalışmaya başlamışlardır. Önce Safer Dal ardından Kemal Evren tersaneye girmiş; Safer Efendi ambar memuru, Kemal Baba ise muhasebeden sorumlu memur olarak işe başlamıştır.³⁶

Safer Efendi askerden döndükten sonra eski muhitindeki arkadaşlarıyla kaldığı yerden devam edememiş ve pek ahbablık kuramamıştır.³⁷ Geri kalan hayatında en yakın arkadaşı Kemal Evren olmuştur. Gittikleri her yere beraber gitmişler ömürlerinin sonuna kadar birbirlerinden hiç ayrılmamışlardır. Araştırmalarımız sırasında yaptığımız tüm görüşmelerde bu dostluk bağı mutlaka zikredilmiş ve hayranlıkla anlatılmıştır. Bu dostluğu Robert Frager kitabında şöyle anlatır;

"İkisi siyam ikizleri gibiydiler. Her zaman yan yana, omuz omuza otururlardı. Sanki ikisi tek bir varlıktı; birini görüp diğerini hemen yanında görememek bize çok tuhaf gelirdi. İki adam en derin bir dostluğu, kardeşliği

³¹ Bununla ilgili yaşanan trajikomik hadise şurada nakledilmiştir. Bk. Çıtlak, *Huzur Defteri*, 197.

³² Erkam TV, "Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbî) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer", *YouTube* (24 Şubat 2021) 50:17-50:27.

³³ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikîsine Katkıları*, 10.

³⁴ Bu bilgi Safer Efendi'ye ait ses kaydından naklen alınmıştır.

³⁵ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 190.

³⁶ Bu bilgi Safer Efendi'ye ait ses kaydından naklen alınmıştır.

³⁷ Çıtlak, *Huzur Defteri*, 199.

paylaşıyor olmalarına rağmen Kemal Baba Safer Efendi'ye karşı her zaman en derin bir şekilde hürmet etmiştir.”³⁸

Bu bölümde kısaca Kemal Baba'dan bahsedilecek ardından Safer Efendi'nin evliliği ve tasavvufa intisabıyla devam edilecektir:

1928 yılında dünyaya gelen Kemal Evren'in, mümtaz şahsiyetiyle herkesin muhabbetini kazanmış son derece kibar, zarif, nazik bir kişiliğe sahip, herkese karşı müşfik ve çok merhametli bir zat olduğu belirtilmiştir. En belirgin özelliği ise mahviyeti, tevazuudur.³⁹ Kemal Baba'yı tanıyanlar onun ismiyle müsemma, kemâl sahibi bir zat olduğunu, evliyâullah vasfını taşıdığını ifade etmişlerdir. Mûsiki alanında başta şeyhi Fahreddin Efendi'den ve dönemin belli başlı önemli isimlerinden istifade etmiş, tekke mûsikisine vukûfiyet kazanmıştır.⁴⁰ Tekke mûsikisi formlarından özellikle durak okumada kendine has tavrı ile ender şahsiyetlerden biri olup kadim usûle göre okuyan son kişilerdendir.⁴¹ Mûsiki konusundaki meziyetinin yanında tekke kültürü, usûl ve erkân konularına hakimiyet noktasında da nadir kimselerden biri olduğu ifade edilmiştir. Safer Efendi bu konuda dervişlerine, “*Hurde-i tarikle alâkalı bir şey soracağınız zaman Kemal Baba'ya da sorabilirsiniz.*”⁴² diyerek bu hususu sabit kılmıştır. Kemal Baba bir dönem tekkenin zâkirbaşılığını yapmış ve bu konuya fevkalade hakim bir konumdadır. Kıyam zikri ve devrân zikrinin tüm inceliklerine vâkıf olarak tek başına zikri idare edebilecek istidâda sahiptir. Yalnızca tekke mûsikisi formlarını değil câmi mûsikisine ait formları okumakta da Allah vergisi ses güzelliğiyle son derece mâhir olduğu belirtilmiştir.⁴³ Kemal Evren, Safer Efendi ile beraber Fahreddin Efendi'ye biat etmiş, Safer Efendi, Kemâl Baba'nın mahviyetkarlığından dolayı ilk önce kendisinin bîat ettiğini söylemiştir.⁴⁴ Kemal Evren, bu biat esnasında aralarında yaklaşık on dakikalık bir farkla kendisinden önce intisâb eden Safer Efendi'ye ömrü boyunca hürmetle muamele etmiş, duyduğu muhabbet ve hürmetten dolayı hiçbir zaman Safer Efendi'nin önünden geçmemiş, hep bir adım

³⁸ Robert Frager, *Sufi Terapistin Sohbet Günlüğü* (İstanbul: Sufi Kitap, 2020), 159.

³⁹ Frager, *Sufi Terapistin Sohbet Günlüğü*, 164-165.

⁴⁰ Nağme-i Aşk, “Bir Gönül Sultânı : Kemal Baba”, Blogspot (Erişim 10 Eylül 2021).

⁴¹ Sabahattin Can, “Kişisel Görüşme” (İstanbul - 28.06.2019); Kemal Evren'in durakhanlığı ile alakalı bk. Bekir Şahin Baloğlu, *Dinî Türk Mûsikîsi Beste Türlerinden Durak* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

⁴² Can, “Kişisel Görüşme”.

⁴³ Nağme-i Aşk, “Bir Gönül Sultânı : Kemal Baba”.

⁴⁴ Dünya Bizim, “Safer Efendi'yi dervişlerinden ayırmak zordu”.

gerisinden yürümüştür.⁴⁵ Nitekim Safer Efendi'nin Muzaffer Efendi döneminde ferraşlık makamında olduğu, Kemal Baba'nın ise sertarik olduğu ifade edilmiş, hiyerarşik sıralamada daha üstte olmasına rağmen Kemal Baba'nın Safer Efendi'ye karşı hürmetten hiçbir zaman geri durmadığı aktarılmıştır. Safer Efendi postnişin olduğunda da ilk intisap edenlerden biri Kemal Baba olmuştur.⁴⁶ Fahreddin Efendi vefat edince Safer Efendi ile birlikte Fahreddin Efendi'den sonra postnişin olan Muzaffer Ozak'a intisâp etmiştir. Safer Efendi ile beraber Muzaffer Efendi'nin yurtdışı seyahatlerinde bulunmuşlar, umre ve hac yolculuklarına çıkmışlar ve ilk bestelerini de birlikte yapmışlardır.⁴⁷ Hatta aynı giyinmeyi çok sevdikleri de nakledilmiş⁴⁸ ve bu yakınlıklarını ifade edebilmek için onlara 'bir elmanın iki yarısı' denilmiştir.⁴⁹ Kemal Evren, Safer Dal'la birlikte girdikleri tersaneden emekli olduktan sonra bir süre eve kapanmış ve epey bir zaman ortalıkta görünmemiş, bu hal üzere dostunun hasretine dayanamayan Safer Efendi 1976 yılında şu şiirini yazmıştır:

Ey benim cânım Kemâl-i Ümmî

Cân ü cânânım Kemâl-i Ümmî

Sensin şerîkim hem de refikim

Bilmezem n'ittim Kemâl-i Ümmî

Kâbe'ye gittik hacı da olduk

Yorgunsun bildik Kemâl-i Ümmî

Tekâüd oldun görünmez oldun

Bilmezem noldun Kemâl-i Ümmî

⁴⁵ Yaşar Cengiz, "Kişisel Görüşme" (Üsküdar / İstanbul - 28.06.2019) ; Frager, *Sufi Terapistin Sohbet Günlüğü*, 158-159.

⁴⁶ M. Fatih Çıtlak, "Kişisel Görüşme" (Fatih / İstanbul - 01.12.2021).

⁴⁷ Dünya Bizim, "Safer Efendi'yi dervişlerinden ayırmak zordu"; Çakır, *Geydim Hırkayı*, 258.

⁴⁸ Nefes Yayınevi, "'Meşkûre Sargut Hatırasına' Programı 2.Bölüm - Vefatının 20. Yılında Safer Efendi (Konuşmacı: Ö.Tuğrul İnançer)", *YouTube* (2019) 01:00:39-01:00:50.

⁴⁹ Dünya Bizim, "Safer Efendi'yi dervişlerinden ayırmak zordu".

*Kapandın eve hanımla bile
Gelirsin dile Kemâl-i Ümmî*

*Sen seni bildin gönüle girdin
Vuslata erdin Kemâl-i Ümmî*

*Ezelden âdet pîri ziyâret
Eylemek sünnet Kemâl-i Ümmî*

*Şeyh ile derviş sohbetle her iş
Yümni'de buluş Kemâl-i Ümmî*

*Mürşidin sözü gerçektir kozu
Özletme bizi Kemâl-i Ümmî*

*Dileriz nâgâh olalım âgâh
Gelesin her gâh Kemâl-i Ümmî*

*Gelirsen her bâd Muhibbî'n dilşâd
Olalım âbâd Kemâl-i Ümmî*

1396 / 1976⁵⁰

Kemal Evren de bir şiirinde Safer Efendi'den şöyle bahsetmiştir;

*Dili her dem tevhîd eder
Her dâim Allah der gezer
Şefkatlidir iyiliksever
Büyük küçük hürmet eder
Adı güzel yektir Sefer
Tam babadır kerem eder.⁵¹*

⁵⁰ Dal, *Muhibbî Dîvânı*, 78-79 Şiirde geçen "Ümmî" ifadesi Kemal Evren'in mahlasıdır.

C. TASAVVUFA İNTİSABI

Safer Dal Efendi Kemal Evren ile birlikte tasavvuf kültürüne duyduğu merakla nerede eskiden kalma bir dergâh varsa oralara gidip gelmeye ve bu kültürü yaşatmaya çalışan insanların izini sürmeye başlamıştır. 1950'li yıllarda tekkelerin kapatılmasının üzerinden yıllar geçmesine ve yasağın devam ediyor olmasına rağmen bazı dergâhlar bu hayatı mestur bir vaziyette sürdürmeye çalışmıştır. Fakat mensupları oldukça az ve yaşlılardan ibarettir. Eski ile yeninin uzlaştırılmaya çalışıldığı bu yıllar fevkalade zor bir geçiş dönemidir. Bu sebeple birçok şey birbirine karışmış, cehaletin had safhada olduğu ve ne yapılacağını bilinmediği bir kaos ortamı mevcuttur. Tekkeler kapatıldıktan sonra şeyhlerin, dervişlerin toplanma yeri kahvehaneler olmuştur. Karagümrük'te bulunan ve kudema dervişlerin uğrak yeri haline gelen Uşşâkî Dervîşi Mehmed Efendi'nin kahvehanesi tam da Safer Efendi'nin aradığı gibi bir yerdir. Burada kadim usûlü yaşatan dervişlerin ve şeyh efendilerin izini sürebilecek ve onlar hakkında bilgi edinebilecektir. Bu kahvehanenin müdavimi olan ve dönemin meşhur dervişlerinden olan bazı isimler Sâ'dî dervîşi Abdülmuttalib Efendi, Üsküp Mevlevihanesi Meydancı Dedesi Adem Dede, Kıyam Reisi Arap Ali'dir. Bu süreçte bir taraftan tersanede çalışırken bir taraftan Kemal Evren ile sıklıkla bu mekana gidip gelmeye başlayan Safer Dal, burada son Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin yeğeni olan Mustafa Sabri Efendi ile sohbetlere başlamıştır. Mustafa Sabri Efendi, Nakşibendî tarîkinden Şeyh Hamza Nigârî'nin mürîdi, kudema dervişlerdendir. Bu zat hakkında detaylı bilgi edinilememişse de kendisinin çocuk yaşlarda iken şeyhini gördüğü ve şeyhinden hilafeti olmadığı bilgisi aktarılmış, bu sebeple Hamza Nigârî'nin halifesi olan ve Emir Buhârî Tekkesi'nin şeyhliğine tayin edilen Mustafa Sabri Efendi⁵² ile karıştırılmaması gerektiği ifade edilmiştir.⁵³ Nitekim Hamza Nigârî'nin halifesi olan Mustafa Sabri Efendi'nin yaşadığı dönemle Safer Efendi'nin yaşadığı dönem, tarih itibariyle birbirine denk düşmemektedir.

⁵¹ Dünya Bizim, "Safer Efendi'yi dervişlerinden ayırmak zordu".

⁵² A. Azmi Bilgin, "Nigârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007) 33/85-87.

⁵³ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

Mustafa Sabri Efendi, Safer Dal ve arkadaşına rehberlik etmiştir. Safer Efendi, Mustafa Sabri Efendi hakkında ‘*O bizim mürşid-i evvelimiz.*’ diye bahsetmiştir.⁵⁴ Sabri Efendi hangi dergâhın zikrine katılırsa onlar da onunla birlikte gitmektedir. Bu süreçte Safer Efendi, Tophane’deki Kadirihane şeyhi İsmail Gavsî (Erkmenkul) Efendi’nin⁵⁵ (ö. 1958) sohbet ve zikir meclislerine katılmış, kendisinden ‘*Azîzim*’ diye bahsettiği ikinci şeyhi Muzaffer Ozak’ı da ilk kez bu ziyaretlerden birinde tanımış, burada arkasında namaz kılmıştır. Aynı zamanda Kasımpaşa’daki Aynî Ali Baba Dergâhı şeyhi Muhyiddin Ensârî Efendi’nin⁵⁶ (ö. 1978) sohbetlerine katılmış, İstanbul’un meşhur vaizlerinden Hafız Hacı Cemâl Ögüt’ün⁵⁷ (ö. 1966) vaazlarına devam etmiştir. Safer Efendi Mehmed Efendi’nin kahvehanesine gidip gelmeye devam ederken buradan aldığı havadislerle hayatta olan şeyhlerin meclislerini, vefat edenlerin cenazelerini kaçırmadan takip etmiştir. Kahvehanede ve bu meclislerde Fahreddin Efendi’yle karşılaşmış,⁵⁸ diğer şeyh efendiler tarafından Fahreddin Efendi’ye gösterilen ayrı muamele ve hürmet Safer Efendi’nin dikkatini çekmiştir. Fahreddin Efendi de ikiz kardeş gibi dolaşan Safer Efendi ve Kemal Baba’ya yakın davranmış, onlarla alakadar olmuştur.⁵⁹

Safer Efendi’nin tasavvufa ilgi duymaya başlamasındaki etkenlerden biri de “*Benim derviş olmama sebep oldu.*”⁶⁰ dediği Cemalettin Server Revnakoğlu’dur. Gençlik yıllarından itibaren tasavvuf, tekke ve tarikatlar konusunda derin araştırmalar yapan Revnakoğlu,⁶¹ Safer Dal’ın dervişliğe olan ilgisini celbetmiştir. Revnakoğlu’nun tarikat

⁵⁴ Bu bilgi Safer Efendi’ye ait ses kaydından naklen alınmıştır.

⁵⁵ “İsmail Gavsî Erkmenkul, 6 Mayıs 1893’te İstanbul’da doğmuştur. Babasından Kâdiriyye icazeti alarak 1921 yılında Tophane Kâdirî Âsitânesi’nin şeyhliğine tayin olunmuştur. Salı günleri yapılan âyin icrasını tekkeler kapatıldıktan sonra 1950’li yıllara kadar sürdürmüştür. Atalarından kalan mirası günümüze aktarabilmek için elinden gelen gayreti gösteren Gavsî Efendi, 17 Nisan 1958 yılında vefat etmiş ve Feriköy Mezarlığı’na defnedilmiştir.” Mehmet Akif Köseoğlu, *İstanbul’un 100 Tekkesi* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2016), 33.

⁵⁶ “Muhyiddin Ensârî Efendi, 1897 yılında Erzincan’da doğmuştur. Sonraki yıllarda ailesiyle İstanbul’a giderek orada hukuk tahsili görmüş ve babasından aldığı icazetle 1918 yılında Bartın Rıfâî Tekkesi’nde vazifelendirilmiştir. Tekkeler kapatıldıktan sonra 1950’li yıllara kadar orduda görev almış ve kıdemli binbaşı rütbesiyle emekli olmuştur. Muhyiddin Ensârî Efendi Aynî Ali Baba tekkesinin harem kısmında ikamet etmiştir. Camiye dönüştürülen tevhidhane bölümünde imamlık yapmış, tekkelerin yasaklı olduğu yıllarda yetiştirdiği dervişleriyle tekke kültürünün günümüze taşınmasında etkili olmuştur. 9 Ocak 1978’de vefat etmiş ve Kulaksız Mezarlığı’na defnedilmiştir.” Köseoğlu, *İstanbul’un 100 Tekkesi*, 30.

⁵⁷ Cemal Ögüt hakkında bilgi için bk. Vehbi Vakkasoğlu, “Ögüt, Cemal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007) 34/23.

⁵⁸ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahîler*, 191.

⁵⁹ Bu bilgi Safer Efendi’ye ait ses kaydından naklen alınmıştır.

⁶⁰ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 198.

⁶¹ Hakkında detaylı bilgi için bk. Erdem Yücel, “Revnakoğlu, Cemalettin Server”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008) 35/32-33.

eşyaları ve kitaplarla dolu olan evi; dergâhlar, camiler, mezarlıklar, şeyhler, tarikat âdâb ve erkânına dair belgeler, fütüvvetnâmeler, fermanlar, şairler, takvimler, edebî notlar, çeşitli fotoğraflar, şiirler ve şehir tarihiyle ilgili belgelerden meydana gelen arşivi⁶² Safer Dal'ın ilgi odağı olmuştur. Resmî eğitimini tamamlayamayan Safer Dal bu arşivden büyük ölçüde istifade ederek İstanbul tarihi ve kültürü hakkında birçok kişinin ulaşamadığı bilgilere ulaşma imkanı bulmuş, çalışmalarında Revnakoğlu'na bizzat yardım etmiş,⁶³ kütüphanesini tasnif etmiştir.⁶⁴ Bu çalışmalarının da etkisiyle ileride Fahreddin Efendi'den alacağı kültür mirasının temellerini oluşturan Safer Dal, ilerleyen yıllarda '*tarikatların yakın dönem hafızası*'⁶⁵ haline gelecektir.

Safer Efendi 21 Ekim 1953 yılında Kırım muhaciri bir ailenin kızı olan Bahriye Topyıldız ile evlenmiş, nişan yüzüklerini Cemâleddin Server Revnakoğlu takmıştır.⁶⁶ Bu evlilikten İbrahim ve Mehmet Fahreddin isminde iki erkek evlatları ve Nurten (İyibil) adında bir kız evlatları dünyaya gelmiştir. Aynı yıl içinde bir şeyhe intisap etmeye karar veren ve bunun için arayış içinde olan Safer Efendi ve Kemal Baba'yı, Gavsi Efendi ve Muhyiddin Efendi gibi farklı tariklerden şeyh efendiler istemiş fakat onlar kalpleri bir türlü mutmain olamadığı için bir şeyhe bağlanamamışlardır. Bu hususu '*akıl dânâmız*' diye ifade ettiği Mustafa Sabri Efendi'ye danışmış ve kimin daha uygun olacağını sorup kendisinden '*Fahreddin Efendi*' cevabını almıştır.⁶⁷ Safer Efendi cevaba rağmen '*biz talip olmayalım, bize talip olsunlar*' diyerek beklemeye başlamıştır.⁶⁸ Bunun üzerine Fahreddin Efendi'den davet gelmiş ancak Safer Efendi ve Kemal Baba'dan bir icabet olmamıştır. Bu süreçte şeyh cenazelerine katılmaya devam eden Safer Efendi ve arkadaşı, Sa'dî Şeyhi Mehmed Raşid (Er) Efendi'nin⁶⁹ (ö. 1984) babası Mehmet Akif Efendi'nin cenazesine katılmıştır. Cenaze esnasında Kozlu Mezarlığı'nda Fahreddin Efendi'yi gören Safer Dal, bozuk mezarlık yolunda Fahreddin Efendi'nin koluna girmiş, Kemal Evren ise çekindiği için onları arkalarından takip

⁶² Yücel, "Revnakoğlu, Cemalettin Server" 35/32-33.

⁶³ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 12; İskender Cüre, *Anlatı ve Müziğin Toplumsal Hafıza ve Kimlik İnşası: Cerrahilik Üzerine Nitel Bir Araştırma* (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 58.

⁶⁴ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁶⁵ Cüre, *Cerrahilik Üzerine Nitel Bir Araştırma*, 58.

⁶⁶ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Müsikisine Katkıları*, 8.

⁶⁷ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 12; Çıtlak, *Huzur Defteri*, 200-205.

⁶⁸ Bu bilgi Safer Efendi'ye ait ses kaydından naklen alınmıştır.

⁶⁹ Mehmet Raşit Er hakkında bilgi için bk. Muhittin Serin, "Er, Mehmet Raşit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020) Ek-1/409-410.

etmiştir. Fahreddin Efendi Safer Efendi'ye *'Ben sizi davet ettim niye gelmediniz?'* diye sorunca Safer Efendi *'Geliriz inşallah efendim!'* diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Fahreddin Efendi kesin bir tavırla *'Öyle geliriz melirizle olmaz! Bu cuma gecesi boy abdesti al, arkadaşını da al gel!'* deyince Safer Efendi *'Baş üstüne!'* deyip o cuma gecesi Kemal Baba ile Karagümrük'e dergâha gitmiştir.⁷⁰ O gece dergâhta onları Sa'dî dervişi Abdül Efendi ile Esad Efendi'nin bendegânından diye bahsedilen Mehmed Efendi karşılamıştır. Her ikisi de şeyhleri vefat ettikten sonra manevi işaret üzere Karagümrük'e gelmiş ve buraya derviş olmuş, tasavvuf yolculuğunun başlangıcında Safer Efendi ve Kemal Baba'ya rehberlik etmişlerdir. Fahreddin Efendi, Safer Efendi ve arkadaşının biat ettikleri o gece edepten ve huzurda bulunmanın heyecanı ile tedirgin olduklarını fark edince onları sözleriyle teskin etmiş, şöyle söylemiştir; *"Oğlum! Hürmet güzel şey ama biz muhabbet budalasıyız. Hürmet etmek de güzel ama bizim için kıymetli olan muhabbet. Siz şimdi beni azaba sokmayın, bağdaş kurun rahat oturun şöyle. Bundan sonra burası sizin babanızın evi. Nasıl ki babanızın evine gece gündüz demeden girip çıkıyorsunuz, bundan sonra burası da öyle işte."*⁷¹ Bu sözün üzerine Safer Efendi on dört yıla yakın bir süre gecesiyle gündüzüyle şeyhinin hizmetinde bulunmuş, onun terbiyesi altında tasavvuf yolunun tüm inceliklerini usûl ve erkânıyla öğrenmiştir. Tezimizin bu bölümünde Fahreddin Efendi'nin hayatı ile ilgili bilgiler kısaca nakledildikten sonra Safer Efendi ile olan ilişkileri anlatılarak devam edilecektir:

1. Mürşidi İbrahim Fahreddin Şevki Efendi

Fahreddin Efendi, 8 Eylül 1885 yılında Nûreddin Cerrâhî Âsitânesi'nde dünyaya gelmiştir.⁷² Babası Mehmed Rızâeddin Yaşar Efendi (ö.1913) Âsitâne'nin on yedinci postnişini olup; on altıncı postnişini amcası Yahya Galib Efendi (ö.1897); on beşinci postnişini ise dedesi Abdülaziz Zihni Efendi'dir (ö. 1854).⁷³ Dedelerinin yirmi sekiz göbek hiç kopukluk olmadan hem seyyid hem şeyh olduğu ifade edilmiştir.⁷⁴ Annesi Emine Memnune Hanım (ö. 1913) ise Rifaî meşâyihinden Uzunçarşılı Kethüdası Hacı İsmail Efendi'nin kızıdır. Fahreddin Efendi hem annesi hem de babası tarafından

⁷⁰ Bu bilgi Safer Efendi'ye ait ses kaydından naklen alınmıştır.

⁷¹ Bu bilgi Safer Efendi'ye ait ses kaydından naklen alınmıştır.

⁷² Fahreddin Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 6.

⁷³ Bk. Mehmet Cemâl Öztürk, *Bir İstanbul Tarikatı Cerrâhîlik* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2018), 202-213.

⁷⁴ Bu bilgi Safer Efendi'ye ait ses kaydından naklen alınmıştır.

seyyiddir.⁷⁵ Emine Memnune Hanım, Rızâeddin Yaşar Efendi'yle evlendikten sonra dergâhın haremine yerleşmiş ve ömrünü orada dervişlere hizmete adanmıştır. Eşi Rızâeddin Efendi'nin vefatına dayanamayarak yirmi altı gün sonra da kendisi ahirete irtihâl eylemiştir. Rızâeddin Efendi ve Memnune Hanım'ın kabirleri yan yana, Nûreddin Cerrâhî Türbesi'nde bulunmaktadır.⁷⁶

Fahreddin Efendi bir yandan devrin gerektirdiği zâhirî ilimleri tahsil etmiş⁷⁷ diğer yandan da önce amcası Yahya Galib Efendi'den sonra babası Mehmed Rızâeddin Efendi'den tasavvuf ve tarikat terbiyesi almıştır. Henüz on bir yaşlarında iken ilk müşidi olan amcası Yahya Galib Efendi tarafından dergâhın kahve nakibliğine getirilmiş ilerleyen süreçte diğer müşidi olan babası Rızâeddin Efendi tarafından çerağcılık vazifesine tayin edilmiştir. Ardından sırasıyla aşçı yamaklığı, türbedarlık ve aşçılık vazifesine yükselerek evvela Üsküp Koçana Dergâhının şeyh vekili olmuş, Üsküp'ten döndükten sonra bir süre Hacegi Tekkesi şeyhliğine, Kumrulu Mescid Tekkesi şeyhliğine ve Karagöz Tekkesi şeyhliğine vekalet etmiştir. Daha sonraları Üsküdar Arakiyeci Mescidi Tekkesi/Mehmed Arif Dede Dergâhı şeyhliğiyle görevlendirilmiş, bunların yanı sıra babası Rızâeddin Efendi vefat edince 1913 yılında Âsitâne'nin on sekizinci postnişini olarak tayin edilmiştir.⁷⁸

Fahreddin Efendi 1916 yılında Rukiye Hanım ile evlenmiştir. Rukiye Hanım, Fatih dersiâmlarından Darıdereli Hüseyin Vasfi Efendi'nin kızıdır. Bu evlilikten çocuk sahibi olamayan Fahreddin Efendi ve Rukiye Hanım *Lütfiye* (ö.1966), *Fahriye Neclâ* (ö.2017) ve *Nâciye* isiminde üç kız evlat yetiştirmiştir.⁷⁹ Bununla ilgili Safer Efendi'nin '*Fahreddin Efendi'm Resulullah Efendimiz'in duasına mazhar olabilmek için üç kız yetiştirmiştir.*' dediği nakledilmiştir.⁸⁰

Tekke kültürünün canlı bir şekilde yaşadığı Nûreddin Cerrâhî Âsitânesi'nde doğup büyüyen Fahreddin Efendi,⁸¹ hem Osmanlı hem de Cumhuriyet devrini bir şeyh efendi olarak yaşamış, bu yılların zorluklarına rağmen içinde bulunduğu kültürün gelecek

⁷⁵ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 167.

⁷⁶ Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, 8.

⁷⁷ Tahsil hayatı hakkında detaylı bilgi için bk. Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, 8.

⁷⁸ Nihat Azamat, "Fahreddin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995) 12/83-84.

⁷⁹ Haklarında detaylı bilgi için bk. Öztürk, *Cerrâhîlik*, 211-212 Dipnot: 321.

⁸⁰ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁸¹ Azamat, "Fahreddin Efendi" 12/83-84.

nesillere aktarılmasında köprü vazifesi görmüş, büyük bir tecrübe ve birikime sahip bir zattır.⁸² Osmanlı'nın son, Cumhuriyet'in ilk yıllarında geçen bu zorlu süreçte dergâhı ayakta tutabilmek için büyük gayret sarf etmiştir.⁸³ 1925 yılında tekkelerin kapatılması hakkında çıkarılan kanunla tüm tekke ve zaviyelerin faaliyetleri yasaklanmış, kapatılan tekke binalarının ne yapılacağı konusu mesele haline gelince yapısı uygun olanın okul haline getirilmesi, olmayanın ise Evkaf Müdürlüğü tarafından şahıslara kiraya verilmesine yahut satılarak nakde dönüştürülmesine karar verilmiştir.⁸⁴ Dergâhlar için büyük bir yıkımın olduğu bu yıllarda Fahreddin Efendi tek başına kalmış ve içinde bulunduğu bu sıkıntılı süreçte büyük bir ümitsizliğe düşmüştür. Bu bunalımla yaşananlara tahammülünün kalmadığını düşündüğü esnada başına gelen bir hadiseyle⁸⁵ yeniden toparlanarak “*Kesseler başımı terk etmem yolun*” diyerek ‘*Tâ devr-i Âdem*’den *yüz sürüp geldim, dergâhına senin pîrim Nûreddin*’ diye başlayan nutkunu îrad etmiştir. Fahreddin Efendi vefatına kadar Âsitâne’den ayrılmamış, kanun gereği tekke binasını kayd-ı hayat şartıyla mesken edinerek tekkeyi ve türbeyi muhafaza için ömrünün sonuna kadar mücadele etmiştir.⁸⁶ Yukarıda adı geçen nutkun tamamı şöyledir;

Tâ devr-i Âdem’den yüz sürüp geldim
Dergâhına senin pîrim Nûreddin
Düşüp eşiğine hoş niyâz kıldım
Dergâhına senin pîrim Nûreddin

Asrının kutbu erenler eri
Sırr-ı hakîkatin kenz-i ma’deni
Armağan etmişim can ile seri
Dergâhına senin pîrim Nûreddin

Dervişlerin çoktur kalû belîden
Zerre dûr olmazlar râh-ı Alî’den

⁸² Çıtlak, *Huzur Defteri*, 129.

⁸³ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahîler*, 161.

⁸⁴ Cem Apaydın, “Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 16/32 (Şubat 2017), 156.

⁸⁵ Bu hadise ile ilgili bk. Çıtlak, *Huzur Defteri*, 160-163.

⁸⁶ Dal, *Fahreddin Erenden’in Tasavvufî Görüşleri*, 15.

*Gönül bend eyledim tâ ezelden
Dergâhına senin pîrim Nûreddîn*

*Düşeliden beri gönlüme sevdâ
Âh u zâr eylerim her subh u mesâ
Oldu cânım şimdi bülbül-i şeydâ
Dergâhına senin pîrim Nûreddîn*

*Pîrim Cerrâhî'nin tutmuşum elin
Kesseler başımı terk etmem yolun
Aşk u niyâz eyler bu Fahrî kulun
Dergâhına senin pîrim Nûreddîn⁸⁷*

Vakıflar İdaresi 1940 yılında dergâhı saraciye işleri yapan bir ermeni ustasına kiralamak istemiştir.⁸⁸ Fahreddin Efendi bu meseleyi Vakıflar İdaresine bizzat giderek halletmiş, dergâhın kiraya verilmesine engel olmuştur. Onun bu konudaki dik duruşu ve cesareti karşısında tekkeye bir daha müdahale edilememiştir. Fahreddin Efendi bu işi resmî açıdan da sağlama alabilmek ve dergâhın bir 'kültür evi' olarak korunmasını sağlamak için Müzeler Genel Müdürlüğü'ne müracaat etmiştir.⁸⁹ Bunun için akrabasından Hamdullah Subhi Tanrıöver aracı olmuş, Fahreddin Efendi'nin bu uğraşları beş senenin sonunda netice vermiş ve dergâh resmî olarak Müzeler Müdürlüğü'ne devredilmiştir.⁹⁰ Bu sayede dergâh bir kültür evi olarak restorasyona girmiş, Fahreddin Efendi, İstanbul'u Sevenler Cemiyeti'nin sağladığı maddî destekle harap vaziyetteki türbe ve tevhidhâneyi tamir ettirmiş ilerleyen yıllarda da dergâhın bakımını yaptırıp günümüze ulaşmasını sağlamıştır.⁹¹ Tekkeler kapatıldıktan sonra kullanılmayan tevhidhâne-türbe binası Fahreddin Efendi'nin çabalarıyla yapılan bu tamiratlar sayesinde içindeki tüm

⁸⁷ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahîler*, 163; Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, 31; Çıtlak, *Huzur Defteri*, 163.

⁸⁸ Çıtlak, *Huzur Defteri*, 252.

⁸⁹ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahîler*, 163; Pınar Karaatlı, *Modernleşen Bir Gelenek: Cerrahilik İstanbul'da Etkinlik Gösteren Bir Halveti-Cerrahi Çevresinin Etnolojik İncelemesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 45.

⁹⁰ Azamat, "Fahreddin Efendi" 12/83-84; Tanman, "Nûreddin Cerrâhî Tekkesi" 33/253-256; Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahîler*, 163.

⁹¹ Azamat, "Fahreddin Efendi" 12/83-84.

eşyalarıyla beraber özgün dekorunu koruyarak günümüze gelmiştir. Fahreddin Efendi dergâhın tamirine şöyle tarih düşmüştür;

İrişdi himmet-i Pîr'in sana Fahrî dedin târih

Yapıldı âsitân-ı Pîr-i Nûreddîn-i Cerrâhî

1364

Fahreddin Efendi dergâhı yalnızca bina olarak korumakla kalmayıp içinde yetiştiği tarikat kültürünü de usûl ve erkânıyla muhafaza altında tutmayı başarmıştır. Yasal yasağa rağmen tekkesinde tarikat usûllerini gerçekleştirmeye devam etmiş; her gece türbenin kandillerini mutlaka yandırmış,⁹² her hafta Pazartesi günleri öğle namazından sonra şeyh kıyafetini giyerek dervişlerin meydân-ı şerif diye isimlendirdiği zikir alanına dahil olmuştur. Meydanda tüm dervişler hazırmışçasına selam verip selam almış, bazen bir kişinin bile gelmediği gecelerde meydan açmış ve posta geçerek zikir âyini yapmıştır.⁹³ Fahreddin Efendi'nin bu noktadaki tavrı, başta mensup olduğu tarikatı olan Cerrâhîliğin ve uygulamalarına hâkim olduğu diğer pek çok tarikin, usûlleriyle birlikte günümüze ulaşmasını sağlamıştır.

Türkiye Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi'nin kurucularından olan Fahreddin Efendi, türbelerin yıkılıp yok olmaması için bir dilekçe hazırlatıp hükümete başvurmuştur. Bu konuyu Ankara'da dönemin başbakanı olan Şükrü Saracoğlu ve Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Âli Yücel ile görüşmüş, bu görüşmelerin neticesinde Türkiye'de bulunan üstü açık ve kapalı tüm türbeler o günkü adıyla Maarif Vekâleti olan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Müzeler Müdürlüğü'ne bağlanmıştır.⁹⁴

Soyadı Kanunu ile beraber '*Erenden*' soy ismini alan Fahreddin Efendi, ilmî konulara hakimiyetinin yanında sanat dallarında da kendini geliştirmiş, hattat, şair, ebcetle tarih düşürmede ve irticalen edebî dualar yapmada mahir bir zat olup bunun yanı sıra kadim kültüre mahsus olan tarikat ve ilmiye sarıklarını sarma ve düzeltmede üstattır.⁹⁵ Bilhassa son dönemde faal olan tarikatların usûlleri, kıyafetleri, kendilerine mahsus uygulamaları konusunda döneminin bilir kişisidir. Bu özelliği sebebiyle diğer şeyhler

⁹² Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahîler*, 162.

⁹³ Nefes Yayınevi, "Vefatının 20. Yılında Safer Efendi (Konuşmacı: Ö.Tuğrul İnançer)" 32:15-33:03.

⁹⁴ Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, 36.

⁹⁵ Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, 30,37.

arasında *'fahır'ül-meşâyih'* olarak anılmıştır.⁹⁶ Anlatıldığına göre 1954'te Adnan Menderes hükümeti döneminde İstanbul Spor Sergi Salonu'nda Cumhuriyet döneminin ilk Mevlevî âyini yapılmış, bu âyin Fahreddin Efendi sayesinde gerçekleştirilebilmiştir. Âyini yapabilmek için Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhine teklifte bulunulmuş fakat şeyh efendi bu konuda kendisinden ziyade Fahreddin Efendi'nin bilgili olduğunu, ona başvurulması gerektiğini söylemiştir.⁹⁷ Fahreddin Efendi izleyici olarak katılmayı tercih ettiği bu âyini yönetmeyi kabul etmemiş fakat âyinin nasıl yapılacağına bilgisini tüm detaylarıyla aktarmıştır.⁹⁸ Cemâleddin Server Revnakoğlu Fahreddin Efendi'yi; *"Daima okuyan ve işleyen münevver kafası, münevver sîmâsıyla mümtaz bir yer işgal eden, yolunda ve mesleğinde gerçek mânâsıyla mükemmel bir insan, irticâlî, edîbâne duaları, geniş tarih bilgisi, devran ettirmekteki büyük iktidar ve ihtisası ile şöhret yapmıştır."* diye anlatmıştır.⁹⁹ Fahreddin Efendi rüya tabiri konusunda da döneminin ehil ve bilinen kişilerindendir.¹⁰⁰ Safer Efendi, şeyhinin bu özelliğini *"ilm-i tâbirde dâna"* diye ifade etmiştir.¹⁰¹

Cumhuriyet'ten sonra tasavvuf kültürünü yasalara aykırı hareket etmeden canlı tutabilmenin en etkili yolu *'müzik'* olmuştur. Fahreddin Efendi, küçük yaşlardayken mûsiki konusunda dönemin önemli isimlerinden esaslı bir eğitim almış ve bu bilgilerini yasaklı günlerde tasavvufu anlatabilmek için zemin olarak kullanmıştır. Elinde mûsiki alanında ciddi bir arşivi bulunan Fahreddin Efendi önde gelen müzik adamlarını bu arşivle etrafında toplayarak tekke mûsikisi meşkleri icra etmiş, bunların yanında yaptığı dini sohbetlerde özellikle gençlere Cerrâhîyye'nin inceliklerini anlatma fırsatı bulmuştur. Bu sayede Cerrâhîyye yolunun usûl ve erkânı bir kopmaya uğramadan günümüze ulaşabilmiştir.¹⁰²

Son dönem Türkiye'sinde tasavvuf kültürünü ayakta tutabilmek için ömrünü vakfeden Fahreddin Efendi 16 Kasım 1966 Çarşamba gecesi ahirete irtihâl eylemiş, Nûreddin

⁹⁶ Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, 29; Cüre, *Cerrahilik Üzerine Nitel Bir Araştırma*, 48.

⁹⁷ Nefes Yayinevi, "Vefatının 20. Yılında Safer Efendi (Konuşmacı: Ö.Tuğrul İnançer)" 34:30-35:10.

⁹⁸ Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, 36; Çıtlak, *Huzur Defteri*, 131.

⁹⁹ Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, 36.

¹⁰⁰ Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, 34; Defter-i Uşşak, "Fahreddin Efendi Hazretleri ve Rüya Tabirleri", Blogspot (Erişim 26 Eylül 2021).

¹⁰¹ Dal, *Muhibbî Dîvânı*, 5.

¹⁰² Karaatlı, *Modernleşen Bir Gelenek: Cerrahilik*, 43-44; Cüre, *Cerrahilik Üzerine Nitel Bir Araştırma*, 49.

Cerrâhî Türbesi'ne, 'Cennet Oda'¹⁰³ diye adlandırdıkları yere defnedilmiştir. Fahreddin Efendi, kendisini bu hazireye defnetmeleri için Safer Efendi'ye vasiyet etmiş,¹⁰⁴ defin işlemine çıkarılan özel izinle¹⁰⁵ onun bu vasiyeti gerçekleştirilmiştir. Fahreddin Efendi'nin eşi Rukiye Hanım da 1973 yılında vefat etmiş,¹⁰⁶ Edirnekapı Necatibey Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁰⁷

Rukiye Hanım ile çocukları olmayan Fahreddin Efendi, üç kız evlat yetiştirmiş aynı zamanda halifelerinden olan Safer Dal'ı ve Kemal Evren'i manevi evlatları olarak kabul etmiştir. Bu iki dost, Fahreddin Efendi'nin ifadesiyle kendilerine Allah'tan gelen bir ikramdır. 1930'lu yıllarda Fahreddin Efendi ve zevcesi Rukiye Hanım bir Bursa seyahatindeyken Rukiye Hanım, 'Keşke bizim de bir evlâdımız olsaydı' deyip iç geçirince Fahreddin Efendi "Ben bir rüyâ gördüm. Allah bize öyle bir ikiz evlat verecek ki öz evlat olsa o kadar olur." diyerek yıllar öncesinden Rukiye Hanım'a Safer Efendi ile Kemal Baba'yı müjdelemiştir. Safer Efendi bununla ilgili şöyle anlatmıştır;

"Fahreddin Efendimin evlatlığı -mânevi kızı- Necla Bacı bana anlattı. Bizim, Fahreddin Efendimi tanıdığımız fakat henüz bağlanmadığımız günlerde Valide Sultan'a: "Yahu hatun Allah bize bir ikiz evlâd verecek ama bakalım ne zaman?" der dururmuş. Sonra siz çıkageldiniz, Kemal Baba ile birlikte!" diye anlattı, Fahreddin Efendimin vefatından sonra."¹⁰⁸

Fahreddin Efendi, Safer Efendi ve Kemal Baba'yı o kadar çok sevmiştir ki hanımına evvelden müjdelediği gibi onları gerçekten öz evlatları gibi benimsemiştir. Mustafa Yılmaz'ın bu konuda şöyle söylediği nakledilmiştir; "Fahreddin Efendi hanımına, 'Hanım, Allahu Teala bize evlat vermedi diye bazen üzülüyorsun ama bak Cenabı Mevla bize bir değil iki tane aslan gibi evlat nasip eyledi; Safer ile Kemal..' buyurarak bu memnuniyetini ifade ederlerdi."¹⁰⁹ Fahreddin Efendi vefatının yaklaştığı günlerde de zevcesi Rukiye Hanım'ın 'Bizi kime bırakıp gidiyorsun!' diye sitem ve üzüntüsünü dile getirdiği bir sırada 'Sana öyle evlâtlar bırakıyorum ki, bundan sonrası sana râci! Kendi

¹⁰³ "Cennet Oda" ile ilgili detaylı bilgi için bk. Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, 15-17.

¹⁰⁴ Çıtlak, *Huzur Defteri*, 139.

¹⁰⁵ Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, 50.

¹⁰⁶ Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, 8.

¹⁰⁷ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

¹⁰⁸ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 192.

¹⁰⁹ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

sulbümüzden gelseydi bu kadar hayırlı olmazlardı!' diyerek Safer Efendi ve Kemal Baba'nın hakiki evlat sırrına mazhariyetlerini ikrar etmiştir.¹¹⁰

Anlatılana göre Safer Dal ve Kemal Evren'in Fahreddin Efendi'ye intisabı İstanbul'un tekke muhitinde büyük yankıya sebep olmuştur. Çünkü o yıllarda tekkelerin kapatılmasının üzerinden çok zaman geçmemiş, yasakların getirdiği baskılar yüzünden tekkelere rağbet kalmamış, şeyh efendilere kimse intisap etmemektedir. Bilhassa gençlerden kimse kalmamıştır çünkü şeyh efendiler takip edilmekte, gelen yaşlılara pek dikkat edilmese de özellikle etrafına gençler geliyor mu, ne amaçla geliyor, bunlara dikkat edilmekte ve bu kültürün sonraki nesillere intikaline mani olunması amaçlanmaktadır.¹¹¹ Böyle bir ortamda *'Fahreddin Efendi'ye iki tane delikanlı mürit gelmiş'* haberi ortalıkta dolanmakta, duyan herkes bu iki genç müridi merak etmektedir. Fahreddin Efendi'nin yeğeni olan ve onun döneminde *'Çelebi Baba'* olarak bilinen Necdet Toköz'ün şöyle anlattığı nakledilmiştir; *"Fahreddin Efendi'min oraya iki genç mürit gelmiş diye duyunca merak ettim kimmiş diye. Bir ara yukardan pencereden bakıyordum, mevsim sonbahar, Fahreddin Efendi'me odun gelmiş, bir baktım ki bu iki genç ceketleri çıkarmış, kolları sıvamışlar, ellerinde balta, oduna bir vuruyorlar, odun beş parçaya ayrılıyor. Dedim, yahu bunlarla başa çıkılmaz, öyle bir şevkle vuruyorlar ki odun dayanmıyor."*¹¹²

Safer Efendi biat ettiği geceden sonra on dört yıla yakın bir süre Fahreddin Efendi'nin hizmetinde bulunmuştur. Bu süreçte gecesi ve gündüzüyle Fahreddin Efendi'nin yanında olmuş, her türlü hizmetini görmüş, onunla birlikte seyahatlere gitmiş, o neredeyse Safer Efendi de orada bulunmuştur. Fahreddin Efendi berbere gitme zahmetinde bulunmasın diye boş zamanlarında berbere gidip tıraş etmeyi bile öğrendiği, şeyhinin tıraşını bizzat yaptığı nakledilmiştir.¹¹³ Bütün gün çalışıp, iş çıkışı soluğu Fahreddin Efendi'nin yanında aldığı o günlerde, onunla sabah namazına kadar oturup namazdan sonra hiç uykusuz işe gitmiş, öğle arasında herkes yemek yerken o tersanede

¹¹⁰ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahîler*, 166.

¹¹¹ Safiyüddin Erhan, "Kişisel Görüşme" (Osmangazi / Bursa - 16.09.2021).

¹¹² Sadettin Ökten, "Kişisel Görüşme" (Üsküdar / İstanbul - 06.04.2019).

¹¹³ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

depodaki malların üstünde bir iki saat uyuyarak günlerini geçirmiş, bu tempoyu senelerce böyle sürdürmüştür.¹¹⁴

Safer Efendi bu yıllarda tersanede ambar memuru olarak çalışmaktadır. Depodaki bütün malları adedince hafızasında tuttuğunu, hangi malın kodu kaç, bütün bunları ezbere bildiğini anlatmıştır.¹¹⁵ Bunun yanında Mustafa Yılmaz'ın Safer Efendi'nin ticari zekâsı ve hesap-muhasebe yapma becerisinden övgüyle bahsettiği nakledilmiş, *'Bizim kendi muhasebecilerimizin bile içinden çıkamadığı hesapları bir saat içerisinde çözüverir önümüze koyardı. Kâr zarar dökümünü ve hesabını gayet pratik ve gerçekçi şekilde hallediverirdi.'* dediği ifade edilmiştir.¹¹⁶ İşini, aldığı maaşın hakkını vererek yapan ve emeğinden fazlasını almaktan daima geri duran Safer Dal, bu dönemlerde tersanede kendisi ile aynı statüde çalışan işçilere verilen zamdan alamamış, bir buçuk yıl boyunca bu vaziyete ses çıkarmadan işine devam etmiştir. Yeni zam döneminde aynı işçilere yine zam yapılmış, Safer Efendi bu kez de mahrum kalmıştır. Durumu şaşkınlıkla karşılaşmasına rağmen yine ses çıkarmamış, bir buçuk yıl daha böyle çalışmıştır. Bir ara bu durumu fark eden tersane müdürü Selaheddin Efendi, Safer Efendi'yi odasına çağırıp iki kere zam yapıldığını, liste hatası sonucu Safer Efendi'nin adının unutulduğunu ve zamlara dahil edilmediğini söylemiş ve bu hatayı da gece rüyasında yapılan bir ikaz sonucu araştırarak öyle fark ettiğini anlatmıştır. Üç dört yıl boyunca alamadığı zammın telafisi olarak kendisine fazladan maaş verilmeye başlayınca bu olay tersanede karışıklığa sebep olmuştur. Safer Efendi'ye özel muamele gösterildiği dedikoduları onu bu işten iyice soğutmuştur. Hem şeyhinin hizmetinde daha çok bulunmak hem de bu olaylardan sonra tersaneden çıkmak için bahane arayan Safer Efendi, 10 Muharrem'e denk gelen bir gün Sümbül Efendi'deki mevlide gidebilmek için izin istemiş fakat o gün tersanede mal sayımı ve denetim olduğundan tüm izinler iptal edilmiştir. Durumunu bildirmek üzere bölüm şefinin yanına giden Safer Efendi, şefin alaycı bir tavırla *'Mevlid diyordun, bak kaldın işte burada, akşama kadar buradasın, hiç bir yere gidemezsin, polisler müfettişler salmazlar seni.'* diye konuşması üzerine *'Seyredin bakın nasıl giderim!'* diye cevap verip yakınlardan geçen bir sandalla tersaneden ayrılmış, bir daha

¹¹⁴ Frager, *Sufi Terapistin Sohbet Günlüğü*, 197; Çakır, *Geydim Hırkayı*, 31.

¹¹⁵ Nefes Yayınevi, "Vefatının 20. Yılında Safer Efendi (Konuşmacı: Ö.Tuğrul İnançer)" 14:50-15:50.

¹¹⁶ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

da geri dönmemiştir.¹¹⁷ Bu olayda Safer Efendi'nin şeyhinin hizmetini daha iyi yapabilmek için işe bir daha dönmeyi göze alması şeyhine ne denli düşkün olduğunun bir göstergesiyken, Muharrem merasimine katılabilmek için işinden ayrılması onun ehl-i beyt sevgisine bir örnek niteliğindedir. Nitekim Muharrem ayıyla ilgili *'Muharrem'in matem havasını sırlamayın, hissedin, hissettirin.'* dediği ve Muharrem ilahilerinde gözü yaşlı haliyle hafızalarda kaldığı nakledilmiştir.¹¹⁸ Safer Efendi, Kemal Evren ile birlikte girdikleri tersaneden yukarıda zikredilen sebeplerle ayrılmış, bu konuyu şeyhi Fahreddin Efendi'ye söylediğinde aralarında geçen konuşmayı şöyle anlattığı nakledilmiştir; Fahreddin Efendi Safer Efendi'nin işten ayrıldığını duyunca *'Evdekilere kim bakacak? El âleme el mi açacaksın?* diye hiddetlenince Safer Efendi *'Efendiciğim size kim hizmet edecek?'* diye cevap vermiş, Fahreddin Efendi duygulanarak, *'Oğlum niye böyle yapıyorsun, zaten hizmet ediyorsun.'* diye derin bir muhabbetle karşılık vermiştir. Fahreddin Efendi bir süre sonra elinde yeni bir iş kurabilecek kadar yüklü miktarda parayla gelip, *'Oğlum, al bu mangırını senin sermayen olsun. Allah bana evlat vermedi ama seninle Kemal gibi iki evladım oldu elhamdülillah. Bu para sevdiğilerimin işini görmezse ne işe yarar.'* deyip elindeki zarfı Safer Efendi'ye vermiştir.¹¹⁹

Safer Efendi tersaneden istifa ettikten sonra da muhtelif işlerde çalışmış, bir dönem Sarıyer Bentler mevkiine el arabasıyla giderek helva satmıştır.¹²⁰ Bu dönemlerde yaşamış olduğu bir olayı şöyle anlattığı nakledilmektedir; *'Bir seferinde Belgrat ormanları tarafında koz helva satıyorum Bir an şeyhim aklıma düştü. Topladım tezgahı vurduğum sırtıma, gelen giden arabalara el ediyorum durdurmak için. Bir sepetli motosiklet durdu. Oturdum sepete, adam nereye gidiyorsun, diye sordu. 'Yahu sen sür, nereye gidiyorsan beni de oraya kadar götürürsün.' dedim. Meğer adamın evi dergâhın karşısındaymış.'*¹²¹ İş hayatında müteşebbis bir insan olduğu söylenen Safer Efendi, helvacılık işinden başka muhtelif işlerle de meşgul olmuş, bir dönem tavuk çiftliği işletmiş ve yumurta üreticiliği yapmıştır.¹²² Muzaffer Efendi'nin şeyh olduğu dönemler

¹¹⁷ Çıtlak, *Huzur Defteri*, 225-227; Nefes Yayınevi, "Vefatının 20. Yılında Safer Efendi (Konuşmacı: Ö.Tuğrul İnancı)" 14:50-15:50.

¹¹⁸ Cengiz, "Kişisel Görüşme".

¹¹⁹ Çıtlak, *Huzur Defteri*, 228-229.

¹²⁰ Bu bilgi Adalet Çakır aracılığıyla Safer Dal'ın kızı Nurten İyibil'den alınmıştır.

¹²¹ A. Tanju Pala, "Kişisel Görüşme" (Doğancı / Bursa - 17.11.2021).

¹²² Çakır, *Geydim Hırkayı*, 303.

Alemdağ yolunda bir çiftliği Fahreddin Efendi hayattayken Kartal Yakacık'ta onun için aldığı bir evle takas ederek satın almış ve bir üretim yeri kurmuştur. Burada Çin'den getirilen Khaki ördekleriyle üretim yapmak istemiş, anlatıldığına göre o zamanın şartlarında kazanç bakımından kimsenin hayal dahi edemeyeceği bu iş kolunu kurmuştur.¹²³ Fakat çiftlik işine girince dergâha gidememeye başlamış, bu durum üzerine Muzaffer Efendi müdahale etmiş ve Safer Efendi iyi para kazandığı bu işine şeyhinin emri üzerine son vermiş, bu işi bırakmıştır.¹²⁴ Safer Efendi bu gayretiyle işsizlik denen bir şeyin varlığına inanmadığını söylemiştir. Ona göre işsizlik yoktur, iş beğenmeme vardır. Çünkü insanlar yorulmayı tercih etmeyip kolay yoldan para kazanmanın peşine düşmüştür. Safer Efendi'nin ifadesine göre hak edilmeyen para rakam olarak çok bile olsa asla bereketi olmayan paradır. Oysa çalışarak, yorularak, gayretle kazanılan paranın bereketi hiçbir zaman bitmez. Çünkü çalışmak Allah içindir, rızkı veren de O'dur.¹²⁵ Safer Efendi iş grevleri konusunda da tepkisini dile getirmiş bu tip örgütlenmelerin doğru olmadığını ifade etmiştir.¹²⁶ Grev konusunu şöyle yorumlamıştır; *“Yahu bin kişinin alınacağı yere elli bin kişi müracaat ediyor. Bin kişi bu işe giriyor. Üç ay sonra işe girenler para yetmiyor diye grev yapıyorlar. Peki bu elli bin kişi niye oraya girmek istiyordu, nasıl bir iş olduğunu bilmiyorlar mıydı? Bunların hiç birisi insanî ve İslamî değildir. Falanca bu kadar kazanıyor ben de bu kadar kazanacağım hırsı ve kanaatsizlik var. Bugüne kadar işinde gücünde sadık olan bir insanın kaybettiğini görmedim ama hırsla hareket eden bir kişinin de âbad olduğunu görmedim.”*¹²⁷ Safer Efendi bir dönem de Mustafa Yılmaz'ın Marmara Kıraathanesi'nde çalışmış,¹²⁸ ilerleyen yıllarda Yılmaz ile ortak olup Bayezid'deki Yümni Pasajı'nda düğün salonu işletmeciliği ve pastanecilik işine başlamıştır. Anlatıldığına göre Yümni Düğün Salonu'nu işlettiği dönemlerde düğün salonunu tutanların eğlence bahanesiyle yaptıkları taşkınlıklar düğün salonu sahibi olmasından dolayı Safer Efendi hakkında suizanna sebep olmuştur. Safer Efendi'nin yapılan bu taşkınlıklardan dolayı kendisinin de memnuniyetsizliğini bizzat zikrettiği

¹²³ Sadettin Ökten, “Kişisel Görüşme”; Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

¹²⁴ Ökten, “Kişisel Görüşme”.

¹²⁵ Frager, *Sufi Terapistin Sohbet Günlüğü*, 234-235.

¹²⁶ Fulya Atacan, *Sosyal Değişme ve Tarikat Cerrahiler* (İstanbul: Hil Yayınları, 1990), 129.

¹²⁷ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

¹²⁸ Bu bilgi Adalet Çakır aracılığıyla Safer Dal'ın kızı Nurten İyibil'den alınmıştır; Marmara Kıraathanesi hakkında bk. Fikriyat, “Bir devrin kültür ocağı: Marmara Kıraathanesi'nin portresi”, *Fikriyat Gazetesi* (Erişim 18 Eylül 2021); Dünya Bizim, “Cem Sökmen 'Marmara Kıraathanesi'ni anlattı”, <https://www.dunyabizim.com/> (Erişim 18 Eylül 2021).

nakledilmiştir.¹²⁹ Yümni Pastanesi'ni kurduklarında Fahreddin Efendi'ye, *'Efendim biz pastane kurduk, ne buyurursunuz, ne yapalım, kaçta satalım?'* diye sormuş, Fahreddin Efendi de *'İyi yapmışsınız evlâdım fakat orasını ben bilmem, onu siz bileceksiniz. Ben size şunu söyleyeyim, orada kendi yiyemeyeceğiniz şeyi satmayın.'* diye tavsiyede bulunmuştur.¹³⁰ Anlatılana göre bir gün pastanede reçelin içine fare düşmüş, elemanlardan biri fareyi tenekenin üstünden alıp reçelin üstünü temizlemiş ve imalatta kullanmak üzere tezgahın altına geri koymuş. Bu durumu gören Safer Efendi o kişiyi çağırarak tabak ve kaşık getirmesini ve o reçelden yemesini istemiş, o da içinin almadığını ve yiyemeyeceğini söyleyince Safer Efendi şeyhinin kendisine ettiği tavsiyeyi ona da hatırlatarak reçel tenekesini çöpe attirmiştir.¹³¹

Fahreddin Efendi'yi her şeyiyle örnek alan ve o ne yapıyorsa onunla meşgul olmaya çalışan Safer Efendi, şeyhi hattat diye kendisi de hatla ilgilenmiş,¹³² dönemin ta'lik hattatlarından olan Kemal Batanay eve gelerek Safer Efendi'ye hat dersi vermiştir.¹³³ Şeyhine bağlılığı konusunda fevkalade titiz olan Safer Efendi'nin, dualarını bile irticalen edebî dualar yapmada mahir bir zat olan şeyhinin lafızlarıyla yaptığı nakledilmiştir. Fahreddin Efendi'yle birlikte geçirdiği bu süre zarfında şeyhinin anlattığı her şeyi yazarak kayıt altına almıştır. Kâdirihane şeyhi Misbah Erkmenkul'un (ö. 2014) Safer Efendi'nin şeyhine hizmeti ile ilgili *'Bizim gençliğimizde tanınan şeyhler vardı. Dervişliğiyle meşhur olan tek insan Safer'di. Safer Efendi'nin Fahreddin Efendi'ye hizmeti İstanbul'da dillere destandı. Bir şeyhe nasıl hizmet edilir, bir derviş nasıl olunur, bizim zamanımızda bunu anlatmak isteyenler hep 'aynı Safer Efendi' tabirini kullanarak onu örnek gösterirdi. O şeyhine hem derviş oldu hem de öz evlattan öte oldu.'* diye söylediği nakledilmiştir.¹³⁴ İlerleyen yıllarda Muzaffer Ozak'ın söylediği *"Fahreddin Efendi'mi görmek isteyen Safer'e baksın."* sözü onun şeyhine ne denli bağlı olduğunu ifade eden ve bu durumun diğer kişilerce de açıkça görüldüğünü belirten bir örnektir.¹³⁵ Sadettin Ökten, Safer Efendi'nin bu halini *'fenâfi'l-Fahreddin'* diye ifade

¹²⁹ Ökten, "Kişisel Görüşme"; Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

¹³⁰ Çıtlak, *Huzur Defteri*, 229; Sadettin Ökten, "Kişisel Görüşme".

¹³¹ Ökten, "Kişisel Görüşme"; Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

¹³² Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

¹³³ Bu bilgi Adalet Çakır aracılığıyla Safer Dal'ın kızı Nurten İyibil'den alınmıştır.

¹³⁴ Ökten, "Kişisel Görüşme"; Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

¹³⁵ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Müsikisine Katkıları*, 50.

etmektedir.¹³⁶ Bununla ilgili aynı şekilde hem Fahreddin Efendi’yi hem Safer Efendi’yi yakinen tanıyan Mustafa Yılmaz’ın “*Biz Fahreddin Efendi’yi Allah’a şükür yakinen tanıma fırsatına eriştik. Haliyle, tavriyla, hizmetiyle ve tarikattaki usûlüyle diyebilirim ki Safer Efendi neredeyse bire bir Fahreddin Efendi’min özelliklerine sahipti.*” diye söylediği nakledilmiştir.¹³⁷ Fahreddin Efendi’yi hiç görmemesine rağmen Safer Efendi sayesinde onu çok yakından tanıdığını söyleyen Ö. Tuğrul İnançer ise Safer Efendi’nin şeyhine düşkünlüğünü şöyle ifade etmiştir; “*Biz Fahri Efendi’mi hiç görmedik, yetişemedik ama hiç ağzından düşürmeyerek bize anlattığı Fahri Efendi’yle çok iyi tanıştık, çünkü Safer Efendi’ni anlatırken rivâyet tarîkiyle değil hakikat tarîkiyle anlatırdı.*”¹³⁸

Fahreddin Efendi’nin vefatından sonra kalan ömrünü de şeyhiyle geçirdiği yılların etrafında geçiren Safer Efendi, o yıllardan “*Öyle tatlı bir hayat geçirdik ki. Tabii gençtik, yeni evliydik. O zamanın modası sinema, tiyatro. Hiç, ne sinema ne tiyatroya ihtiyaç duyduk. O bizim gönlümüzü eğlendirdi. Keşke bir on dört sene daha olsa da öyle geçse..*” diye bahsetmiştir.¹³⁹ Sohbetlerinde şeyhinden bahsetmeyi asla ihmal etmediği anlatılan Safer Efendi, Fahreddin Efendi’den söz ederken gözlerinin farklı baktığı ifade edilmiş, duygulanarak ağladığına çokça şahit olunmuştur.¹⁴⁰ Safer Efendi’nin durup dururken “*Sen benim şeyhimi gördün mü hiç? Ahh bir görseydin, keşke görseydin..*” şeklinde ifadelerle Fahreddin Efendi’yi hiç aklından çıkaramadığını gösteren sözler söylediği,¹⁴¹ şeyhinin hatıralarını anlatırken “*Otuz yıl geçti, bugün vefat etmiş gibi yüreğim yanıyor hala..*” diyerek içlendiğini ifade ettiği cümleleri sıkça söylediği anlatılmıştır.¹⁴² Emin Işık ve Mustafa Yılmaz’ın benzer ifadelerle “*Fahreddin Efendi’ni göçtüğü gün Safer Efendi’nin siması sanki Fahreddin Efendi’ye dönüverdi.*” diye anlattıkları nakledilmiştir.¹⁴³ Bir sohbetinde kendisine şeyhi ile tanıştıktan sonra hayatında ne gibi değişiklikler olduğu sorulmuş, Safer Efendi şöyle cevap vermiştir;

¹³⁶ Ökten, “Kişisel Görüşme”.

¹³⁷ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

¹³⁸ Nefes Yayinevi, “Vefatının 20. Yılında Safer Efendi (Konuşmacı: Ö.Tuğrul İnançer)” 35:12-35:39.

¹³⁹ Bu bilgi Safer Efendi’ye ait ses kaydından naklen alınmıştır.

¹⁴⁰ Hasan Subaşı, “Kişisel Görüşme” (Beykoz / İstanbul - 26.06.2019); Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

¹⁴¹ Can, “Kişisel Görüşme”.

¹⁴² Şakar, “Kişisel Görüşme”; Can, “Kişisel Görüşme”.

¹⁴³ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

“Nasıl ifade edeyim? Bu iç âlemini insanlar kâfi değil ifade etmeye. Otuz seneyi geçti âhirete gideli, otuz saniye geçmemiş gibi yanıyor. Bak orada resmi var. İfâdesi mümkün değil. İşte onun aşkı, şevki; ben çok hastayım, yani cismen. Aktar dükkânı gibi, hastalıklarım var; birkaç defa enfarktüs geçirdim, ülser var, zatürre oldum. Daha henüz geçmedi. Şekerim yüksek; 400. Ayaklarım şişiyor, bak, o aşktan geri kalamıyorum, işte onun muhabbetiyle, onun muhabbetiyle yaşıyorum.”¹⁴⁴

Safer Efendi, Fahreddin Efendi’yi vefatının birinci yılında yaptığı konuşmasında şu edîbâne ifadeleriyle anlatmıştır;

“İhvân-ı din ve bendegân-ı Hazret-i Pîr Nûreddîn, Cennetoda’daki kabr-i şerîfinde hâk-i iturnâk olan Cenâb-ı Şeyh-i Ekberimiz vâris-i sultân-ı enbiyâ, mazhar-ı sırr-ı Hüdâ, ârif-i billâh, kutbu’l- mürşidîn, sâhib-zamân, dâru’l-emân, dertlilere dermân, cedd-i pâk-i şâh-ı merdân, fahru’l-asfiyâ, ilm-i tâbirde dânâ, sâkî-i aşk-ı Hüdâ, mahbûb-ı evliyâ, hâmî-i fukarâ, hâce-i dersâne-i ilm-i ledünnî, Hazret-i Pîr Efendimiz’in nûr-i aynı, bendegânın babası olan peder-i mânevîmiz, sebep-i feyzimiz, ibâdetle gayretimiz, şeyhimiz, mürşidimiz, efendimiz, cânımız, sultânımız, ol Ravza-i Resûl-i Ekrem Nebîyy-i Muhterem sallallahu teâla aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri’nin velâyet goncası, es-Seyyid eş-Şeyh İbrâhîm Fahreddin Şeykiyyü’l-Cerrâhî Hazretleri...”¹⁴⁵

Aynı zamanda bir hilye yazarı olan Safer Efendi mürşîdinin vasıflarını şöyle anlatmıştır;

“Mürşîd-i Azîzimizin boyu orta, lihye-i saâdeti ak, gözleri hâleli elâ, kaşları kalınca çekme, iki kaşı arasında ve alnının ortasında vahdâniyete işâret beni ile vech-i saâdetinden her an nûr-i ilâhî lemeân eder, âlim-i âmil ve gayet cesur, edip, fâdil, kâmil, nazîf, nezîh, halîm, selîm, müşfik, sâhib-i ismet, sâhib-i vefâ, akl-ı küll sâhibi, çok cemâlli, celâlınden korkulur, Latîf ism-i şerîfi zâtında zâhir olmuş, evlâd-ı Resûl, duâsı makbûl bir zât-ı mükemmil idi. Kaddesallâhu esrârahum ve rahmetullâhi teâlâ aleyhim ecmaîn.”¹⁴⁶

Safer Dal Efendi, Fahreddin Efendi’nin vefatına şu mısralarla tarih düşmüştür:

*Gavs-ı a’zam pîr-i Nûreddîn-i Cerrâhî pîr
Hazret-i Fahreddin kim Fahrü’l-asfiyâ*

¹⁴⁴ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 57.

¹⁴⁵ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 20.

¹⁴⁶ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 29.

Âsitân-ı Pîr'den on sekizinci postnişin
Cismi ile rûhuna zikrullâh idi gıdâ
Şânına lâyıık söz söylemek ne mümkün
Sâhibü'n-neseb ceddi pâk-i Mustafâ
Hayy ism-i şerîfi ebcedle on sekizdir
Zikr-i Hakk'ın neşrinde çok çekti cefâ
Tekyeler yıkılırken o yaptırırđı dergâhı
Derdi pîrimin yolunda nice bin canım fedâ
Ahlâk-ı Resûl ile tarîkin tecdîd eyledi
Meşrebinde sâbit kadem ilm-i ledünne âşinâ
Halvet-meşreb şeyhim vâris-i Âl-i Nebî
Eylerdi telkîn-i esmâ tâlibân-ı âşika
Yedi sene evvel yaptırınca kabrini
Halvetgâh-ı ma'nevimdir dedi, ad koydu cennet oda
Bir dahî kaldırmadı kabri üstünden seccâdeyi
Mi'râc- Nebî hakdır Tûr-ı Sînâ sanki cennet oda
Rûhuna cismi kabir, kabri üstünde cismi
Dört kere yedi esmâ, kâbe kavseyni ev ednâ
Ağla Muhibbî ağla, efendindir Fahrü'l-asfiyâ
Üçyüz seksen altıda göçtü cennet odaya
Hû hû deyüp basdı kadem
Makâmı-ı Firdevs-i alâda civâr-ı Mustafâ¹⁴⁷

Hazret-i Nûreddîn-i hünkâr dergehinde leyl ü hem nehâr
Muhibbî dervîşâne ederdi ta'lîm-i tevhîd ü ezkâr
Kalbinde çâykir-i hubb-i Âlmuîni olur İbn-i Kerrâr
Safha-yı sadrında eder âyîn okutur na't-i Nebiyy-i Muhtâr
Usûl-i devrânda bî-nazîr eylemiş bu yolda iştihâr
Tarîkinin âdâb u erkânında yegâne idi ederiz ikrâr

¹⁴⁷ Dal, Muhibbî Dîvânı, 72-73.

*Büyük ceddine mücâvir oldu pîriyle bahtiyâr
Izdirâb-ı dünyâyâ tahammül kıldı emr-i Celîl'e intizâr
Çıktı dört er dediler târîh-i fevtinde vardır esrâr
Şeyh Fahreddin-i Cerrâhî eyledi bekâyı ihtiyâr*

1390-4=1386 / 1966¹⁴⁸

*Nice kaydı müslümân
Buldu tazecik îmân
Verirdi bize cevâb
İlhâm ile Allah'dan*

*Sünen-i seniyyede
Erkân ile âyinde
Ettirmez hiçbir kusur
Şefîmizle dareynde*

*Muhibbî ağla ağla
Efendin Fahri Baba
Üç yüz seksen altıda
Göçdü Cennetoda'ya*

1386 / 1966¹⁴⁹

Fahreddin Efendi vefatına yakın kendisinden sonra posta geçecek olan kişinin Muzaffer Ozak olduğunu bildirmiş, Muzaffer Efendi 1966 yılında Nûreddin Cerrâhî Âsitânesi'nin on dokuzuncu postnişini olarak irşad vazifesine başlamıştır. Safer Dal da Muzaffer Ozak'a biat ederek vefatına kadar Muzaffer Efendi'nin yanında hizmetlere devam etmiştir. Muzaffer Efendi, yazmış olduğu otobiyografisinde şöyle anlatmıştır;

¹⁴⁸ Dal, *Muhibbî Dîvânı*, 182.

¹⁴⁹ Dal, *Muhibbî Dîvânı*, 184.

“Dokuz yıl boyunca (Fahreddin Efendi’yle) çok yakın olduk. Vefatından bir yıl kadar önce zikrullah esnasında rahatsızlandı ve yerine beni bıraktı. Bir yıl süren hastalığı boyunca zikrullahı ben idare ettim ve yılın sonunda Şaban ayının beşinde ki İmam-ı Hasan Efendimizin şehâdet günüdür, Çarşamba akşamı, 10’a 10 kala ebediyete intikal etti. Ertesi gün vasiyeti gereği gaslini ben yaptım, Sefer Baba ve Kemal Baba su döktüler. Cuma günü Fatih Camii’nde namazını kıldırtdım. Binlerce seveni ile birlikte cenazeyi omuzlar üstünde tekkedeki odasına getirdik, bu odayı vefatından yedi sene önce kendisi yaptırmıştı. Burada Nûreddin Cerrâhî Hazretleri’nin kurbunda defnettik.”¹⁵⁰

Tezimizin bu bölümünde Muzaffer Ozak’ın hayatından kısaca bahsedilip Safer Dal’ın şeyhlik dönemiyle devam edilecektir:

2. Pirdaşı ve İkinci Mürşidi Muzaffer Efendi

Muzaffer Ozak Efendi, 1916 yılında İstanbul Karagümrük’te, Dervişali Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. Babası Mehmed Nuri Efendi Konya asıllıdır ve ulemadan olup Sultan Abdülhamid Han döneminde huzur hocalığı yapmıştır.¹⁵¹ Annesi Ayşe Hanım ise Romanya asıllıdır. Yanbolu Cerrâhî Dergâhı şeyhi Hüseyin Efendi’nin torunu olup seyyidlerdendir.¹⁵²

Muzaffer Efendi’nin on üç kardeşinden çoğu küçük yaşlarda vefat etmiş ve geriye yalnızca en küçük çocuk olan kendisi, bir ablası ve bir de abisi kalmıştır. Babası, Muzaffer Efendi henüz altı aylıkken vefat etmiş, abisi Murat Reis de İstanbul’da işgalci askerler tarafından şehit edilince¹⁵³ geride annesi, ablası ve kendisi, yanlarında dayısının yetim kalan iki kızıyla birlikte yaşamaya başlamışlardır. Muzaffer Efendi anne ve baba tarafından köklü bir aileye sahip olup mal varlığı bakımından güçlü durumda iken, babasının vefatı üzere ortağı olan kimse tarafından babasına ait olan bütün kitaplar ve eşyalar gaspedilmiştir.¹⁵⁴ Çocukluğunu fakr u zaruret içinde, çok zor şartlarda geçiren

¹⁵⁰ Muzaffer Ozak, “Terceme-i Hâl (Otobiyografi - 1981)” (Erişim 17 Eylül 2021).

¹⁵¹ Muzaffer Ozak, “Terceme-i Hâl (Otobiyografi - 1981)”.

¹⁵² Tevfik Rüştü Topuzoğlu, “Ozak, Muzaffer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007) 34/16-17; Cumhur Enes Ergür, *Zâkirbaşı, Kıyam Reisi, Bestekâr Salâhî Dede* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 109; Defter-i Uşşak, “Yanbolu Cerrâhî Dergâhı ve Muzaffer Efendi Hazretlerinin Büyük Dedesi Seyyid Hüseyin Efendi”, Blogspot (Erişim 23 Eylül 2021).

¹⁵³ “Ağabeyi işgalciler tarafından Perşembe Pazarı civarında şehid edilmiş, o yüzden oralardan geçmeyi sevmezdi, oraları görünce hüzünlendirirdi.” MyMecra, “Tekkeyi Bekleyen Çorbayı İçer - Ahmet Özhan | İzler”, *YouTube* (Erişim 21 Ağustos 2021) 41:20-41:35.

¹⁵⁴ Safer Dal, *Şeyh Muzaffer Ozak Hayatı Menkıbeleri ve Seyahatleri*, ts., 1 gayr-ı matbu.

Muzaffer Efendi'yi baba dostu olan Uşşâkî şeyhi Abdurrahman Sami Saruhâni¹⁵⁵ himaye etmiştir. Muzaffer Efendi Kur'an tahsilini ve ilk manevi terbisini bu zattan almıştır. Bu süre zarfında hem Kur'an hıfzı ile meşgul olmakta hem ortaokul tahsiline devam etmektedir. Bir süre sonra Saruhâni Efendi'yi de kaybetmiş tüm zorluklara rağmen ilim hayatına kaldığı yerden devam etmiştir.¹⁵⁶

Dönemin önemli isimlerinden fıkıh, hadis, tefsir ve Arapça dersleri almış; Abdülhakim Arvâsi¹⁵⁷ ve Şefik Efendi gibi şeyhlerin sohbetlerine katılmıştır. Bu süreçte imamlık ve müezzinlik imtihanlarına girmiş Ali Yazıcı, Soğanağa ve Karagümrük Kefeli Camilerinde görev yapmıştır. Kefeli Camii imamından sahaflık ilmini almış ve kitapçılık sanatını öğrenmiştir. Müezzinliği esnasında sesinin güzelliği keşfedilen Muzaffer Efendi dönemin ehil kişilerinden mûsiki talim etmiş,¹⁵⁸ Yahya Efendi Dergâhı zakirbaşısı hattat Hacı Nuri Korman, Zekâizade Hafız Ahmet Irsoy ve Bakırköy Müftüsü Hafız İsmail Hakkı Başeski gibi isimlerin meşk meclislerine devam etmiştir.¹⁵⁹ 1936 yılından itibaren güzel sanatlar hususunda da kendini geliştirmiş, Reîsülhattâtîn Kâmil Akdik, Nuri Korman ve Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer'in hat ve tezyinat derslerine katılmıştır.¹⁶⁰ Bu sırada Bayezid Camii'ne tayin edilmiş ve 1939 yılında Bayezid Sahafılar Çarşısı'nda 'Sahaflar Şeyhi'¹⁶¹ adıyla anılmasına vesile olacak sahaf dükkanını açmıştır.

Gençlik yıllarında ikinci mürşidi olarak kabul ettiği Halvetiyye'nin Şabaniyye kolundan Maraşlı Ahmed Tahir Efendi'den tasavvuf ilmini öğrenmiş ve kendisinden tasavvuf düşüncesinin temel kitaplarından olan İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* ve *Fusûsü'l-Hikem* adlı eserlerini okumuştur. Bunların yanı sıra içerisinde İstanbul'un büyük camilerinin de bulunduğu kırk iki ayrı camide kalabalıklara vaazlar vermiştir.¹⁶²

¹⁵⁵ Abdurrahman Sami Saruhâni hakkında bilgi için bk. Gürol Pehlivan, "SÂMÎ/NİYAZÎ, Abdurrahman Sami Efendi" (Erişim 30 Haziran 2022).

¹⁵⁶ Muzaffer Ozak, "Terceme-i Hâl (Otobiyografi - 1981)".

¹⁵⁷ Abdülhakim Arvâsi hakkında bilgi için bk. Nihat Azamat, "Abdülhakim Arvâsi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988) 1/211-212.

¹⁵⁸ Muzaffer Ozak, "Terceme-i Hâl (Otobiyografi - 1981)".

¹⁵⁹ Dal, *Şeyh Muzaffer Ozak Hayatı Menkabeleri ve Seyahatleri*, 3 gayr-ı matbu.

¹⁶⁰ Topuzoğlu, "Ozak, Muzaffer" 34/16-17; Muzaffer Ozak, "Terceme-i Hâl (Otobiyografi-1969)" (Erişim 24 Eylül 2021).

¹⁶¹ Dünya Bizim, "Sahaflar Şeyhi Muzaffer Ozak", <https://www.dunyabizim.com/> (Erişim 24 Eylül 2021).

¹⁶² Muzaffer Ozak, "Terceme-i Hâl (Otobiyografi - 1981)".

1954 yılında şeyhi Ahmed Tahir Efendi'nin vefatından sonra Kâdirihâne'ye ve Ayni Ali Baba Dergâhı'na devam etmiş, buralardan gelen hilafet tekliflerini kabul etmeyip manevi bir işaret üzerine Fahreddin Efendi'ye intisâp etmiştir. 1965 yılında Fahreddin Efendi'den hilafet almış, hilafet merasimi Safer Efendi tarafından şöyle anlatılmıştır; “*Muzaffer Efendi'nin hilafet merasimi Mehmet Üretmen'in Rami'deki evinde yapıldı. Dışarda lapa lapa kar yağıyordu, biz içerde tadına hiç doyamadığımız bir zikrullah yaptık. Hayatımda yaptığım en uzun süren zikir budur, tam altı saat sürdü, o kadar zevkli idi ki hiç bitmesin istiyorduk.*”¹⁶³

Muzaffer Ozak, 1966'da Fahreddin Efendi vefat edince Nüreddin Cerrâhî Âsitânesi'nin on dokuzuncu postnişini olarak irşad görevine başlamıştır. Muzaffer Efendi de şeyhi Fahreddin Efendi gibi İslam adına büyük hizmetler yapmış, tasavvuf kültürünün yurtiçi ve yurtdışında tanıtılması için çeşitli programlar icra etmiştir. Yazdığı eserlerle ve birçoğunda Safer Efendi'nin de bulunduğu yurtiçi ve yurtdışı seyahatlerindeki hizmetleriyle, tekke mûsikisi alanındaki çalışmalarıyla,¹⁶⁴ 1981 yılında kurulmasını sağladığı Türk Tasavvuf Mûsikisi ve Folklorunu Araştırma ve Yaşatma Vakfı'yla İslam tasavvuf kültürüne büyük katkıları olmuştur. ‘*Aşkî*’ mahlası ile yazdığı şiirlerinin büyük bir kısmı bestelenmiş, günümüzde okunmaya devam etmektedir. Dönemin siyasi karışıklığında ve yasakların devam ettiği günlerde bile gecelerden sabahlara kadar sohbet ve zikir ile halkı irşad etmiştir. Mehmet Şevket Eygi bir gazete yazısında Muzaffer Efendi için şu ifadeleri kullanmıştır; “*Yurtiçinde ve yurtdışında çok hizmeti ve himmeti olmuştur. En karanlık günlerde meydan açmış, zikrullah yaptırmıştır.*”¹⁶⁵ Mustafa Özdamar, Muzaffer Efendi'nin bu özelliğini şöyle ifade eder; “*Bana göre, Şeyh Aşkî'nin en büyük kerâmeti, yasaklar faslına yatırılan ve önü tıkanan aşk yolunu yeniden ve gümbür gümbür ayağa kaldırarak, İslâm tasavvuf neşvesini Avrupa'ya ve Amerika'ya taşımasıdır.*”¹⁶⁶

Muzaffer Efendi veciz ve nükteli üslûbu, hikmetli ve ibretlik hikayeleriyle verdiği vaazlarda halkın her kesiminden insanı irşad edebilme kabiliyetine sahiptir. *İrşad*,

¹⁶³ Dal, *Şeyh Muzaffer Ozak Hayatı Menkıbeleri ve Seyahatleri*, 9 Gayr-1 matbu.

¹⁶⁴ Detaylı bilgi için bk. Cumhur Enes Ergür, *Türk Tasavvuf Müziğinde Muzaffer Ozak'ın Yeri ve Eserleri* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Ses Eğitimi Bölümü, Bitirme Tezi, 2000); Bilal Aydın, *Türk Din Mûsikisinde Muzaffer Ozak'ın Yeri ve Eserlerinin Tasnifi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

¹⁶⁵ Milli Gazete, “Eski Üstünlara Dair”, *Milli Gazete* (Erişim 24 Eylül 2021).

¹⁶⁶ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 172.

Envârü'l-Kulûb, Zînetü'l-Kulûb, Aşk Yolu Vuslat Tariki ve Gülzâr-ı Ârifân Aşk Bahçesi adlı eserlerinin yanı sıra İngilizceye tercüme edilmiş başka eserleri de vardır. Muzaffer Efendi şeyhliği döneminde Safer Efendi'nin büyük desteğini görmüş, dergâhın ve dervişlerin maddi manevi yükünü birlikte sırtlanmışlardır. Bir gün dergâhta Safer Efendi ve Kemal Baba'nın da orada olduğu bir sohbet esnasında Muzaffer Efendi Fahreddin Efendi'ye nasıl intisap ettiğini anlatmış ardından Safer Efendi için şu sözleri söylediği nakledilmiştir; “*Bu Safer'in çok hizmeti var, benden daha çok hizmeti var hem de. Davulu Safer çaldı, parsayı ben topladım.*”¹⁶⁷ Bir başka anlatıma göre Muzaffer Efendi'nin şöyle söylediği de nakledilmektedir; “*Safer benim yüzümü ak etmiştir. Ben kitaplarla, vaazlarla koşuşurken hem Fahreddin Efendi'ne hizmette hem de burayı sırtında taşımakta hepimizin yüzünü ak etmiştir.*”¹⁶⁸ Bir ifadeye göre Muzaffer Efendi döneminde Safer Efendi ile Muzaffer Efendi'nin birbirlerine karşı münasebetleri o kadar iç içe ve yakındır ki onların ikisi dervişler nezdinde birbirinden ayrılmaz görülmüştür. Muzaffer Efendi'nin seyahate her çıkacağında ‘*Bana bir şey olursa Safer'e; Safer'e bir şey olursa Kemal'e uyun!*’ dediği ve kendisinden sonra Safer Efendi'yi işaret ettiği nakledilmiştir.¹⁶⁹

Muzaffer Ozak, on dokuz yıl Nûreddin Cerrâhî Dergâhı'nın postnişinliğini yaptıktan sonra 13 Şubat 1985'te vefat etmiş, Dergâh'ın türbe kısmına defnedilmiştir.¹⁷⁰ Muzaffer Efendi'yi çok seven Safer Efendi onunla ilgili şu şiirleri yazmıştır;

Sultân-ı dâreyn-i server şeyhim Hacı Muzaffer

Vâris-i nûr-i Peygamber şeyhim Hacı Muzaffer

Şeyhimiz âmil hocadır ilm ü irfân ondadır

Sâhib-i Âl-i abâdır şeyhim Hacı Muzaffer

¹⁶⁷ Kenan Sayacı, “Kişisel Görüşme” (Beykoz / İstanbul - 07.04.2019).

¹⁶⁸ MyMecra, “Ahmet Özhan | İzler” 37:10-37:37.

¹⁶⁹ Nezih Çetin, “Kişisel Görüşme” (Kadıköy / İstanbul - 03.12.2021).

¹⁷⁰ Hayatı hakkında daha detaylı bilgi için bk. Ramazan Fevzi Kâhtalı, *Muzaffer Ozak'ın Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Tesirleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997); Betül Işıkçeviren, *20. Yüzyıl Şeyhlerinden Muzaffer Ozak'ın Hayatı, Eserleri, Tarikatı, Tasavvufî Görüşleri ve “İrşâd” Adlı Eserinin Tahlili* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü", Yüksek Lisans Tezi, 2021).

*Âb-ı hayattan nûş ider o can ki sâkî-i Kevser
Yoluna veren cân ü ser şeyhim Hacı Muzaffer*

*Cedd-i pâk-i Mustafâdır hem Aliyye 'l-Mürtezâ
Menba-ı aşk-ı Hüdâ 'dır şeyhim Hacı Muzaffer*

*Nûra pervâne olanlar tavâftadır âşıklar
Gelin ey âşık sâdıklar şeyhim Hacı Muzaffer*

*Şerîatin âlimidir tarîkatın ârifi
Hakîkatın hâdimidir şeyhim Hacı Muzaffer*

*Mârifetin hatîbidir kurbîyyetin sâhibi
Kutbiyyetin âmiridir şeyhim Hacı Muzaffer*

*Mürşidlerin mürşididir mürîdlerin mürîdi
Muhibbî'nin seyyididir şeyhim Hacı Muzaffer*

1396 / 1976¹⁷¹

*Ol vâris-i sultân-ı enbiyâdır
Hakk'ın velîsi hem sâkî-i Kevser
Yolda mücâhid koydu cân ile ser
Sâdât-ı kirâmdan şeyh-i Muzaffer¹⁷²*

Shems Friedlander, Muzaffer Efendi'nin vefatıyla ilgili şöyle anlatmaktadır:

“Bir gece önce Efendi'nin hanımı Bacı Sultan, Safer Baba'yı hasta yatağından çağırılmış. 'Efendi namaz kılıyordu, secdedeydi ve kalkmadı.' Kemal Baba da çağırılmış ve Efendi'nin devlethanesine koşmuşlar. Bacı Sultan'ın bîraderi Teyfik çoktandır oradaymış. Efendi gitmişti. Safer Baba, yere, şeyhinin yanına uzanmıştı. Kendi nefeslerini feda edip de şeyhine

¹⁷¹ Dal, *Muhibbî Dîvânı*, 76.

¹⁷² Dal, *Muhibbî Dîvânı*, 77.

aktarabilmesinin bir yolu olsaydı ya... Orada bir müddet yatmış ve sonra Muzaffer Efendi'yi Karagümruk'teki tekkeye götürerek gasletmişler."¹⁷³

Safer Efendi çok sevdiği ve 'Azîzim' diye bahsettiği Muzaffer Ozak'ı kaybettiğinde çok üzülmüştür. Muzaffer Efendi'ye bir şey olmasından hep korktuğu anlatılmıştır çünkü Tosun Bayraktaroğlu'nun ifadesine göre ondan sonra şeyhlik makamının kendisine kalacağını bilmektedir ve şeyh olmakta hiç gözü yoktur ancak Muzaffer Efendi vefat edince bu görev ona kalmıştır.¹⁷⁴ Yukarıda da nakledildiği üzere Muzaffer Efendi her seyahate çıkacağına dervişlere 'Bana bir şey olursa Safer'e; Safer'e bir şey olursa Kemal'e uyun!' diyerek Safer Efendi'yi işaret etmiş, kendisinden sonra Safer Efendi'nin posta geçeceğini herkese bildirmiştir.¹⁷⁵ Anlatıldığına göre Muzaffer Efendi vefat ettikten sonra Safer Efendi bir süre kimselere görünmemiş, dergâha gelmemiş, bu sürecin sonunda ortağı Mustafa Yılmaz onu bulmuş ve ısrarlarıyla dergâha getirebilmiştir.¹⁷⁶ Safer Efendi bu süreçte epey zaman âsitâne şeyhinin mavi postunu boş bırakmış kırmızı halife postuna oturmaya devam etmiştir.¹⁷⁷ Tosun Bayraktaroğlu'ndan nakledilene göre bir zikir günü dergâha Kâdirî şeyhi Nazmi Ceylan gelmiş, şeyh postuna oturmayan Safer Efendi'ye kızarak onu güçlükle posta oturtmaya çalışmıştır. Bu duruma hayli kızan Safer Efendi posta oturmakta direnmiş ve bu olaydan sonra Nazmi Ceylan ile aralarının bir müddet açıldığı anlatılmıştır.¹⁷⁸ Cerrâhilerle ilgili Safer Efendi'nin hayatta olduğu yıllarda yapılan bir tez çalışmasında Safer Efendi'nin ilk şeyh olduğu dönemler olarak 25 Temmuz 1985 tarihi verilmiştir.¹⁷⁹ M. Fatih Çıtlak tarafından Safer Efendi'nin posta oturmasına şöyle tarih düşülmüştür;

*Makam-ı Hazret-i Pir'de sultandır Muhibbi,
Olan benden bulur rah-ı Mustafa hakk Muhibbi,
Ne devlettir bu kemter kula himmet Muhibbi,
Ya sultan ya şeyhî Muhibbiyyü'l-Cerrâhî.*

¹⁷³ Shems Friedlander, *Kış Hasadı* (İstanbul: Sufi Kitap, 2016), 132-133.

¹⁷⁴ Tosun Bekir Bayraktaroğlu, *Amerika'da Bir Türk; Şeyh Tosun'un Hatıratı* (İstanbul: Sufi Kitap, 2016), 152; Şakar, "Kişisel Görüşme".

¹⁷⁵ Çetin, "Kişisel Görüşme" (Kadıköy / İstanbul - 03.12.2021).

¹⁷⁶ Sami Özer, "Kişisel Görüşme" (Beykoz / İstanbul - 07.04.2019).

¹⁷⁷ Bayraktaroğlu, *Amerika'da bir Türk*, 152.

¹⁷⁸ Bayraktaroğlu, *Amerika'da bir Türk*, 152.

¹⁷⁹ Atacan, *Cerrahiler*, 55.

Safer Dal postnişin olduğunda ona ilk intisap edenlerden biri en yakın dostu olan Kemal Evren'dir. Ancak Kemal Baba da kısa bir süre içinde vefat etmiştir. Vefatından önce Safer Efendi'yle bir konuşmasına şahit olunmuş, bu olay dervişlere Muzaffer Efendi döneminde dergâhın türbedarlığını yapan Adnan Fetha tarafından anlatılmıştır. Olay şöyle nakledilir: *“Adnan Baba, ‘Çocuklar size bir şey anlatacağım,’ dedi. Bu olayı bize anlattığında Kemal Baba göçmüştü. ‘Bir şey görüşmek için Safer Efendi'min yanına girmem icap etti. O sırada içeride Kemal Baba ile görüşüyorlardı. Ben tam içeri girecekken aralarında konuştukları şeyi duydum. Safer Efendi'm diyordu ki; ‘Kemalciğim bak sen kal, ben gideyim. Senin şöyle şöyle meziyetlerin var.’ Kemal Baba da buna karşılık Safer Efendi'me; ‘Yok, ben karar verdim, ben gidiyorum, sen kalıyorsun. Sen şöyle idare edersin böyle idare edersin...’ gibi bir cevap verdi. Ve bu konuşmadan çok yakın bir zaman sonra Kemal Baba göçtü.”*¹⁸⁰ Bir başka röportajımızda Kemal Baba'nın Safer Efendi'ye *“Ben olmazsam sen olursun ama sen olmazsan ben de olmam.”* dediği ve bu sözü söylediğinin ertesi günü vefat ettiği ifade edilmiştir.¹⁸¹ Kemal Evren 31 Ekim 1986'da vefat etmiş Edirnekapı Necatibey Mezarlığı'na defnedilmiştir. Kabri Pîr Nûreddin Cerrâhî'nin babası Abdullah Ağa'nın baş ucu tarafındadır.¹⁸²

¹⁸⁰ Can, “Kişisel Görüşme”.

¹⁸¹ Ökten, “Kişisel Görüşme”; Dünya Bizim, “Safer Efendi'yi dervişlerinden ayırmak zordu”.

¹⁸² Bu bilgi Adalet Çakır aracılığıyla Safer Dal'ın kızı Nurten İyibil'den alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

SAFER DAL EFENDİ’NİN ŞEYHLİĞİ VE ŞAHSİYETİ

Bu bölümde Safer Efendi’nin şeyhlik dönemiyle ilgili anlatılanlar çerçevesinde şahsiyeti, irşad ve eğitim metodu, rüya tabiri hakkındaki ilmi, tekkede yaptığı yenilikler, tekkenin mutat günleri ve Safer Efendi döneminde açılan şubeler ile ilgili bilgiler aktarılacaktır. Bu bölüm her ne kadar farklı başlıklara ayrılmaya çalışılmışsa da hayatıyla ve kişiliğiyle ilgili edinilen bilgiler iç içe ve bir bütün halinde olduğu için bazı bilgiler mezcedilmiş yahut birden fazla yerde zikredilmesi gerekmiştir. Buna rağmen mümkün merteye farklı başlıklara ayrılarak her bilgi kendi bölümünde ele alınmaya gayret edilmiştir.

A. ŞEYHLİK DÖNEMİ VE ŞAHSİ ÖZELLİKLERİ

Muzaffer Efendi’nin vefatından sonra Safer Efendi Nüreddin Cerrâhî Dergâhı’nın yirminci türbedarı ve postnişini, Türk Tasavvuf Mûsikisi ve Folklorunu Araştırma ve Yaşatma Vakfı’nın da başkanı olmuştur.¹⁸³ Safer Dal Efendi’nin şeyh olmadan öncesinde şeyh vekilliği vardır.¹⁸⁴ Fahreddin Efendi döneminde resmîyette şeyh vekili görüldüğü ve bununla Vakıflar Müdürlüğü’nde de adı şeyh görünen Fahreddin Efendi’nin maaşlarını vekâleten çekebildiği anlatılmıştır.¹⁸⁵

Safer Efendi şeyhlik makamına gelmeden evvel dervişleriyle arasında ünsiyet hali hakimken ve onlarla daha samimi, daha senli benli bir durum söz konusuysen şeyhlik makamıyla birlikte dervişlerinin kendisine karşı heybet duygusunun belirgin bir şekilde tezahür ettiği anlatılmıştır. Bu heybet duygusu ile gelen çekinme ve korkma hissini karşı tarafın sevgisini kaybetme korkusu ve ona karşı edebe mugayir bir hal içinde bulunma endişesiyle oluştuğu ifade edilmektedir. Dervişlerin ifadesiyle Safer Efendi’ye şeyhlik ile birlikte bir ‘mânâ hil’atı’ giydirilmiştir. Bu konuda şöyle anlatılır; ‘*Safer Efendi’ m, Muzaffer Efendi’ m zamanında bizim rehberimizdi, yani Safer Baba’ mızdı. O*

¹⁸³ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 14.

¹⁸⁴ Ökten, “Kişisel Görüşme”; Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

¹⁸⁵ Ökten, “Kişisel Görüşme”.

*zaman çok samimiyiz, sarılıyoruz, kol kola geziyoruz... Ama ne zaman ki posta oturdu, geri durduk şöyle, huzurunda dîvan durmaya başladık. Bu bizde kendiliğinden oluşan bir durumdu. Anladık ki hâl değişiyor, adeta bir mânâ giydiriliyor onlara.*¹⁸⁶

Dervişlerine düşkünlüğüyle bilinen Safer Dal Efendi şeyhlik vazifesine başladıktan sonra müritleriyle ve tekkeyle daha iyi ilgilenebilmek için emekli olmuştur.¹⁸⁷ Hayatının son anına kadar dervişleriyle beraber olan ve şeyhlik vazifesinden sonra tekkeden hiç ayrılmayan Safer Efendi hastalığına rağmen çoğu kez tekkede bulunmayı tercih etmiştir. Bu konuda anlatılan bir hadiseye göre tekkenin tamir olduğu yıllarda yani Safer Efendi'nin şeyhliğinin ilk yıllarında Efendi hastalanır ve evine istirahatata gider. Tekkede çalışmalar devam ederken bir çocuk bir rüya gördüğünü söyleyerek Safer Efendi'nin evine gelir. Çocuk rüyasında, başında tacı, sırtında cübbesi olan orta boylu, siyah sakallı bir zatın türbeden çıktığını ve kendisine 'Safer nerede?' diye sorduğunu görmüştür. Çocuk bu rüyasını Safer Efendi'ye anlatıp odadan çıktığı sırada Safer Efendi yanına giren dervişine '*Hastalığıma bile müsaade yok, görüyor musun bak, sormuş,*' diye gülerek söyler ve hemen yerinden kalkıp tekkeye gider. Rüyada Safer Efendi'yi soran zatın Pîr Nûreddin Cerrâhî olduğu ifade edilmiştir.¹⁸⁸ O günden sonra tekkeden ayrılmayıp müritleriyle ilgilenen Safer Efendi, anlatılana göre neredeyse her gününü, her saatini dervişlerine ayırmış, tekkede olmadıkları günlerde evinde yahut sahibi olduğu Yümnî Pastanesi'nde onlarla ilgilenmiştir. Bir dönem her salı dervişleriyle evinde bir araya geldiği, burada bazen meşklere bazen sohbetlere devam ettiği anlatılmıştır.¹⁸⁹ Pazartesi ve Perşembe günleri erken gelip ikindi saatlerinde tekkede olduğu, akşam programına kadar kadın dervişlerinin müşkilini halletmek üzere onlarla sohbet toplantıları yaptığı ifade edilmiştir.¹⁹⁰ Cumartesi günleri ise çoğunlukla ikindi namazını müteakip tekkeye gelip gece yarısını geçinceye kadar ihvanla meşgul olmuştur.¹⁹¹ Safer Efendi özellikle kandil gecelerinin gündüzünde ikindiden önce tekkede bulunarak hazırlıkları takip etmiş, sıkıntısı olup da şeyhiyle görüşmek isteyen bir derviş böyle zamanlarda erken gelip şeyh efendiyle görüşme fırsatı bulabilmiştir.

¹⁸⁶ Sayacı, "Kişisel Görüşme".

¹⁸⁷ Atacan, *Cerrahiler*, 81.

¹⁸⁸ Yar Kapısı- Ahmet Özhan, "Hazret-i Pîr sordu, Safer Nerede?" 3:20-5:10.

¹⁸⁹ Erkam TV, "Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbi) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer" 13:00-13:30.

¹⁹⁰ Atacan, *Cerrahiler*, 63.

¹⁹¹ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

Safer Efendi'nin de bu süreçte hazırlıkların gidişatını kontrol ederken bir taraftan dervişlerini gözlemlediği, sıkıntılı gördüğü dervişini tenhaya çekerek sorununa çözüm bulmaya çalıştığı, kandil programına kadar vaktini bu şekilde tekkeyle ve dervişleriyle ilgilenerak geçirdiği ifade edilmiştir.¹⁹² İhvanıyla ilgilenmekten dolayı başka hiçbir şeye vakit bulamadığını, bu yüzden davetlere gidemediğini ifade etmiş, dervişlerine de “Çocuklar, beni düğüne derneğe, yemeğe davet etmeyin. Yakın akrabam bile düğün yapsa gidecek halim yok. Fakire bu vazife madem ki tevdi edildi, ne iş, ne güç, ne de düğün dernekle meşgul olabilirim, ihvanımla meşgul olmak mecburiyetindeyim. Evlenen, çocuğu olan buraya gelip dua isterse ne âlâ ama onun haricinde hiç gücenmeyin, bu mes’uliyet benim başka bir yere gitmeme müsaade etmiyor.” diyerek ara ara hatırlatmada bulunduğu nakledilmiştir.¹⁹³

Safer Efendi, tekke ve dervişleri için vaktinden feragat ederken aynı konuda dervişlerinin de gayret göstermelerini istemiştir. Onlara tekkeden uzak kalmamalarını tavsiye etmiş, ‘Haftanın üç günü tekke açık; pazartesi, perşembe, cumartesi. Bu üç gün zarfında muhakkak gelmeye gayret edin, İşiniz bile varsa gelin, ben sizi bir göreyim, bir cemâl cemâle gelelim ondan sonra yine gidirsiniz.’ dediği nakledilmiştir.¹⁹⁴ Uzakta olan dervişlerine mektup yazarak veya selam göndererek gönül almış, hasta olan ve vefat eden dervişlerini ise dualarında mutlaka ismen anmıştır.¹⁹⁵

Safer Efendi *Tasavvuf Terimleri* kitabında ‘şeyh’ kelimesini İbrahim Desûkî’den nakille ‘Allah’ın kullarını Allah’a ve Allah’ı da kullarına sevdirendir.’ diye açıklamış,¹⁹⁶ nitekim sevenleri de bu konuda Safer Efendi’den ‘Aşkî coşkulu yaşatır.’ diye bahsetmişlerdir.¹⁹⁷ Rabia Brodbeck onun bu halini şöyle ifade etmiştir;

“En değerli aşk hazinesini bize öğretmek ya da nasihat etmek yerine bizimle paylaştı. Bir keresinde mutad zikir ayininden sonra sohbeteyken şöyle dedi: ‘Eğer Pirim cehenneme giderse ben de onunla birlikte giderim!’ Dervişlerin hepsi onun aşkının ağırlığından hiçliğe yuvarlandı.”¹⁹⁸

¹⁹² Ökten, “Kişisel Görüşme”.

¹⁹³ Çıtlak, *Huzur Defteri*, 192.

¹⁹⁴ Cengiz, “Kişisel Görüşme”.

¹⁹⁵ Dünya Bizim, “Safer Efendi’yi dervişlerinden ayırmak zordu”.

¹⁹⁶ Safer Dal, *İstılâhât-ı Sofîyye fî Vatan-ı Aslıyye/Tasavvuf Terimleri*, haz. Derya Çakır Baş (İstanbul: Kırkkandil Yayınevi, 2013), 370.

¹⁹⁷ Can, “Kişisel Görüşme”.

¹⁹⁸ Rabia Christine Brodbeck, *Ağla*, çev. Esra İyidoğan vd. (İstanbul: Sufi Kitap, 2018), 75.

Sadettin Ökten'in ifadesine göre Safer Efendi sohbeta başladığı zaman kitabî bilgi değil hayatı anlatmış, bunu da muhabbet perspektifinden yapmıştır.¹⁹⁹ Dervişlerinden bazıları kendilerini ona bağlayan asıl şeyin bu muhabbet olduğunu ve onun söylediklerini yapmadan edemediklerini, çünkü ona duydukları sevgiden dolayı onu incitmekten korktuklarını söylemişlerdir.²⁰⁰ Bir ifadeye göre de bu sevginin dervişler üzerindeki tesirlerinden biri onların farz olana kendiliğinden alışmaları, Allah'ın emirlerini farkında olmadan severek yapmaya başlamaları olmuştur. Bununla ilgili şöyle ifade edilmiştir; *'Safer Efendi namaz kılın oruç tutun diye sürekli söylemezdi, onun o hali öyle bir haldi ki bize namazda miracı yaşatırdı, onun bu sırrı bir mürşid-i kâmilin sırrıydı. Biz zaten onda gördüğümüz bu muhabbetle orucu da sevdik namazı da sevdik. Öyle bir sevdik ki bu başka bir aşktı.'*²⁰¹

Safer Efendi'nin, sohbetlerinde samimi ve nükteli bir üslûba sahip olduğu anlatılmaktadır. Sohbet konusu açmak istediğinde dikkat çekici bir ses tonuyla *'Hikaye!'* diyerek bir hatıra veya kıssa ile sohbeta başladığı,²⁰² bir şey duyuracağı zaman ise hem latifeli bir tavırla hem de kişilere kulluğunu hatırlatan bir ifadeyle *'İbâdallah!'* diye hitapta bulunduğu nakledilmiştir.²⁰³ Konuşurken sözcükleri büyük bir dikkatle ölçüp biçerek, hassasiyetle ve nezaketle kullandığı, daima mültefit bir üslûba sahip olduğu, bu sayede her seviyeden insanın onun sohbetinden huzurlu ve hoşnut bir halde ayrıldığı ifade edilmiştir.²⁰⁴

Safer Efendi'nin zâhirî tahsili ortaokulda sona ermiştir ancak sohbetlerinden döneminin yüksek okul mezunu olan ilim insanları da faydalanmıştır.²⁰⁵ Bu konu hakkında Safer Efendi için *'Ben bir üniversite mezunu olarak hayatımı ilkokul mezunu birinden öğrendiklerime borçluyum.'* denilmiştir.²⁰⁶ Rabia Brodbeck bu hususta Safer Efendi'yi şöyle anlatır;

¹⁹⁹ Ökten, "Kişisel Görüşme".

²⁰⁰ Subaşı, "Kişisel Görüşme".

²⁰¹ Rabia Brodbeck, "Safer Dal Efendi'yi Yâd Etme Merasimi" (Mütrîbân Türk Müziği Topluluğu, 2022).

²⁰² Friedlander, *Kış Hasadı*, 138-139.

²⁰³ Çıtlak, *Huzur Defteri*, 135.

²⁰⁴ Brodbeck, *Ağla*, 76; Pala, "Kişisel Görüşme".

²⁰⁵ Cengiz, "Kişisel Görüşme".

²⁰⁶ Subaşı, "Kişisel Görüşme".

*“Şeyhimin kalbi bütün âlemden daha büyüktü. Aşkını herkesin kalbine koydu; akademisyenlerin, fakir insanların, misafirlerin, sarhoşların, turistlerin ve hepsinden daha fazla müritlerinin ve dervişlerinin. Hayatında onunla bir kez karşılaşan herkes ona anında aşık olurdu. Onların kalbinde derin bir iz bırakırdı. Binlerce insanın şeyhi idi.”*²⁰⁷

Anlatıldığına göre dervişi olup da ‘Efendi en çok beni seviyor’ hissine kapılmamak mümkün değildir. Çünkü herkesle özel ilgilendiği, herkese muhabbetini had safhada hissettirdiği, dervişleri arasında ayırım yapmaksızın herkese en çok kendisini seviyormuş gibi muamelede bulunduğu aktarılmıştır.²⁰⁸ Nitekim yaptığımız röportajların her birinde görüştüğümüz her bir kişinin Safer Efendi’nin en yakın dervişi olduğu düşüncesine kapılmamız da bunun en bariz örneğidir. Tosun Bayraktar da bu konuyla ilgili aynı şeyi ifade etmiş, *“Hepimizi öyle şımarttı ki her birimiz ‘en çok beni seviyor’ zannederdik.”*²⁰⁹ demiştir. Burhan Erdebil’in *‘Efendimizin huzuruna giriyorum, çıkıyorum, derdim ki Efendimiz en çok beni seviyor, böyle bir intibâ oluşmuştu bende. Sonra bir gün oturdum kapının karşısına, baktım her giren çıkan benim gibi çıkıyor, sonra dedim ki; anlaşıldı, Efendi herkesi, hepimizi çok seviyor, ayırım yapmıyor.’* dediği nakledilmiştir.²¹⁰ Çünkü Mustafa Özdamar’ın ifadesine göre Safer Efendi, *“Allah’ın sevip de yarattığı her şeye ve herkese ‘Sen bunları boşuna yaratmadın ya Rabbi!’ ayetinin penceresinden bakan bir irfan adamı.”*²¹¹ Bu minvalde dervişlerine ısrarla tavsiyelerinden biri, birbirlerini mutlaka sevmeleri, saymaları, daima muhabbet içinde olmaları gerektiğidir. Özellikle zikirten sonra meydandan çıkarken dervişlerine dönüp işaret parmağını sallayarak, -bu onun meşhur hareketlerinden biridir, diye söylenmiştir- *‘Birbirinizi sevmedikçe iman etmiş olmazsınız!’* hadis-i şerifini sıkça hatırlattığı anlatılmıştır.²¹² Bununla ilgili kendisinin de *‘Sevgisiz îman olmaz! Din sevgidir, aşktır, meşktir; sevgisiz din olmaz, külfettir! Âlemin mayası aşktır.’* şeklinde sözler söylediği nakledilmiştir.²¹³

²⁰⁷ Brodbeck, *Ağla*, 75-76.

²⁰⁸ Dünya Bizim, “Safer Efendi’yi dervişlerinden ayırmak zordu”.

²⁰⁹ Bayraktaroğlu, *Amerika’da bir Türk*, 146.

²¹⁰ Cengiz, “Kişisel Görüşme”.

²¹¹ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 222.

²¹² Mustafa Özyurt, “Kişisel Görüşme” (Osmangazi / Bursa - 27.05.2019).

²¹³ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 196, 217; Bu konu ile ilgili bir sohbetinde geçen diğer ifadelerine bk. Çakır, *Geydim Hırkayı*, 193.

Safer Efendi sohbetlerinde ayet ve hadis yorumu diye tavsif ettiği evliya sözleri, menkıbeleri ve nutuklarından örneklerle anlatımını zenginleştirmiş ve bu sohbetlerinde tasavvufun en ince meselelerini anlatmıştır.²¹⁴ Dervişleri onun sohbetlerinin sormadan cevap vermek gibi bir özelliği olduğunu ifade etmişlerdir. Konuşmasına muhatabının aklındaki soruyla alakası olmayan bir yerden başlamış ama sonra nasıl olduğu anlaşılmeden ve kişi henüz sorusunu sormamışken konu bir anda soruya cevap alınabilecek noktaya gelmiştir.²¹⁵ Bunun sonucu olarak sohbetini dinleyenlerin her sohbetten *'bana konuştu'* düşüncesiyle ayrıldığı söylenmiştir.²¹⁶ Anlatılan bir hatıraya göre bir sohbet esnasında başlarında papaz olan yabancı bir grup tekkeye gelmiştir. Sohbet bittikten sonra Safer Efendi tercüme ile ilgilenen dervişine dönüp *'Papaz efendiye sor bakalım bize sormak istedikleri bir şey var mıymış,'* dediğinde tercüman derviş; *'Efendim sorularını hazırlamışlar ama siz sohbette her şeyi anlatmışsınız onlara.'* diye cevap vermiştir.²¹⁷

Tanju Pala, Safer Efendi'nin sohbetlerinin zamanla birden çok manaya dönüşebildiğini ifade etmektedir. Onun ifadesine göre konuştuğu bir cümleden zaman içinde türlü örnekler ve dersler çıkarılabilmektedir.²¹⁸ Safer Efendi'ye göre ise bu sohbetler, kendinden olmayıp, birer tecellî ve zuhurâtır. Zira bu konuda *'Onlar konuşturuyor biz konuşuyoruz, ipler onların elinde.'* dediği nakledilmiştir.²¹⁹ Anlatıldığına göre Safer Efendi bir gün bir sohbet etmiş ve bu sohbet oldukça bereketli ve feyizli geçmiştir. Birisi sonraki hafta bir teyp getirip Safer Efendi'nin önüne koymuş, geçen haftaki sohbetinizi bir daha yapar mısınız, deyip kayda almak istediğini bildirmiş, Safer Efendi ise adama *'O geçti artık, bir daha aynısı olmaz, bu iş böyle bir şey işte, o an akıp gelir aynısını bir sonraki haftaya bulamazsın.'* diye cevap vermiştir.²²⁰ Yukarıdaki ifadelere göre böyle sohbetlerin birer tecellî olduğu kabul edilirse anlatılan hadisede Safer Efendi'nin *'bir daha aynısı olmaz'* diyerek verdiği cevap da İbnü'l-Arabî'nin *'Tecellide tekkerür yoktur'* ifadesine örnek olarak verilebilir. İbnü'l-Arabî bu ifadesini *Füsûsu'l-Hikem* adlı eserinde *"İhsanların birbirinden farklı olmasının sebebi (dayandıkları)*

²¹⁴ Çakır - Dal, "Dal, Safer" Ek-1/302-303.

²¹⁵ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

²¹⁶ Özyurt, "Kişisel Görüşme".

²¹⁷ Özer, "Kişisel Görüşme"; Yümna Özer, "Kişisel Görüşme" (Beykoz / İstanbul - 07.04.2019).

²¹⁸ Pala, "Kişisel Görüşme".

²¹⁹ Pala, "Kişisel Görüşme".

²²⁰ Cengiz, "Kişisel Görüşme".

isimlerin (ilâhî isimler) birbirinden farklı olmasıdır. Genişliğinden dolayı ilâhî mertebede tekrarlanan herhangi bir şey yoktur. İşte bu itimat edilen gerçektir.” şeklinde yorumlamaktadır.²²¹

Safer Efendi'nin sohbetlerine yabancı ülkelerden de gelenler olmuş ve bu sohbetler tercüme yoluyla bu kişilere aktarılmıştır. Bu tercümelemleri çoğunlukla Muzaffer Efendi'nin halifelerinden olan İbrahim Akkökler'in yaptığı nakledilmiştir. Tercümanlık yapan diğer isimlerden bazıları ise Yümna Özer, Sadettin Ökten ve Cinuçen Tanrıkorur'dur.²²² Safer Efendi'nin yabancı dil bilmemesine rağmen bazen bu tercümelere müdahale ettiği, düzeltmeler yaptığı anlatılmıştır.²²³ Bu da dervişlerce Safer Efendi'nin bir kerâmeti olarak kabul edilmektedir. Bununla ilgili bir hatırasını Shems Friedlander kitabında şöyle anlatmaktadır;

“Safer Baba'yla İstanbul'daki evinde, sokaktaki kahvede Muzaffer Efendi'yle gece yarısı kahvesine çıkmadan evvel akşam yemeği yiyoruz. Çay ve manevî sohbet ile ısınıyoruz. Derin, çarpıcı ve felsefî bir hikâye anlatıyor:

Ertesi gün Tosun Baba'yla Beyazıt'tayım. Safer Baba'yla olan sohbetimizi anlatıyorum. 'Bu imkânsız. Bu senin kıt Türkçenle anlayamayacağın kadar derin. Kısaca, sen Türkçe bilmiyorsun, Safer Baba da İngilizce bilmiyor.'

'Kalpten kalbe konuştuk.'

Tosun Baba meseleyi sonra Safer Baba'ya da soruyor.

'Evet, öyle dedim, doğru anlamış.'

'Ama babacığım, aynı dili konuşmuyorsunuz ki.'

'Kalpten kalbe konuşuyor ve birbirimizi anlıyoruz.'”²²⁴

Safer Efendi'nin sohbet meclislerinde ve yurtdışına yaptığı seyahatlerde çok sayıda kişi ihtidâ etmiş, Müslüman olmuştur.²²⁵ Bu ihtida hareketleri Muzaffer Efendi'yle başlamış Safer Efendi'yle devam etmiştir. 1980'li yılların sonlarına doğru Arjantin, Uruguay, Peru, Brezilya gibi Güney Amerika ülkelerinden sohbetlere gelip Müslüman olan insanlara şahit olunmuştur. Anlatılan ihtidâ hikayelerinden bir tanesi İstanbul'dan

²²¹ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008), 51.

²²² Mustafa Özdamar, *Celâl Hoca* (İstanbul: Kırkkandil Yayınevi, 2016), 219.

²²³ Özer, “Kişisel Görüşme”.

²²⁴ Friedlander, *Kış Hasadı*, 135.

²²⁵ Özyurt, “Kişisel Görüşme”.

Meksika'ya gidecekken uçakları rötâr yapıp dergâha gelen iki kişinin hikayesidir. Anlatıldığına göre bu iki kişi uçakları rötâr yapınca mistik ve otantik müzik dinleyelim diye Safer Efendi'nin meclisine gelirler. Bu kişiler meşk, zikir ve semâdan o kadar çok etkilenirler ki yaşadıkları bu manevi tesirin nereden geldiğini tercüman vasıtasıyla Safer Efendi'ye sorarlar. Safer Efendi onlara imanın hakikatini, âmentüyü ve İslâmı anlatınca bu kişilerden biri; 'Ben şu anda kırk yaşındayım, yedi sekiz yaşından beri her hafta kiliseye gidiyorum. Kendimce dindar bir Hıristiyanım fakat ömrüm boyunca ben böyle bir manevi zevk ve lezzet tatmadım. Bu anlattığınız yani sizin iman ettiğiniz şeylerin hepsi makul ve hakikaten şu an kalbime çok yatıyor. Sizin bu aldığınız zevki almak için başka ne yapabilirim?' diye sorar. Safer Efendi 'İmanın bu hakikatlerini anlattığım şekliyle kabul ediyorsanız, aynı bizim aldığımız lezzeti almaya da talipseniz bizim söylediğimiz bu sözü söyleyin, kalben buna inanın o zaman sizlerle kardeş oluruz, bu havayı nasıl beraberce soluyorsak maneviyatı da aynı şekilde teneffüs ederiz. Hem bu yolda önce geldin sonra geldin diye bir şey de yok, bu yolun yolcuları hepsi aynıdır, kimsenin kimseye üstünlüğü yoktur.' şeklinde cevap verir. Gelen misafirler, biz hazırız bunu öğrenmek istiyoruz, deyince Safer Efendi kelime-i şehadet getirir ve o misafirler de aynen kabul ederek tekrar eder, her ikisi de Müslüman olur. Birisinin adı Ali diğêrinin Veli olarak memleketlerine dönerler. Sadece müzik dinleyip uçak saatine kadar vakitlerini geçirmek isteyen iki insan, öncesinde hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığı bir inancın mensubu olup oradan ayrılır.²²⁶ Buna benzer örneklerin çok olduğu söylenmiştir. Tekkeye gelip Müslüman olan insanlar olduğu gibi yurtdışında ihtidâ eden insanların da var olduğu ifade edilmiş, hatta bir yurtdışı ziyaretinde tek oturumda onlarca insanın Müslüman olduğu anlatılmıştır. Bu konuda Sami Özer şöyle bir hatırasından bahseder; *'Bir keresinde Amerika'ya gitmiştik, oradan da Meksika'ya geçtik. Meksika'da bir Cizvit üniversitesi vardı, oraya gittik. Safer Efendi'm orada sohbet ediyor, kendisine sorular soruyorlar. Bir süre sonra oradan bir öğretim görevlisi, 'Biz, ne zamana kadar biziz, ne zaman oyuz?' diye bir soru sordu. Safer Efendi şöyle bir baktı ve dedi ki; 'Sen çıktın mı aradan, kalır seni yaradan.'* Bunun üzerine öyle bir alkış koştuk ki, insanlar bu cevap karşısında mest oldular. Akşam saatleri, doksan yakın kişi var, otuzarlı halakalar oldular. Hepsi Müslüman oluyorlar. Düşünebiliyor musunuz, otuzarlı halakalar halinde doksan kişi Müslüman oldu. Onca

²²⁶ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

*insanın Müslüman olduk diye öyle bir coşkusu vardı ki görülmeye değer, bu coşku sabahlara kadar sürdü.*²²⁷

Mustafa Özdamar'ın yorumlamasına göre Safer Efendi'nin ihtida edenlere yönelik tutumu şöyledir; *'Safer Efendi dört kapı hukukuna riayette çok özel bir insandır ve onun tasavvufî görüşleri tüm kapılara uyma noktasında kâmilliğini göstermektedir. O, ihtida için gelenlere dört kapiya yani şeriat, tarikat, hakikat ve marifet kapılarının tamamına hakim olmasına rağmen sadece şeriat kapısından cevap vermiştir. Halbuki İslam'a diğer üç kapıdan; tarikat, hakikat ve marifet kapılarından girmek daha kolaydır ancak Safer Efendi, ihtida edenleri gümrüğü çok sıkı olan şeriat kapısından dahil etmiştir.*²²⁸

Bununla birlikte Özdamar, Safer Efendi'nin edille-i şer'iyye yani kitap, sünnet, icma ve kıyas hususunda da çok özel biri olduğunu, gelen sorulara Osmanlı şeyhülislam ve ulemasının fetvalarını dikkate alarak cevap verdiğini söylemiştir.²²⁹

Safer Efendi'ye bir şeyh olarak ne yaptığı sorulduğunda, *"Bildiğimi öğretiyor, bilmediklerimi öğreniyorum."* diye cevap vermiştir.²³⁰ Kendisine velâyetle ilgili bir şey söylendiği zaman da *'bende-i velîyiz'* diyerek²³¹ ona hürmet eden kimselere karşı esprili bir üslûpla bazen şöyle söylediği anlatılmıştır; *'Yahu, ben bir Arnavut helvacıyım, ne var bunda yani!'*²³² Bu alçak gönüllüğüyle gönüllere taht kuran Safer Efendi, kendisi taltif edici bir üslûba sahipken taltif edilmekten ve övülmekten hiç hoşlanmadığı belirtilmiş,²³³ sevenlerinin tabiriyle 'hiç'liği tercih etmiş, kendi yok olmuş²³⁴ ve yokluğundan sâdır olan o ilâhî muhabbetle yaşayarak yine o muhabbetle bu dünyadan göçmüştür. Ö. Tuğrul İnançer'in ifadesine göre in'ikâs-ı kibriyâ hali Safer Efendi'de fevkalade tevâzu şeklinde mütebârizdir.²³⁵ Rabia Brodbeck, Safer Efendi'nin bu özelliğini şöyle yorumlamıştır;

²²⁷ Özer, "Kişisel Görüşme".

²²⁸ Mustafa Özdamar, "Kişisel Görüşme" (Üsküdar / İstanbul - 01.12.2021); Özdamar'ın bu yorumunun geçtiği ihtidâ sahnesi için bk. Özdamar, *Celâl Hoca*, 219-244.

²²⁹ Özdamar, "Kişisel Görüşme".

²³⁰ Friedlander, *Kış Hasadı*, 173.

²³¹ Erkam TV, "Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbi) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer" 01:07:19-01:07:30.

²³² Özyurt, "Kişisel Görüşme".

²³³ Pala, "Kişisel Görüşme".

²³⁴ Ökten, "Kişisel Görüşme".

²³⁵ Erkam TV, "Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbi) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer" 01:06:49-01:07:08.

*“Kulluğunun güzelliğinden, tevazusundan, hiçliğinden ve fakrından dolayı Şeyhime aşık oldum. Şeyhim bir helvacıydı; Ümmet-i Muhammed için hiçlikle eğilerek Allah’ın nûruyla parlayan, nûrani bir sultandı. Onun Hz Muhammed’in (s.a.v.) fitratında hiçliğe ermiş olmasıyla, onun “fakrım benim fahrimdir” diyen, âlemlere rahmet olarak gönderilene duyduğu aşkla sarhoş oldum.”*²³⁶

Safer Dal Efendi bu tevâzuuyla sohbetlerinde her zaman yerde oturmuş, misafirlerini ve özellikle hafızlarla âlimleri baş köşelere, yukarılara oturtmuştur.²³⁷ Torunu yaşında olup da hafız olduğu, âlim olduğu için taltif ettiği, hürmetle muamele gösterdiği misafirlere çokça şahit olunmuştur. Bu hususta bilhassa Abdurrahman Gürses Hoca²³⁸ ve Gönenli Mehmet Efendi’nin²³⁹ Safer Efendi’nin adeta baş tacı konumunda olduğu ifade edilmiştir.²⁴⁰ Safer Efendi sâdâta ve evliyâullaha karşı son derece hürmetkârdır. Kendisinden yaşça küçük olan Bağdatlı bir seyyidi eğilip dizlerinden öpecek kadar mahviyet sahibi, *“Onların cismine dokunmak bizi cehennemden âzâd eder”* diyecek kadar Peygamber (s.a.v.) ve Ehl-i Beyt âşığıdır, diye anlatılmıştır.²⁴¹ Mustafa Yılmaz’ın bu konuda Safer Efendi için *‘Seyyidlere ve şeriflere çok hususi hürmet ederdi. Hem yolumuzun büyüklerinden bu bize miras kalmıştır hem de kendisi Ehl-i Beyt-i Resulullah’a aşıktı.’* diye ifade ettiği nakledilmiştir.²⁴² Ö. Tuğrul İnançer’in bununla ilgili anlattığı bir hatıradaki Safer Efendi’nin 1992’den sonra rahatsızlıklarının arttığı bir dönemdir ve bu dönemde yapmış olduğu bir umre ziyaretinde kendisini Peygamber âşığı, hafız ve Suudi Arabistan’daki hafızlara müfettişlik eden, Safer Efendi’nin de çok sevdiği bir dostu olduğu anlatılan Medineli Muhammed Sıddık el-Meymenî ziyarete gelecektir. Bunu duyan Safer Efendi hasta yatağında, zor hareket etmesine rağmen yanındakilere derhal kalkıp abdest alması gerektiğini, bunun için kendisine yardımcı olmalarını söylemiştir. Bu ziyaret bir gece vakti yatsıdan epey sonra bir zamana denk gelmiş, yanındakiler ise ona kıyamayıp *‘Efendiciğim, abdest almanız için namaz vakti değildir, istirahat buyursanız,’* dediklerinde; *“Muhammed Sıddık gelecek oğlum! Hafız!*

²³⁶ Brodbeck, *Ağla*, 95.

²³⁷ Dünya Bizim, “Safer Efendi’yi dervişlerinden ayırmak zordu”.

²³⁸ Abdurrahman Gürses hakkında bilgi için bk. Naci Demirci, “Gürses, Abdurrahman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020) Ek-1/493-494.

²³⁹ Gönenli Mehmet Efendi hakkında bilgi için bk. Recep Akakuş, “Gönenli Mehmet Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996) 14/149-150.

²⁴⁰ Ökten, “Kişisel Görüşme”; Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

²⁴¹ Dünya Bizim, “Safer Efendi’yi dervişlerinden ayırmak zordu”.

²⁴² Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

Şimdi o bana sarılır, hafız bir nüsha-i Kur'an'dır, abdestsiz mi sarılayım.” şeklinde cevap vermiştir.²⁴³ Bu hatıra Safer Efendi'nin hem bir seyyide karşı göstermiş olduğu tazimi hem de bir hafıza verdiği değeri göstermektedir. Gelen misafirini hasta haliyle dahi ayakta uğurladığı, küçük büyük herkese karşı nezaketle ve hürmetkar davrandığı nakledilmiştir. Sohbet meclisine ilk defa gidenler, yerde oturan ve gayet mütevâzi görünümüne sahip olan Safer Efendi'yi dervişlerinden ayırmakta zorlanmışlardır. Brodbeck, bu durumu 'Ağla' adlı kitabında şöyle ifade eder;

“Binlerce insanın şeyhi idi, müthiş bir tevazu ahlâkına sahipti. Herkesle kaynaştı ve tıpkı müşfik bir baba, bir dost gibi onlarla mahviyet içinde, samimi bir şekilde konuştu. Sohbetlerini verdiği odada neredeyse görünmezdi, onu dervişlerinden ayırmak zordu. Hayatında onu ilk defa gören misafirler, onun çevresinde oturan yüzlerce kişinin lideri olduğunu fark etmekte zorlanırlardı.”²⁴⁴

Safer Efendi'nin tevazu vasfı ile ilgili Yaşar Cengiz şöyle bir hatırasından bahsetmektedir; *'Safer Efendi'mi tıraş eden bir berber vardı; İsmet Ağabey. O, bir gün Efendimi tıraş ediyor, yere muşamba sermiş üstüne de bir sandalye koymuşlar. Efendim o sandalyede oturuyor, biz de onun yanında yerde oturuyoruz. Bize dedi ki; bana hakkınızı helal edin, çünkü sizden üstte oturuyorum.*²⁴⁵ Bu noktada dervişlerine tembihi de şöyle olmuştur; *'Hâk (toprak) ol ki, Hakk derecenı kılın âlâ.*²⁴⁶ Ve yine sıkça şu cümleyi telkin ettiği nakledilmiştir; *'Eğer ki derviş bu yolda nefsinı Firavun'un nefsinde kırk kat aşağıda görmüyorsa boşuna yorulmasın!*²⁴⁷ Bir meşk gününde Safer Efendi'ye *"Kapı eşiği gibi olmayı gerektiren dervişlik insanı biraz zorlamıyor mu?"* şeklinde bir soru sorulur. Bunun üzerine Safer Efendi; *"Tevâzu ve mahviyyet insanı alçaltmaz, yükseltir. Topraktaki tevâzu ve mahviyyet nede var? Hiç bir şeyde yok ama, her şey ondan çıkıyor! Tevâzu ve mahviyyet, zillet değildir."* diye cevap verir. Ancak hadsize karşı tevazuu münasip görmemiş; *"Gerektiğinde, haddini bilmeyene haddini bildirmek, kırk yetime kaftan giydirmek gibidir!"²⁴⁸* demiştir.

²⁴³ Nefes Yayınevi, "Vefatının 20. Yılında Safer Efendi (Konuşmacı: Ö.Tuğrul İnançer)" 22:10-23:15.

²⁴⁴ Brodbeck, *Ağla*, 76.

²⁴⁵ Cengiz, "Kişisel Görüşme".

²⁴⁶ Özyurt, "Kişisel Görüşme".

²⁴⁷ Özyurt, "Kişisel Görüşme".

²⁴⁸ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 196.

Safer Efendi mütevâzî şahsiyetinin yanında nezaketiyle de gönüllere taht kurmuş bir insan olarak anlatılmıştır. Tosun Bayraktaroğlu onun bu vasfını şu ifadelerle anlatmıştır;

*“Safer Baba’yı nasıl tarif edeyim? İnce ruhlu, rakik kalpli, tatlı sözlü, narin, ufak tefek, yakışıklı, şakacı, ölüm halinde rahatsız olduğu son günlerinde bile güler yüzlü, sevememenin imkanı olmadığı mübarek bir zattı.”*²⁴⁹

Karşısındakinin meşrebine göre davranabilen, gayet müşfik, görenlerin içinin bir anda muhabbetle dolduğu, güler yüzlü bir zat, şeklinde vasıflandırılmış; sevdirek öğrettiği ve cebri olmadığı ifade edilmiştir.²⁵⁰ Öyle ki hiçbir zaman için ‘*haydi namaz kılın*’ bile demediği; ‘*Namaz kılmak isteyenler haydi, ibadetlerinize kıymayın!*’,²⁵¹ ‘*Bakın Cenab-ı Hakk’a o kadar kurbiyeti olan o koskoca zatlar hiç tembellik ediyorlar mı? Namazı kılsanız da kılmazsanız da ömür geçecek, bari kılalım da öyle geçiversin.*’²⁵² şeklinde nâzik bir üslûpla hatırlatma yaptığı anlatılmıştır. Çünkü ibadetlerin mecbûrî vazife olarak görülmemesini, Hakk’a muhabbet ve heyecan içinde yapılmasını nasihat etmiştir.²⁵³

Safer Efendi’nin tevazuu gibi nezâketinin de yalnızca büyüklerine değil, her yaş grubuna karşı olduğu anlatılmaktadır. Bir meşk toplantısında Safer Efendi’yi ilk kez gören Ö. Tuğrul İnançer, kendisinin mûsikiyle alâkadar olduğunun fark edilmesi üzerine Safer Efendi’nin bir davet cümlesi olarak; ‘*Hatır-ı şerîfinizde bulunsun, biz pazartesi akşamları filan yerde meşk yaparız.*’ dediğini nakletmiş, kendisinin yaşça küçük olmasına rağmen böyle bir nezaketle muamele gördüğünü ve ‘*hatır-ı şerîf*’ ifadesi karşısında hayrete düştüğünü, hayran kaldığını anlatmıştır.²⁵⁴ Safer Efendi’nin bu nezâketi ve inceliğine örnek teşkil eden bir başka hadise M. Hakan Alvan tarafından şöyle anlatılır; ‘*Önemli bir musikîşinas olan Aslan Hepgür ile bir ABD seyahatinde aynı odadalar. Aslan Bey horluyormuş, Efendi uykusu hassas olunca kapıya çıkıp beklemeye başlamış. Görenler vaziyeti anlayıp başka odaya geçmesini teklif ettiklerinde Arslan darılır diye bunu kabul etmemiştir.*’²⁵⁵ Bu konuda Aslan Hepgür’ün, sesli

²⁴⁹ Bayraktaroğlu, *Amerika’da bir Türk*, 146.

²⁵⁰ Subaşı, “Kişisel Görüşme”.

²⁵¹ Can, “Kişisel Görüşme”.

²⁵² Çıtlak, *Huzur Defteri*, 263.

²⁵³ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 15.

²⁵⁴ Erkam TV, “Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbî) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer” 21:36-21:41.

²⁵⁵ Dünya Bizim, “Safer Efendi’nin Musikimize Hizmeti de Hayli İhtişamlıdır” (Erişim 18 Eylül 2021).

uyuması sebebiyle genellikle bir odada tek başına kaldığı ve bu gürültülü uykusundan dolayı arkadaşları tarafından latife edilerek uyuduğu odaya ‘Aslanhâne’ ismi verildiği ifade edilmiştir.²⁵⁶

Safer Efendi’nin nezâketinden sonra en çok bahsedilen bir diğer özelliği de letâfeti ve nüktedân oluşudur. Nüktedân üslûbuyla, sohbetlerinde anlattığı fıkralarla, yaptığı latîfelerle dinleyenlerini neşeye gark eden hoş sohbet bir zât olarak anlatılmıştır.²⁵⁷ Şakacılığıyla bilinen Safer Efendi’nin, bu halini özellikle seyahatlerde daha da belli ettiği söylenmiş,²⁵⁸ en çok da Kemal Baba’ya yaptığı şakalarının meşhur olduğu ifade edilmiştir. Ö. Tuğrul İnançer onun bu halini, ‘Şakacıydı çünkü Latîf tecellisinin mazharıydı. Hem lütfedici hem letafetli hem latifeci.’ şeklinde ifade etmiş²⁵⁹ ve şöyle bir hatırayı nakletmiştir; ‘Amerika’da olduğumuz bir gündü. O gün toplantı, konferans vs. herhangi bir iş yok. Safer Efendi’m; ‘Tuğrul! Hadi kalk giyin. Çin Mahallesi’ne gidelim.’ dedi. Çin Mahallesi’nde de birtakım antikalar var. Efendim de gezmeyi, alışverişi pek sevmez, şaşırdım o yüzden, ama böyle antikalara falan da meraklıdır. Ben de ciddi sandım kalktım giyinmek için ‘Dur dur! Yahu Hacı Anne’ni özledim de onun için.’ dedi. Hacı Anne merhume de Tatar’dı. Çin Mahallesi.. Tatar.. Böyle de latîf bir zâttı Safer Efendi’m.’²⁶⁰ Yaşar Cengiz; ‘Safer Efendi yemekten çok yedirmeyi sever bunu da zarafet ve nezaketiyle gösterirdi. Yanındakine ‘Şurada ne yazıyor?’ der, o başını gösterdiği yöne çevirince kendi tabağındakini hemen onun tabağına döküverirdi. Böyle zarif bir insandı.’ diye anlatmıştır.²⁶¹

Safer Efendi bazı dervişlerini mektupla irşad etmiştir. Özellikle yurt dışındaki dervişleriyle mektuplaşmış, onların sorularını cevaplandırmış, rüyalarını tabir etmiştir. Hatta bazen mektupla birlikte tac-ı şerîf ve hırka gönderip hilafet verdikleri de olmuştur.²⁶²

Safer Efendi 1992’den sonra sık sık rahatsızlanmış ve eski sağlığına bir daha kavuşamamıştır. Bu sıralarda bir derviş tarafından kendisine gelen düğün davetini

²⁵⁶ Ömer Akyol, *Aslan Hepgür Hayatı ve Müsiki Çalışmaları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 45.

²⁵⁷ Dünya Bizim, “Safer Efendi’yi dervişlerinden ayırmak zordu”.

²⁵⁸ Can, “Kişisel Görüşme”.

²⁵⁹ Nefes Yayınevi, “Vefatının 20. Yılında Safer Efendi (Konuşmacı: Ö.Tuğrul İnançer)” 35:10-35:40.

²⁶⁰ TYB İstanbul, “İrfan Öncüleri-Ömer Tuğrul İnançer” (Erişim 14 Temmuz 2021) 26:27-27:50.

²⁶¹ Cengiz, “Kişisel Görüşme”.

²⁶² Özyurt, “Kişisel Görüşme”.

rahatsızlığına rağmen kabul etmiş ve icabet edeceğini söylemiştir. Bu durum karşısında civarında bulunan dervişi, daveti kabul etmesine hastalığından dolayı itiraz etmiş, Safer Efendi ona *'Belki orada bir talip var o irşad olur.'* diyerek cevap vermiştir.²⁶³ Bu sözyle müridlik vasfına vurgu yapan Safer Dal Efendi anlatılan bir başka hadisede bu görevine şöyle dikkat çekmiştir; bir gün Tosun Bayraktar'ın evine ziyarete gittiklerinde üzerinde mumların yandığı bir doğum günü pastası kendisine getirilmiş ve üflemesi için önüne koyulmuştur. Mumları üflemeği reddeden Safer Efendi, *'Biz söndürmeye memur değiliz uyandırmaya memuruz.'*²⁶⁴ diyerek her an irşad vazifesiyle sorumlu olduğunu ifade etmiştir.

B. DERVİŞLERİNİ YETİŞTİRME USÛLÜ VE İRŞAD METODU

Safer Efendi, sıkça kullandığı bir ifade olduğu anlatılan *"Görgülü kuşlar gördüğünü işler, görgüsüz kuşlar gör neler işler."*²⁶⁵ cümlesi düsturunca her yaratılan şeyin terbiyeye muhtaç olduğunu ve terbiye edilen ile edilmeyen arasında büyük farklılıklar bulunduğunu söylemiştir. İnsan, yaratılanların en şerefli olarak bu terbiyeyle mükemmel hale gelmektedir.²⁶⁶ Safer Efendi posta ilk geçtiğinde yaptığı konuşmasında öğrenme ve öğretmenin önemi üzerinde durmuş, Resûlullah Efendimiz (s.a.v)'in her gün bir şeyler öğrenmemiz gerektiğine dair tavsiyelerini hatırlatmıştır.²⁶⁷ Ve Safer Efendi'nin ifadesine göre her Müslüman hanım ve erkeğin iki sıfatı vardır. Biri mürid veya müride; diğeri mürid veya müride.²⁶⁸ Ona göre her daim bu iki vasıf üzere olunmalıdır çünkü öğretmenlik rolünde sıkışıp kalmak aktifliğin yok olmasına ve öğrencilerden bir şeyler alabilme imkanını kaybetmeye, öğrenci rolünde sıkışıp kalmak ise öğrendiklerimizi başkalarına aktaramamaya sebep olur ki bu bir tür cimriliktir.²⁶⁹ Bu konuda Yunus Emre'nin *'dertli dolab'* şiirinde geçen su dolabı gibi olunması gerektiğini misal vermiştir. Şiirde geçen ifade şöyledir;

²⁶³ Erkam TV, "Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbi) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer" 56:20-57:23.

²⁶⁴ TYB İstanbul, "İrfan Öncüleri-Ömer Tuğrul İnançer" 47:50-49:40.

²⁶⁵ Nefes Yayınevi, "Vefatının 20. Yılında Safer Efendi (Konuşmacı: Ö.Tuğrul İnançer)" 01:05:00-01:06:25.

²⁶⁶ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 84,241.

²⁶⁷ Frager, *Sufi Terapistin Sohbet Günlüğü*, 177-178.

²⁶⁸ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 85,245.

²⁶⁹ Frager, *Sufi Terapistin Sohbet Günlüğü*, 178.

*Suyum alçaktan çekerim,
Dönüp yükseğe dökerim,
Görün ben neler çekerim,
Derdim vardır inilerim.*

Safer Efendi'nin ilim öğrenmek konusunda bu şiiri şöyle yorumladığı anlatılmıştır: 'Biz bu su dolabında suyu yukarı taşıyarak daha yükseğe aktaran ve böylece kendini yeniden su almak için boşaltan kısımlar gibi olmazsak aldığımız eğitimi başkalarına aktaramaz ve tekrar o kısımları yeni bilgilerle dolduramayız. Dolayısıyla insan aldığı bilgiyi ancak bir başkasına öğrettiği zaman yeni bir bilgi almaya hazır hale gelir. O öğretme işinin zevki yeniden öğrenmeye ve başkalarına tekrar yeni bilgiler öğretmeye sevk eder. Öyleyse bizler de bilgi seviyemizi buradaki su dolabında bulunan kısımların birbiri üstüne suyu verdikçe yukarılara taşıdığı gibi daha yukarı taşımış ve bildiklerimizi daha çok insana ulaştırmış oluruz. Bu yüzden insan Yunus Emre'nin bahsettiği su dolabı gibi olması gerekmektedir.'²⁷⁰

Bir insanın en büyük eserinin insan olduğunu ve insan yetiştirmenin de en büyük nafile ibadet olduğunu söyleyen Safer Efendi, bunu sadaka-i câriye hükmünde en üst mertebede bir hizmet olarak görmüştür. Çünkü dünyada en zor meyve veren insandır ve insanı yetiştirerek, onların da yetiştirdikleriyle devam eden ve kesilmeyen bir nafile ibadet oluşur. Ve ona göre bu ibadet insanla Allah arasında bulunan ve ancak nafile ibadetlerle kaldırılabilen yetmiş bin perdeden çok sayıda perdeyi kaldırabilecek kuvvettedir.'²⁷¹

Safer Efendi insan yetiştirme noktasında bir ölçünün olması gerektiğini söylemiş, bu noktada bir misalle şöyle nasihatte bulunduğu aktarılmıştır; '*Her şeyi kıvamında tutun, kıvamında yapın. Hamuru elinize alıp parmaklarınızı açarsanız sızar, parmaklarınızın arasından akar gider; sıkarsanız gene akar bir şey kalmaz. Onu öyle bir kıvamında tutacaksınız ki o yavaş yavaş katılaştıkça, kıvam alacak. O kıvama ulaştığında sıkarsanız*

²⁷⁰ Subaşı, "Kişisel Görüşme".

²⁷¹ Subaşı, "Kişisel Görüşme".

da bir şey olmaz artık. İnsanı terbiye etmek de böyledir işte.²⁷² Tosun Bayraktar Safer Efendi'nin kendisini nasıl irşad ettiğiyle ilgili şöyle bir hatırasını anlatmıştır;

“Safer Baba evinde fakiri sabahlara kadar irşad ederdi. Artık o raddeye gelirdi ki yorgunluktan uykusuzluktan bir şey duymaz, anlamaz hale gelirdim. ‘Baba yeter! Artık kafama bir şey girmiyor’ dediğimde, ‘Girer girer’ derdi. ‘Sen dediklerimi heybeye at, ileride biri sorup da cevap vermek için muhtaç olunca elini atarsın, hemen eline gelir.’ derdi. Dediği de doğru çıktı, ne vakit muhtaç olursam Efendilerimin sözleri aklıma gelir.”²⁷³

Safer Efendi şeyhlik payesi verdiği dervişine *“Sen benim halifem değilsin. Sen de ben de Pirimizin halifeleriyiz.”* demiştir.²⁷⁴ Onun bu sözü kendisinin yola bağlılığını gösterirken aynı zamanda karşı tarafa da vazifesinin ne kadar önemli olduğunu hatırlatan, mesuliyetinin ağırlığını hissettiren ve kişiyi görevinde daima diri tutacak bir irşad şeklidir. Yine bir halifesine *“Sohbetlerinde sakın kendinden bir şey söyleme, Kur’an-ı Kerîm’den bildiklerinden, hadis-i şeriften hatırladıklarından, benden öğrendiklerinden ve veliyullahın kitaplarından okuduklarından maada bir şey söyleme.”²⁷⁵* diyerek yolun öğretildiği usul üzere devam ettirilmesini nasihat etmiştir.

Safer Efendi'nin irşad metodu kişisine göre değişkenlik göstermiş ve umûma ayrı husûsa ayrı konuştuğu ifade edilmiştir.²⁷⁶ Bir sohbetinde anlatmış olduğu şu hikaye bu metoduna bir örnek olarak kabul edilmektedir; ahilik töreninde iki çırağına kalfalık peştemâli kuşatan bir usta, çırağının birine anahtar olmayan bir kasayı açmayı öğretmiş fakat diğerine öğretmeden çıraklıktan mezun etmiştir. Bu durum karşısında kasayı açmayı öğrenemeyen çırak haksızlık yapıldığını iddia ederek ustasına hakkını helal etmediğini söylemiş. Usta herkesin içinde ona bu bilgiyi vermemesinin sebebini açıklayarak her ikisini de ortalığa para koyarak denediğini, diğer çırağın bulduğu her parayı kendisine getirdiğini fakat onun hiçbir zaman bu paralardan birini getirmediğini ve bu sebeple de bu bilgiyi öğrenmeyi hak etmediğini anlatmıştır.²⁷⁷ Hasan Subaşı'na göre Safer Efendi bu hikayeyi anlatırken aslında hem geçmişe dair bir eğitim metodu hakkında bilgi sahibi olduğunu göstermekte hem de bu usûlü gelecek nesle aktararak

²⁷² Subaşı, “Kişisel Görüşme”.

²⁷³ Bayraktaroğlu, *Amerika’da bir Türk*, 118.

²⁷⁴ Frager, *Sufî Terapistin Sohbet Günlüğü*, 195.

²⁷⁵ Bayraktaroğlu, *Amerika’da bir Türk*, 118.

²⁷⁶ Pala, “Kişisel Görüşme”.

²⁷⁷ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 199.

dervişlerini bu hususta ileriye yönelik yetiştirmektedir. Subaşı, gençlere ne öğretmesi gerektiğini Safer Efendi'ye sormuş ve kendisinden İslâm'ın şartı, imanın şartı vb. cevaplar alacağını beklerken; *'Onlara güzel ahlakı ve vatan-millet sevgisini öğret, başka hiçbir şey yapma, o zaman onlar yolunu kendiliğinden bulur.'* cevabını aldığını nakletmiştir.²⁷⁸ Safer Efendi, söylediğinde hata eden ve hatasında direnen kişilere yönelik terbiye şeklini *"Eğer lisân-ı münâsible teskin ve terbiye imkânı varsa cevap vermek evlâdır. Ama adam iyice azıtıp tozularak kendisini daha büyük muhataraların içine atacak cinsten küt bir adamsa, ona cevap vermek yerine o meclisi terk etmek evlâdır."* sözleriyle açıklayarak bu hususta orta yolu tutan bir tavır sergilemiştir.²⁷⁹

Brodbeck'e göre Safer Efendi'nin terbiye metodu, söylemek yahut öğretmek değil yaşamak ve paylaşmaktır.²⁸⁰ Anlatıldığına göre irşad metodunun en baş prensiplerinden biri kendisinin yapmadığı bir şeyi ihvanına tavsiye etmemesidir. Mesela sigara konusunda asla teşvik etmemiş, sigara içmeyi tasvip etmediğini söylemiş ve *'İçtiğim için içmeyin diyemiyorum fakat zerre kadar yararı yok.'* dediği nakledilmiştir. Hatta Kabe'yi ilk kez görünce yapılan duaların makbul olduğu inancıyla ilk kez Kabe'ye gittiğinde sigarayı bırakmak için dua ettiğini ancak dua ederken bir an içinin cız ettiğini söylemiş, *'Allahu a'lem onun için de duam kabul olmadı, kalp ayrı dil ayrı olursa dua kabul olur mu hiç?'* diye anlattığı nakledilmiştir.²⁸¹ Sadettin Ökten Safer Efendi'nin sigara kullanmasını bir örtü olarak yorumlamış ve levm yani kınanmak için bir metot olarak kullandığını ifade etmiştir.²⁸²

Safer Efendi'nin tavsiye etmek zorunda olduğu sünnet, nafile vs. ile alakalı ise yaşlılığı ve artık güç yetiremeyişi gibi sebeplerden dolayı *'ben yapamıyorum çocuklar ama siz bunu yapmaya gayret edin'* dediği nakledilmiştir. Nitekim sakal bırakmakla ilgili *'kendimi o kemâlde görmüyorum bu sebeple sakal bırakmıyorum'* dediği ancak sakallı birini gördüğünde *'bak ne güzel, Müslüman olduğu ne kadar da belli, gördüğünde Muhammedün Resûlullah diyorsun'* şeklinde ifadelerle ihvanına teşvik edici sözler

²⁷⁸ Subaşı, "Kişisel Görüşme".

²⁷⁹ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 198.

²⁸⁰ Brodbeck, *Ağla*, 75; Bununla ilgili örnek bir hadise için bk. Frager, *Sufi Terapistin Sohbet Günlüğü*, 164.

²⁸¹ Çıtlak, *Huzur Defteri*, 243; Ökten, "Kişisel Görüşme".

²⁸² Ökten, "Kişisel Görüşme".

söylediği nakledilmiştir ki ömrünün son döneminde Safer Efendi'nin de sakal bıraktığı görülmüştür.²⁸³

Mustafa Özdamar'a göre Safer Dal Efendi, kişiyi istidadına göre değerlendirmede çok başarılı bir insandır. Eğilimi neyse ona göre değerlendirir ve hiç kimseyi gelişigüzel bir şekilde geçiştirmeyip herkesle hakkıyla ilgilenmeye gayret etmiştir.²⁸⁴ Bir gün Avrupalı bir genç '*Efendim ben samimi bir Hıristiyanım ve benim öğrendiğim Hıristiyanlığın gereklerini samimi olarak yapıyorum. Ben cennete girebilir miyim?*' diye bir soru sormuş, Safer Efendi de girersin ya da giremezsin şeklinde bir cevap vermeyip '*Bilemiyorum efendim!*' diye bir yanıt vermiştir. Özdamar'a göre Safer Efendi orada uydurma bir cevap değil de söylenmesi gereken şeyi söylemiştir çünkü 'bilemiyorum' diye bir cevap da vardır ve bu, kişiyi derli toplu düşünmeye sevk eden bir cevaptır.²⁸⁵ Nitekim Safer Efendi'nin de bir sohbetinde geçen ifadesi, kişinin bilmediği bir soruya bilmiyorum demesi gerektiğidir. Çünkü bir insanın bilmemesi bazen o işi öğrenmesine sebep olabilmektedir.²⁸⁶

Safer Efendi'nin irşad yöntemlerinden biri de bildiğini bilmiyormuş gibi yapması ve öğrenilmesini istediği konuya yönelik kendisi de yeni öğreniyormuş gibi ilgili ve iştiaklı olmasıdır. Bu yöntemle dervişlerinin dikkatini bu bilgiye çekmiş ve yeni şeyler öğrenmelerini sağlamıştır. Bu konuda anlatılan bir örnek şöyledir; Safer Efendi birebir çalıştığı bir dervişine bazen bir hadis yazdırır, akabinde meclise bir müftü gelir, Safer Efendi müftüyü yukarıya baş köşelere oturtur ve '*hocam bir sohbet ediniz biz de dinleyelim*' der. Müftü konuşurken sohbetten önce Safer Efendi'nin dervişine yazdırdığı hadisi de söyler. Safer Efendi sanki o hadisi ilk kez duyuyormuş gibi yapıp, '*Ooo hocam, bunu bir daha lütfedin,*' '*Aaa! Fesubhanallah, ya hu ne güzel buyurmuş Efendimiz!*' gibi sözlerle dervişlerin dikkatini müftünün anlattıklarına çeker ve bu hadisi öğrenmelerini sağlar.²⁸⁷

Safer Efendi'nin bazen de bildiği halde bilmezden gelerek kendini sakladığına şahit olunmuştur. Bu konuda bir anekdot şöyledir; bir çarşamba günü Safer Efendi yazı işleriyle ilgilenen dervişiyile çalışmaktadır. Bu esnada dervişine bir başka derviş

²⁸³ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

²⁸⁴ Özdamar, "Kişisel Görüşme".

²⁸⁵ Özdamar, "Kişisel Görüşme".

²⁸⁶ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 246.

²⁸⁷ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

hakkında onu falan makama düşünüyorum diye söyler. O kişi cumartesi günü tekkeye gelir ve Safer Efendi'ye çarşamba akşamı bir rüya gördüğünü anlatır. Gördüğü rüya çarşamba günü Safer Efendi'nin o dervişle ilgili birebir söylediği şeylerdir ama Safer Efendi o adama bu durumu bildiğini hiç belli etmeden '*Aaa, emr-i mânevî var, o zaman bu vazife senin.*' diye söylemiştir.²⁸⁸ Safer Efendi'nin bu özelliği ile ilgili '*Çok sıradan gözükken ancak ehlinin anlayacağı bir hali vardır.*' diye ifade edilmiştir.²⁸⁹ Bununla ilgili A. Hümeýra Ökten'in, '*Ben hayatımda Safer Efendi gibi kendisini saklayan bir insan görmedim.*' dediği nakledilmiştir. Dervişler arasında 'kalp gözü açtı' diye anlatılan Arûsî şeyhi Harun Kan'ın, Safer Efendi'ye gelip '*Açsana şu perdeyi, aç nikâbını da görsün şu çocuklar.*' diye sık sık söylediği ve yine Harun Kan'dan nakille başka bir anekdot olarak; '*Bir gün Safer Efendi, Safer Efendi diye dolanıyorum. Kim Safer Efendi diye dolanırken Edirnekapı ve civarındaki evliyaullah hepsi ayağa kalktı, 'Biz Safer'i ezelden biliriz.' dediler.*' diye anlattığı söylenmiştir.²⁹⁰

Safer Efendi'nin tahsil hayatı kısa sürmüş olsa da kendini geliştirmek noktasında son derece gayretli olduğu anlatılmıştır. Dervişlerinin ifadesine göre Efendi'nin ilmi vehbîdir ancak buna rağmen devamlı bir şeyler okuduğuna, yemek yerken bile muhakkak bir şeyler dinlediğine şahit olunmuştur.²⁹¹ Okuduğu kitaplardan veya duyduğu şeylerden aldığı binlerce notları olduğundan bahsedilmektedir. Felsefe ilmi konusunda bilgi sahibi olduğuna dair ifadeleri vardır.²⁹² Bunların yanında tasavvuf literatürüne oldukça hakim, tasavvuf ilminin vahdet-i vücût, vahdet-i şuhûd gibi derin konuları hakkında çokça bilgili olduğu ancak buna rağmen bu konularla ilgili konu açıldığında '*ben şimdi ümmî bir adamım*' diyerek bu konularda konuşmayı tercih etmediği ifade edilmiştir.²⁹³ Tasavvuf büyüklerinin şiirlerinden oluşan dîvanlara çok meraklıdır. Bu şiirlerin hadis ve ayet meali olduğunu ve sır ifşaatıyla dolu olduğunu ifade etmiş, bu yüzden bu dîvanların birçoğunu ezberlemiştir. Sadettin Ökten'in ifadesine göre bu ezber, bugünkü anladığımız şekliyle bir ezber değildir, ona

²⁸⁸ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

²⁸⁹ Erkam TV, "Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbi) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer" 01:06:49-01:07:08.

²⁹⁰ Şakar, "Kişisel Görüşme"; Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

²⁹¹ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

²⁹² Özdamar, *Celâl Hoca*, 226.

²⁹³ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

ezberletilmiştir.²⁹⁴ Bu sayede herhangi bir dîvandan bir şiir geldiğinde hemen ayırt edebildiği ve o şiirin hangi dîvanda bulunduğunu hafızasından tespit edebildiği anlatılmıştır.²⁹⁵

Öğrenme konusunda kendisi büyük gayret gösteren Safer Efendi bu hususta dervişlerine de mutlaka çaba sarf etmelerini tavsiye etmiştir. Kendini yetiştirmeyen, geliştirmeyen insanların bu durumlarını hoş karşılamamış, ilmî hususta tembeliğe müsamaha göstermemiştir. Dervişlerine bu noktada daha hassas olmaları gerektiğini bildirmiş, bilhassa Kur'an-ı Kerim'i ve şer'î bilgileri öğrenmeleri hususunda devamlı olarak teşvik etmiştir.²⁹⁶ Ona göre dervişim deyip de bilmemek, öğrenmemek ve bilhassa şeriattan bîhaber olmak mümkün değildir. Çünkü Safer Efendi'nin ifadesiyle "*Tarikat şeriattan ayrı bir şey değil, sütün içinde yağ gibidir.*"²⁹⁷ Safer Efendi, Robert Frager'a Kur'an-ı Kerim üzerinde pratik bir çalışma önerisi sunarak kendisi için özel önemi olan metinler aramasını söylemiş ve "*Gözlerin Mushâf-ı Şerif'in üstünde gezinsin; bazı ayetler resmen bulunduğu yerden çıkıp sana doğru gelecektir, işte onları kaydet,*" diye tavsiyede bulunmuştur.²⁹⁸ Okumanın öneminden bahsettiği bir sohbetinde okur-yazar sayısının artabilmesi için gücü yetenlerin okul yaptırması gerektiğini tavsiye etmiştir.²⁹⁹ Safer Efendi'nin fırsat buldukça özellikle divan ve risale gibi eserlerden satın alıp üstüne satın aldığı tarih ve yerle ilgili notlar düşerek dergâhın kütüphanesine bağışladığı anlatılmıştır.³⁰⁰

Safer Efendi'nin ilmî konuda çalışanlara da hem maddî olarak hem de konu başlıkları önerileriyle daima cesaretlendirerek destek verdiği söylenmiştir. Bilhassa eski İstanbul şehir ve tasavvuf hayatı, gelenek ve göreneklere hakkındaki birikimleriyle araştırmacılara rehberlik etmiştir.³⁰¹ Nitekim bazı sohbet kayıtlarında akademik çalışma yapan kişiler için konuyla ilgili bildiklerini paylaşarak kaynaklık ettiği veya o konuya hakim olan birilerine yönlendirerek öncülük ettiğine dair konuşmalar bulunmaktadır.³⁰² Mustafa Özdamar'ın *Dersâdet Dergâhları* kitabı yayınlanınca Safer Efendi bu kitaba

²⁹⁴ Ökten, "Kişisel Görüşme".

²⁹⁵ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

²⁹⁶ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

²⁹⁷ Dal, *Istulâhât-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye/Tasavvuf Terimleri*, 10.

²⁹⁸ Frager, *Sufi Terapistin Sohbet Günlüğü*, 145.

²⁹⁹ Atacan, *Cerrahiler*, 105.

³⁰⁰ Abdullah Akın, "Kişisel Görüşme" (Fatih / İstanbul - 27.06.2019).

³⁰¹ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 16.

³⁰² Çakır, *Geydim Hırkayı*, 207, 291.

çok ilgi göstermiş, çıkmasına çok sevinmiştir. Bu kitabı bütün müridana tavsiye ettiği ve pek çok kişiye hediye olarak verdiği ifade edilmiştir.³⁰³ Bununla birlikte tarihî eserlere son derece önem gösteren Safer Efendi cami yaptırmak arzusunu dile getiren birine yeni cami yaptırmaktansa harap olmuş tarihî bir camiyi ihya eyle, diye tavsiyede bulunmuştur.³⁰⁴ İstanbul’da eskiden tekke olup da üzerine bina dikilen yerleri bilecek kadar İstanbul tarihi ve tasavvufuna aşina olduğu söylenmiştir.³⁰⁵

Safer Efendi ilmî konuda dervişlerini gayretlendirirken vakit konusunda da hassas olmalarını nasihat etmiş, vaktin boşa geçirilmesinin İslâm’da büyük günahların en başında yer aldığını çünkü Allah’ın kuluna sayılı nefes verdiğini, bu yüzden onun boşa harcanmasının büyük günah olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁶ Bazen dervişlerden, ‘*Tavla oynasak günahı var mıdır?*’ benzeri sorular geldiği zaman, ‘*Oğlum, tavla oynayacağına iki tane sure ezberlesene!*’ veya ‘*Kaza namazlarını ikmâl ettin mi sen bakayım!*’ şeklinde cevaplar vermiştir.³⁰⁷ Bu minvalde bir dervişin daima ‘*ibn’ül-vakt*’ olması gerektiğini tavsiye etmiştir.³⁰⁸ Tasavvuf kültüründe ‘*ibn’ül-vakt*’ kavramı ilk dönem sûfîlerinden bu yana yer edinmiş bir anlayıştır. İbnü’l-vakt kelime anlamı olarak ‘*vaktin çocuğu*’ demekken ıstılâhta; ‘*dervişin geçmiş ve gelecek kaygısından uzaklaşıp yalnızca içinde bulunduğu zamana ait olması*’ demektir. Kuşeyrî’nin ve Serrâc’ın ifadesiyle; ‘*çocukluğunda bulunduğu zamanda yapılması en uygun olan şeyi yapması, işlenmesi en hayırlı olan şeyle meşgul olması*’dır.³⁰⁹ Safer Efendi bu kavramı Tasavvuf Terimleri kitabında ‘*vakte hâkim olmak*’ diye ifade etmiş ve ardından Niyazî-i Mısırî’nin şu nutkunu aktarmıştır.³¹⁰

İbn-i vaktem ben ebü’l-vakt olmazam

Abd-i mahzem ben tasarruf bilmezem

³⁰³ Özdamar, “Kişisel Görüşme”.

³⁰⁴ Çıtlak, *Huzur Defteri*, 239.

³⁰⁵ Ö. Tuğrul İnançer, “Kişisel Görüşme” (Fatih / İstanbul - 02.12.2021).

³⁰⁶ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 48.

³⁰⁷ Özyurt, “Kişisel Görüşme”.

³⁰⁸ Özyurt, “Kişisel Görüşme”.

³⁰⁹ Abdurrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar* (Bursa: Bursa Akademi, 2020), 160; Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 148; Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 415.

³¹⁰ Dal, *Istılâhât-ı Sofîyye fî Vatan-ı Asliyye/Tasavvuf Terimleri*, 415.

Safer Efendi, okumaya ve öğrenmeye daima teşvik ederken tasavvufun okuyarak öğrenilemeyecek türden bir ilim olduğunun da üzerinde durmuştur. Onun ifadesine göre ilmihal bilmeden dervişlik olmaz çünkü derviş ilimsiz olmaz ancak sadece bunları bilmekle de adam olunmaz.³¹¹ Tasavvuf kitapları bir telefon rehberi gibidir ve sadece adres gösterir bu yüzden tasavvuf, kitaptan öğrenilebilecek bir ilim değildir.³¹² Çünkü ona göre bu bir nazariye değil fiildir ve ancak uygulamakla yol kat edilir. Bununla ilgili *'Tasavvuftan pek fazla anlamıyor olabilirim fakat bildiklerimi kırk seneden fazladır aşkla tatbik ettim,'* dediği nakledilmiştir.³¹³ Bir sohbetinde ilmin amel için şart olduğunu ancak o amel esnasında kişide oluşan bir zevk-i mânevînin yaşanmasının ilimle yahut başka bir şeyle ifadesinin mümkün olmadığını söylemiştir.³¹⁴ Tasavvufun tatbik edilerek öğrenileceğini söyleyen ve bu minvalde müritlerine günün her alanında dervişliğe yakışır hareketler içinde olmalarını nasihat eden Safer Efendi'nin şöyle bir sözü nakledilmektedir; *'Taş atan bizdendir fakat taş attıran bizden değildir. Taş atan bilmiyor, konuşuyor ama siz bir hata yapıp da yola taş attırırsanız bizden değilsiniz.'*³¹⁵ Bu konuda anlatılan bir olayda dervişlerden biri bir gün yolda yürüyen ve yükünü taşıyamayan yaşlı bir çiftin eşyalarını gidecekleri yere kadar bırakır. Derviş, çiftin eşyalarını evine kadar götürüp teslim ederken yaşlı adam ona 'oğlum sen derviş misin?' diye sorar. Bu hadise Safer Efendi'ye anlatıldığında çok hoşuna gider ve dervişine 'Aferin, bak işte derviş dedirttin kendine, her zaman böyle olmak lazım.' diyerek bu konudaki tutumunu göstermiş ve hem dervişini teşvik etmiş hem de bu olayın diğerlerine örneklik teşkil etmesini sağlamıştır.³¹⁶

Safer Efendi şer'i kurallara uymak noktasında son derece hassas davranmış, bu konuda müritlerine de daima hassasiyet göstermelerini nasihat etmiştir. Mustafa Özdamar'ın kitabında bu konuda Safer Efendi'den nakille şu ifadeler yer almaktadır; *"İslâm'dan önceki dinlerin de tarîkatı, tasavvufu vardı. Şerîatları bozulunca enerjileri kesildi, söndüler. Şerîat önemli, şerîat ana kanal, enerji akışının devamı için şerîatı yaşamak ve yaşatmak baş şart. Şerîatsız tarîkat olmaz. Şerîatsız tarîkatçılık yapan boşuna*

³¹¹ Çıtlak, *Huzur Defteri*, 288.

³¹² Özer, "Kişisel Görüşme".

³¹³ Frager, *Sufî Terapistin Sohbet Günlüğü*, 76, 177-178.

³¹⁴ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 41.

³¹⁵ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

³¹⁶ Şakar, "Kişisel Görüşme".

yorulur.”³¹⁷ Ancak bu görüşüne rağmen Safer Efendi, intisap alırken dönemin şartları gereği bazen müteşerri bir şeriat söylemiyle hareket edememiş, dinin fihri boyutunda serbest bir tavır takınmak durumunda kalmıştır. Çünkü Türkiye’nin konjonktürel yapısı buna uygun değildir. Tarikatların, şeyhliğin yasak olduğu bir devirde insanlar tevhid dairesinde kalsın diye herkese açık sohbet yaptığı ifade edilmektedir. Anlatıldığına göre Kur’ân-ı Kerim okumayı bilmeyeni de dervişliğe almış ama hep Kur’ân’a teşvik etmiş, tesettüre riayet etmeyen bir hanımın da intisabını almış fakat başını örtmesi gerektiğini vurgulamış ve hiçbir zaman ‘bir şey olmaz’ dememiştir.³¹⁸ Buna rağmen tesettüre tam riyeti olmayarak dergâha gelenler olmuşsa da Safer Efendi tarafından bu duruma mani olunmamıştır. Kadın dervişlerin el öpmeleri konusunda da kesinlikle bu durumu hoş görmediği, asla tasvip etmediği anlatılmış fakat Safer Efendi’nin el öpme mevzuunda da tesettür konusunda olduğu gibi mani olacak şekilde müdahale etmediği ifade edilmiştir. Bu konularda tavsiye ve uyarılarını yapıp tercihi karşı tarafa bıraktığı, tekrar döndüğünde kişi aynı hatada devam ediyorsa yine uyarıp ‘mesulsün!’ diye defaatle söylediği,³¹⁹ buna rağmen ‘Ben onların insafına bırakmakla hata ettim. Bunu tamamen kesmem lazımdı.’ dediği ve bu konuda üzüntüsünü dile getirdiği anlatılmıştır.³²⁰ Bu konularda bilinçli bir şekilde dikkatsizlik yapanlara karşı tavrını belli etmiş ancak sohbetine katılmasına da mani olmamıştır. Bir adamın bazı hataları var fakat sadakatle yola devam etmeye gayret ediyorsa onun bir şekilde terbiye olması, yetişmesi için müsamaha gösterdiği söylenmiştir. Anlatıldığına göre dervişlerini irşad noktasında Safer Efendi’nin müsamahakar bir tavır içinde olup sesini çıkarmayışı onun halim oluşunun göstergesidir. Çünkü aslında celalli bir zât olduğu, özellikle İslâm’a muhalif şeyler karşısında son derece sinirlendiği ifade edilmiştir. Hatta bir ifadeye göre bu celâlli hali sebebiyle ehliyeti olmasına rağmen araba kullanmadığı belirtilmiştir. Anlatıldığına göre bilhassa hizmet esnasında çok asabidir. Buna örnek olarak şöyle bir hadise nakledilir; Safer Efendi torunlarını normalde çok sevmektedir, bir kez ‘dede!’ dediklerinde isteklerini yapmadan edemeyecek kadar onlara düşkündür. Bir seferinde hizmetle alakalı bir işe başladıkları esnada torunu içeriye girer ve ‘dedecim!’ deyince Safer Efendi son derece ciddi ve tok bir sesle ‘Çık dışarıya! Şimdi değil!’ deyip kızar ve

³¹⁷ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahîler*, 219.

³¹⁸ Ökten, “Kişisel Görüşme”; Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

³¹⁹ Ökten, “Kişisel Görüşme”; Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

³²⁰ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

dervişine dönerek ‘Eûzübillâhimineşşeytânirracîm! Şeytan iş yaptırmaz, kullanır!’ diye söyler. Bu hususlarda zerre kadar tavizi yoktur diye söylenmiştir. Şeyhliğinden öncesini bilenler tarafından onun bu celalli halininin, ‘Arnavut biberi x 100 = Safer Baba’ diye ifade edildiği nakledilmiştir. Normalde kusurları görmezden gelip affeden Safer Efendi’nin yolla, usûlle, ritüelle alakalı bir hata, uyumsuzluk, lakaytlık gördüğü an ‘yol olur’ diyerek anında müdahale ettiği belirtilmiş, yolu korumada olağanüstü bir hassasiyet ve titizlik gösterdiği ifade edilmiştir.³²¹ Karşısındakiyle istihza eden, birbirinin kalbini kıracak tavırlar içinde bulunan ve yolla alakalı hadsizlik yapan kimselere müsamaha göstermediği gibi bazı hatası kusuru olsa da sadık olarak gayret göstermeye çalışan kişileri de himayesi altına aldığı anlatılmıştır.

İslâm’ın alemi olan noktalarda da son derece ciddi bir tavır sergilemiştir. Mustafa Yılmaz’dan nakledilen bir bilgiye göre Hıristiyan adeti diye kravat takmaktan dahi imtina etmiş, ömrü boyunca kendi nikahı hariç hiçbir yere ve hiçbir resmi toplantıya kravatla gitmemiştir.³²² Hatta kravatlı gidilmesi mecbur olan yerlere bile kravat takmadan gitmiş, kıyafet olarak çoğunlukla gömlek yaka tişört veya kazak giymeyi tercih etmiştir.³²³ Bu hususta da şeyhi Fahreddin Efendi’nin tavrını benimsemiş, onun tutumunu aynen uygulamıştır. Nitekim Fahreddin Efendi’nin de başına bir kez kasket giydiği için günlerce ağladığı anlatılmaktadır. Müteşerri kimliği ile anlatılan Safer Efendi’nin dine, diyanete ve Osmanlı’ya dil uzatan veya nefret söyleminde bulunan hiçbir kimseye müsâadesi ve müsamahasının olmadığı anlatılmıştır. Şeriata riayet etmeyip de tasavvuf erbabıymış gibi tarikat malumatı veren veya büyük zatlardan nakiller yapanlara karşı tavrını kesin bir şekilde belli ettiği ve insanların şeyh tavrıyla başkalarını küçük görmesinin en çok kızdığı şeylerden biri olduğu ifade edilmiştir.³²⁴

Safer Efendi’nin asabi mizacına rağmen özellikle tekke mensuplarına karşı son derece halîm olduğu,³²⁵ dervişlerini tekkede tutabilmek, onları irşad edebilmek için onlara karşı gereğinden fazla yumuşak ve hoşgörülü davrandığı ifade edilmiştir.³²⁶ Necdet Toköz’ün şöyle söylediği nakledilmiştir; ‘Efendi posta geçtikten sonra ona bir hil’at giydirdiler, o

³²¹ Erkam TV, “Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbi) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer” 01:04:09-01:05:05; Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

³²² Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

³²³ Ökten, “Kişisel Görüşme”.

³²⁴ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

³²⁵ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

³²⁶ Çetin, “Kişisel Görüşme”.

*hil'at hilmiyet hil'atıydı.*³²⁷ Safer Efendi'nin kızı Nurten İyibil'in de bir ifadesi şöyle aktarılmıştır; *"Babam posta geçmeden önce çok asabıydı, posta geçince çok yumuşadı, huy değiştirdi, ona ayrı bir hâl geldi"*³²⁸ Mustafa Özdamar ise bu konuda Safer Efendi'yi şöyle anlatmaktadır; *"Cemal sahibi bir insandı, celalini cemalinin içinde gizleyen, cemaliyle bohçalayıp saklayan biriydi."*³²⁹ Safer Efendi'nin celâlli haline hiç rastlamadığını ve kızdığını hiç görmediğini söyleyenler onun, yapılan yanlışlıklar karşısında çok üzülüp bu üzüntüsünü içine attığına ve bundan sebep gözünden yaş geldiğine çok kez şahit olduklarını söylemişlerdir.³³⁰ Safer Efendi'nin bu halini, *'kızmaları bile nezâketle, yumuşak sesle olurdu,*³³¹ *'celâlinde dahi cemâli seyrederdik*³³² diye ifade etmişlerdir. Bir başka ifade Safer Efendi'nin kolay kolay kızmadığı, ancak dervişler arasında bir kırgınlık, husumet yaşanırsa kızıp buna rağmen esprili bir üslûpla *'Kavga edecekseniz gidin Edirnekapı'nın dışında kavga edin, sonra geri gelin, zaten Edirnekapı'ya gidene kadar barışırsınız, aranızda bir şeycik kalmaz.'* diyerek onları tatlı sert ikaz ettiği ve ortamı yumuşattığı anlatılmıştır.³³³ Ö.Tuğrul İnançer de bu hususta Safer Efendi'yi şöyle anlatmaktadır; *'Bir kişi hata yapar çok kızdığı olurdu, ama o kişiye bir şey demezdi, 'Ne yapalım, hasta.' der geçerdi. Bu kızdığı haliydi. Daha da sinirlendi; takkenin altından başını kaşımaya başlar, başını kaşımaya başladı mı bil ki çok kızdı demektir. Daha mı kızdı, bir kademesi daha var; vakitsiz namaza dururdu; 'Senin şerrinden Allah'a sığınırım.' dercesine. Kızması işte böyleydi.*³³⁴ Sami Özer'in ifadesine göre ise Safer Efendi'nin hilmi en çok da kendisine gelen gereksiz sorular karşısında ortaya çıkmaktaydı ve muhatabının gerekli gereksiz her sorusuna sabır gösterip nezaketle karşılık vermesi onun halim oluşunun bir göstergesiydi. Anlattığına göre bir keresinde bir hanım gelmiş ve 'Efendim ahiret nasıl bir yer?' diye bir soru sormuştur. Dervişler bu tarz sorular karşısında Efendi'nin vaktini çaldıklarını düşündüklerinden sorunun sahibine içten içe kızmaktayken Safer Efendi kadına gayet mütebessim ve nazik bir üslûpla 'Kızım, daha gitmedim, bilmiyorum,'

³²⁷ Ökten, "Kişisel Görüşme".

³²⁸ Ökten, "Kişisel Görüşme".

³²⁹ Özdamar, "Kişisel Görüşme".

³³⁰ Ökten, "Kişisel Görüşme"; Şakar, "Kişisel Görüşme".

³³¹ Erkam TV, "Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbi) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer" 41:19-41:27.

³³² Özyurt, "Kişisel Görüşme".

³³³ Subaşı, "Kişisel Görüşme".

³³⁴ Erkam TV, "Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbi) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer" 41:26-42:00.

diye cevap vermiştir.³³⁵ Nezhî Çetin'in ifadesine göre bazen o kadar göz önünde yanlışlar yapılmıştır ki Safer Efendi bunlara dahi sesini çıkarmamıştır. Ciddi manada kızdığı olmuştur fakat hilmi daha ağır basmış, onlara doğruları söyleyip kaçırma tehlikesine karşın yaptıkları yanlışlara sabrederek daima doğru olanı anlatma çabasında olmuştur. Çetin'in ifadesiyle; Muzaffer Efendi'den ziyade Safer Efendi daha çok tutmak için gayret sarf etmiş bunun için de büyük bir mesuliyetin altına girerek tolerans göstermek zorunda kaldığı durumlarla karşılaşmıştır. Çünkü bugün insanı kaçırmak kolay, tutmak zordur.³³⁶ Safer Efendi'nin bununla ilgili şöyle söylediği nakledilmektedir;

“Adam dervişim diyor, namazdan tesettürden bihaber. Biz de bir şey diyemiyoruz. Desen kaçacak. Milletin imânını kurtarmaktan İslâm'ı anlatamadık daha. Allah der, sohbet dinler, ilâhî okurken kalbi incelir, zikrullahı görür de kalbindeki muhabbet artar diye hep ümitle dükkânı açıyoruz. Ama maalesef öğrenmeye, bilmeye, bir şeyler olmaya gayret edenimiz pek yok. Üzülüyoruz amma ne çare! Allah cümlemizi ıslah eylesin!”³³⁷

Safer Efendi Tasavvuf Terimleri kitabında ‘mürîd’ kelimesini açıklarken ‘Âdâb-ı Mürîd’ başlığı altında İbrahim Desûkî Hazretleri’nden nakille “Mürîde o düşer ki şeyhin izni olmadan konuşmaya...” şeklinde ifade etmiştir.³³⁸ Nitekim ilk dönem sûfîlerinden bu yana da tasavvufî terbiyede zaruret olmadığı sürece konuşmamanın gerekliliği tavsiye edilmiş bu hal dervişliğin edeplerinden kabul edilmiştir.³³⁹ Cerrâhiyye tarikatının altı adabından biri de “Pîr veyâ şeyh huzûrunda az söylemek”tir.³⁴⁰ Safer Efendi'nin bununla ilgili tavrını ortaya koyan şöyle bir hadisenin yaşandığı anlatılmıştır; bir gün derviş olmak isteyen bir adam gelmiş ve Safer Efendi adama adını sormuştur. Adam adının yanında, memleketini, mesleğini, yaşadığı yeri de ilave edince Safer Efendi gayet net bir tavırla adama cevaben ‘Bu adamdan derviş olmaz, yahu adını sordum sadece!’ diye konuşmuştur.³⁴¹

³³⁵ Özer, “Kişisel Görüşme”.

³³⁶ Çetin, “Kişisel Görüşme”.

³³⁷ Çıtlak, *Huzur Defteri*, 288.

³³⁸ Dal, *Istulâhât-ı Sofîyye fî Vatan-ı Asliyye/Tasavvuf Terimleri*, 275.

³³⁹ Uludağ, *Tasavvufun Dili*, 159-160.

³⁴⁰ Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, 111.

³⁴¹ Cengiz, “Kişisel Görüşme”.

Safer Efendi dervişlerine ağızlarından çıkacak her söze dikkat etmeleri gerektiğini, çünkü sözlerin bir tesiri olduğunu ve dua vaktine gelebileceğini, bu yüzden ağızdan çıkan herhangi bir sözün aynen başa gelebileceğini ifade etmiştir. Bununla ilgili günlük hayatta ağız alışkanlığı haline gelmiş olan en basit bir ifade üzerinden '*Çocuklarınıza düşersin demeyin, düşmeyesin deyin!*'³⁴² diye uyarı ve nasihatte bulunmuştur. Buna bağlı olarak çocuklara isim konulması hususunda dikkatli ve hassas davranılmasını tavsiye etmiştir. Yeni Müslüman olan bir kızın, adını Bereket olarak değiştirdiğini öğrenince başka bir isim koymasını tavsiye etmiş, çünkü Bereket nerede, diye sorulur da yok cevabı verilirse bereketin de gideceğini ifade etmiş, bunun üzerine o kişi ismini değiştirmiştir.³⁴³

Safer Efendi'nin özellikle evlilikle alakalı '*Bir mendilin dört ucu hiçbir zaman bir araya gelmez. İki ucu bir araya geldi mi tamamdır.*' diye nasihat ettiği ifade edilmiştir.³⁴⁴ Aile hayatında geçimin sağlanabilmesi, huzurun muhafaza edilebilmesi için iki tarafın da elinden gelen gayreti göstermesinin lazım olduğunu, sorunların azalması için illa sevginin çoğalmasının gerekliliğini söylemiş,³⁴⁵ latifeli bir üslûpla '*İnsan hanım köylü olmalı geçinmek için.*' diye nasihatte bulunmuştur.³⁴⁶ Dervişlerini zikir gecelerine eşlerinin gönlünü alarak gelmeleri gerektiği konusunda uyarılmış, aksi halde zikirten feyiz alamayacaklarını belirtmiştir.³⁴⁷ Kadının İslam'da önemli bir yeri olduğunu çünkü ailenin temelini kadın olduğunu söylemiş, kadınların dışarıda çalışmaları konusunu açık ifadelerle reddetmese de evdeki işlevini ve evde yaptığı işin dışarıdakinden daha ağır ve önemli olduğunu öne sürerek asıl vazifesinin aile içinde olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁸

Safer Efendi daima tövbe halinde bulunulmasını tavsiye etmiş, insan olarak herkesin hata yapabileceğini, meselenin hata yapmak değil ondan pişmanlık duymamak olduğunu belirtmiştir. Bu hususta sıkça kullandığı söylenen cümlelerinden biri '*Hâl-i beşeriyet günaha dalabilir ama pişman olacak.*' şeklindedir.³⁴⁹ Nitekim bu pişmanlığa

³⁴² Can, "Kişisel Görüşme".

³⁴³ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 197; Can, "Kişisel Görüşme".

³⁴⁴ Handan Sayacı, "Kişisel Görüşme" (Beykoz / İstanbul - 07.04.2019).

³⁴⁵ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 40.

³⁴⁶ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 38.

³⁴⁷ Cengiz, "Kişisel Görüşme".

³⁴⁸ Atacan, *Cerrahiler*, 107.

³⁴⁹ Can, "Kişisel Görüşme".

sebeup bir hal üzere bulundum mu, sorusunun cevabına kişinin kendini tartıp muhasebe ederek varabileceğini söylerken, günün sonunda mutlaka o günü gözden geçirmeyi, kime nasıl muamele edildiğinin tefekkürünü elzem görmüştür. Zira günün sonunda yapılan bu muhasebe ona göre ertesı günde kişiye yardımcı olmaktadır.³⁵⁰

Safer Efendi *'Bir fitne bin sihirden şiddetlidir.'* diyerek dedikodudan kaçınılmasını nasihat etmiştir. Mustafa Yılmaz'ın ifadeleriyle dervişlerinden veya başka insanlardan çok kere Safer Efendi ile derdini, sırrını paylaşan olmuşsa da Safer Efendi sıkça kullandığı bir ifade olan *'Sudûru'l-ibrâr kubûru'l-esrâr.'* sözü gereği bir kimsenin kendisine danıştığı bir hususu, söylediği bir sırrını başka bir kimseye söylememiştir. Nitekim sır saklamak da Cerrâhîye tarikatının altı adabından biridir.³⁵¹

Safer Efendi rind veya kalender meşrep olmayıp dervişlerine de iki dünya arasında orta yolu tutmalarını nasihat etmiş ve *"Bizde Katoliklikte olduğu gibi kendini dünya nimetlerinden uzak tutup, sırf öteki dünya için çalışma yoktur. Ne diyor hadis, hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünyaya, yarın ölecekmiş gibi öteki dünyaya çalış; Müslümanlık tembelliği sevmez. İkisini bir arada götürmek lazım."* demiştir.³⁵² Ancak bu noktada orta yollu olmayı tavsiye ederken, kalpte dünya sevgisine yer verilmemesi şartıyla zenginliğin olması gerektiğini belirtmiş, *"Bizim meşrepte Karun kadar zengin olabilirsiniz ama gemiyi deldirmeyeceksin. Yani (kalbini işaret ederek) burana girmeyecek."* dediği nakledilmiş, zenginin de fakirin de israftan kesinlikle kaçınması gerektiği konusunda uyarıda bulunmuştur.³⁵³

Siyaset konusunda Safer Efendi'nin hiç bir zaman fikirlerini belli etmediği, dervişlerinin de özellikle tekke içinde bu konuda asla konuşmasına müsaade etmediği ifade edilmiştir. Hangi partiye oy verileceği sorulduğunda gönlünüz nereye yatkınsa oyunuzu oraya verirsiniz, diye söylemiştir.³⁵⁴ İhvanına oy verdikleri partiyi belli etmemelerini söylerken bunun korkaklık veya başka bir şeyden değil eğer oy verdikleri parti kazanırsa kibre kapılabilecekleri tehlikesinden, kaybederse de eziklik

³⁵⁰ Friedlander, *Kış Hasadı*, 154.

³⁵¹ Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, 111; Öztürk, *Cerrâhîlik*, 138.

³⁵² Atacan, *Cerrahiler*, 98; Çakır, *Geydim Hırkayı*, 48.

³⁵³ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 66.

³⁵⁴ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 181.

hissedebileceklerinden dolayı söylediği nakledilmiştir.³⁵⁵ Safer Efendi'nin siyaset konusundaki bu tutumu sayesinde sağ-sol çatışmalarının yoğun olduğu yıllarda sağcının da solcunun da derviş olduğu anlatılmıştır. *'Bu iki görüş dergâha girdi mi her şey dışarıda kalır ortada sadece Safer Efendi'min dervîşi kalırdı.'* diye ifade edilmiştir.³⁵⁶

İhvanını daima kul olma gayreti içinde bulunmaya teşvik eden Safer Efendi, *'Ömrün boyunca namaz kılarsın içlerinden bir tanesi kabul olur, o da senin miracın olur.'*³⁵⁷ diyerek kişinin kullukta istikrarlı ve ısrarcı olması gerektiğini tavsiye etmiş ancak bu kulluk çabasının Allah katında kabul edilirse yerini bulacağını ifade etmiştir. Dervîşlik noktasında da buna benzer bir ifadeyle dervîşin istemesi değil şeyhin kabulünün makbul olduğunu söylemiş, *'Muhîb dervîş olmayı ister onun için çabalar ama şeyh efendi isterse febihâ.'*³⁵⁸ diye söylediği nakledilmiştir. Bununla ilgili Pîr Nûreddin Cerrâhî'nin *Mürşid-i Dervîşân* adlı eserinde de *Der Beyân-ı Ahvâl-i Bîat* başlığı altında biat öncesi müridin durumundan bahsetmekte ve *'Bir kimse bir şeyhden bîat niyâz edip şeyh dahî murâd edip, bîat eder ise febihâ'* şeklinde ifade edilerek biatı yalnız mürit değil şeyh de istiyorsa bunun mürit için daha güzel olduğunu belirtilmektedir.³⁵⁹ Nitekim tasavvufun temel kaynaklarından kabul edilen Kuşeyrî Risâlesi'nde de bu husus *"Şeyhlerin kalplerinin bir müridi kabul etmesi, onu makbul sayması; o müridin saadet sahibi olduğunun en doğru delilidir."* şeklinde ifade edilmiştir.³⁶⁰

Safer Efendi'nin seyr ü süluku şöyle anlattığı nakledilmiştir; *'Bir insan güneşe dünyadan baktığında güneşi küçük görür. Dünyanın dışına çıkıp da güneşe doğru gittiğinde ise kendisinin hatta dünyanın bile ne kadar küçük olduğunu fark eder. Seyr ü sülukta ilerleyen dervîşin hali de buna benzetmektedir. Dervîş her geçen gün feyiz aldığı makamı büyük görüyorsa ilerliyordur. Eğer feyiz aldığı makamı küçük görmeye başladıysa esma da alsa tac ve hırka da alsa geriliyordur.'* Safer Efendi'nin hilafet almayı da hiç bir zaman kemal kabul etmediği ve halifesi olan dervîşine *'Şeyhlik demek*

³⁵⁵ Bu anekdot H. Subaşı ile röportaj esnasında Adalet Çakır tarafından paylaşılmıştır. Subaşı, "Kişisel Görüşme".

³⁵⁶ Subaşı, "Kişisel Görüşme".

³⁵⁷ Can, "Kişisel Görüşme".

³⁵⁸ Pala, "Kişisel Görüşme".

³⁵⁹ Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, 121.

³⁶⁰ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, 490.

hâdimü'l-fukara demektir. Şeyhsen hizmet edeceksin. El ayak öptürmek için şeyhlik yapılmaz.' dediği nakledilmiştir.³⁶¹

Hilafet konusunda Cerrâhî Âsitânesi postnişinleri içinde en çok hilafet verenin Safer Efendi olduğu ifade edilmiştir. Bunun sebebini şöyle açıkladığı nakledilir; '*Çok dağıtırsın esas kumandanları saklarsın. Ben böyle saçacağım (eliyle bir şey saçar gibi yaparak), bazen esas rütbelileri saklamak için birçok kişiye rütbe verilir, bu bir taktiktir.*' Bununla ilgili bir başka ifadesi de şöyle anlatılmış ve; '*İleride tekkeler açılabilir. Tekkeler açıldığında bu işin aslı nedir diye insanlar sorabilir, o yüzden ben çok halife yapacağım. Çok kişiye hilafet vereceğim. En azından ehliyeti olmasa bile bir tekkenin başında durur ondan sonra o tekkeye gelenler vesilesiyle o kişi biraz daha ehliyet sahibi olur. Yola ihanet etmez diye ümit ediyorum.*' şeklinde söylediği ifade edilmiştir.³⁶²

Safer Efendi'nin biat alma usûlünde derviş olmak isteyen rüya görmesi ve şeyhin de bu rüyaya mukabil bir rüya görmesi gerekmektedir. Eğer her iki tarafın rüyası da birbirini tutarsa öyle dervişliğe kabul etmiştir. Biat esnasında derviş şeyhin elini tutar, bu, kadınlarda uzun bir tespihin ucu tutularak gerçekleştirilmektedir. Biatten sonra takke, tespih, ve bazı kimselere tennure gibi cihaz-ı tarik denilen eşyalar birer birer tekbirlenerek verilmektedir. Hatta bazı özel merasimlerde Safer Efendi'nin dört kapıdan getirilmesi şeklinde tarif edilen uygulamayı yaptırdığı ifade edilmiştir.³⁶³ Safer Efendi'nin Cerrâhiyye usûllerini birebir uyguluyor olması geleneği koruyarak devam ettirdiğinin göstergesidir.³⁶⁴ Safer Efendi, dervişliğe yeni adım atmış bir kimsenin dersini kişinin mesleğini dikkate alarak vermiş, şayet ağır mesaisi olan bir işte çalışıyorsa ona göre ders sayısında değişiklik yaptığı anlatılmıştır.³⁶⁵

C. RÜYA TABİRİ İLMİNE VUKÛFİYETİ

İlk sûfilerden bu yana rüya, tasavvufun önemli bir bilgi kaynağı olmuş, peygamberlerin rüyaları vahiy hükmünde değerlendirilirken velilerin rüyaları Allah'tan gelen ilhamlar olarak değerlendirilmiştir. Kuşeyrî'ye göre rüya bir tür kerâmet olup kalbe gelen mânevî

³⁶¹ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

³⁶² Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

³⁶³ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

³⁶⁴ Öztürk, *Cerrâhîlik*, 137.

³⁶⁵ Cengiz, "Kişisel Görüşme".

bir hitap,³⁶⁶ İbn Arabî'ye göre ise vahyin bir parçasıdır.³⁶⁷ Seyr ü sülûk usûllerine göre tarikatlar ruhani ve nefساني diye iki sınıfa ayrılır. Nefساني tarikatlar olarak adlandırılan ve etvâr-ı seb'a yani nefsin yedi mertebesiyle eğitim metodu uygulayan tarikatlarda Allah'ın bazı isimleri zikredilerek nefis mertebeleri kat edilmeye çalışılmaktadır. Esmâ tariki de denilen bu usûlde rüya önemli bir yere sahiptir.³⁶⁸ Bu tarikatlarda rüyalar sâlikin manevi mertebesinin göstergesi olarak kabul edildiği için seyr ü sülûkun bir parçası olarak görülmüş ve sâlikin eğitiminde mürşide yol göstermiş, yardımcı olmuştur.³⁶⁹ Seyr ü sülûkün bir düzeni olduğu gibi sâlikin manevi terbiyesi esnasında gördüğü rüyaların da belli bir nizamı vardır ve hangi aşamada neyin görüleceği bellidir. Bununla ilgili Safer Efendi kendi gördüğü bir rüyayı Fahreddin Efendi'ye anlattığında, Fahreddin Efendi'nin, *“Oğlum, bu senin görmüş olduğun rüyanın aynısını bu esmada ben de gördüm, benim şeyhim de aynı rüyayı görmüş, onun şeyhi de aynı rüyayı görmüş. İşte pîr-i tarikat ona diyorlar ki kendisi yüzlerce sene evvel bu âlemden göçmüş amma sâliklerine derslerini okutuyor.”* şeklinde ifade ettiği nakledilmiştir.³⁷⁰ Bununla alakalı Sabahattin Can başından geçen bir hadiseyi şöyle anlamaktadır; *“Bir gün üç tane rüya gördüm. O üç rüyanın içerisinde bir tanesini -ortada görmüş olduğum çirkin bir rüyayı- anlatmadan diğer ikisini güzelce anlattım. ‘Olmaaz! Sen bu rüyaları göremezsin!’ dedi Safer Efendi'm. Efendim gördüm ama dedim. Bir taraftan da o öyle deyince kıpkırmızı oldum utancımdayan, herkesin içinde yalan söylüyormuşum gibi oldum diye düşünüyorum kendi kendime. Yeniyim ya daha, bilmiyorum. Tekrar dedim, ‘Şey! Efendim ben bunları gördüm..’ Sonra Safer Efendi'm, ‘Yok, yok.. Öyle kızarılacak bir şey yok.’ dedi bana. ‘Benim söylemek istediklerimi anlamadın evlâdım, sen bu rüyaları göremezsin. Neden göremezsin biliyor musun? Bunların ikisinin arasında bir rüya daha var çünkü, o yüzden göremezsin.’ dedi. ‘Evet Efendim, var da, ben onu rüyadan*

³⁶⁶ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, 467.

³⁶⁷ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, 104.

³⁶⁸ Reşat Öngören, “Tarikat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011) 40/95-105.

³⁶⁹ Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, 196-197; Süleyman Uludağ, “Rüya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008) 35/309-310.

³⁷⁰ M. Fatih Çıtlak, “Rüya Risâlesi”, *Rüyalar Âlemi*, ed. İslâm Dalp (İstanbul: Sufi Kitap, 2016), 129; Çıtlak, *Huzur Defteri*, 269.

saymadım, o rüya değildi.’ dedim. ‘Sen karışma orasına, sen ne görürsen anlatacaksın.’ dedi Safer Efendim.”³⁷¹

Safer Efendi rüyayı, ‘*uyku yahut yakaza halinde alem-i misâlden ruha yansıyan bir hakikattir*’ diye tanımlamış³⁷² ve rüyanın tabiri, tevili, tefsiri ve terkibi şeklinde dört türü olduğunu söylemiştir.³⁷³ Safer Efendi rüya tabiri ilminde şeyhi Fahreddin Efendi’den aldığı icazetle ehildir ve dervişlerinin rüyaları ile ilgilenmiştir. Onun bu konuda ihtisas sahibi olduğu ifade edilmiş; rüyaya katılan kelimeleri, rüyanın kendisinden önce başkasına anlatıldığını, yalan rüyayı, rüyayı görenle rüya arasındaki ilişkinin farkını ve seyr ü sülûk menzillerini anında fark ettiği nakledilmiştir.³⁷⁴ Safer Efendi, muabbirlik yani rüya yorumculuğunun herkesin yapabileceği bir iş değil; bir ihtisas alanı olduğunu belirtirken³⁷⁵ rüyaların kendine has bir dili olduğunu ve bu dili ancak tâbir edecek olan mürşidin bilebileceğini ifade etmiştir. Nitekim Sühreverdî de müridin rüyayı izaha güç yetiremeyeceğini bunun için mürşidine danışması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü mürit, psikolojisi ve duygularıyla alakalı bilinçaltında yatan sebeplerden dolayı gördüğü rüyayı, sadık rüya ile karıştırabilmektedir.³⁷⁶ Bu yüzden Safer Efendi ‘*rüyalarınızı sadece şeyhinize anlatın*’ diye de nasihatte bulunmuştur.³⁷⁷ Bir sohbetinde dervişin rüya anlatırken farkına varmadan hasenâtını da seyyiâtını da anlattığını ve bunu rüya dilini bilen şeyhin anlayıp dervişine ona göre terbiye metodu uyguladığını belirtmiştir.³⁷⁸ Safer Efendi rüya hakkında soru soran Ayşe Şasa’ya, rüyaların başı ve sonuyla bir bütün olduğunu söylemiş ve dervişlerine ne şekilde olursa olsun rüyalarını eksik ya da fazla anlatmamalarını nasihat etmiştir. Bununla beraber rüyanın görene göre değişeceğini, bu yüzden derviş olanla olmayanın rüyaları aynı bile olsa manalarının farklı olacağını belirtmiştir.³⁷⁹ Bunlardan dolayı rüya ilminin kitâbî değil ledünnî olduğunu ifade etmiş,³⁸⁰ rüya tabiri için kitap okumanın doğru olmadığını

³⁷¹ Can, “Kişisel Görüşme”.

³⁷² Dal, *Istılâhât-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye/Tasavvuf Terimleri*, 331-332; Tasavvufta rüya hakkında detaylı bilgi için bk. Bülent Akot, “Tasavvufî Terbiyede Rüyânın Değeri”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/9 (Ocak 2011), 93-113; Abdullah Demir, “Tasavvufta Rüya Tabiri”, *USBD Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1/9 (2017), 41-49.

³⁷³ Özdamar, *Celâl Hoca*, 227.

³⁷⁴ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

³⁷⁵ Özdamar, *Celâl Hoca*, 227.

³⁷⁶ Akot, “Tasavvufî Terbiyede Rüyânın Değeri”, 102.

³⁷⁷ Friedlander, *Kış Hasadı*, 119.

³⁷⁸ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 45.

³⁷⁹ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 44-46.

³⁸⁰ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 44.

bildirmiştir.³⁸¹ *‘Omurgasını oluşturan Safer Efendi’mdi ve neredeyse üçte biri Safer Efendi’min birebir kendi ifadeleridir.’* diye bahsedilen *Rüya Risâlesi*’nde, dervişlerin az veya çok rüya görmesinin yoldan feyiz almalarıyla her zaman doğru orantılı olmayabileceği, nitekim bazı dervişlerin çok feyizli olmasına rağmen senede üç rüya; bazı ham dervişlerin ise söz dinlemeyip feyiz alamamasına rağmen bir haftada elli rüya görebildiği ifade edilmiş ancak yine de makul olanın ikisinin de dengeli bir şekilde ilerlemesi olduğu belirtilmiştir.³⁸²

Safer Efendi şeyhi vefat ettikten sonra rüyalarını Mustafa Yılmaz’a tabir ettirmiştir. Mustafa Yılmaz, Fahreddin Efendi’nin rüya ilmi noktasında icazet verdiği kişilerden biri olarak söylenmiştir. Kendisinden nakille şöyle ifade ettiği anlatılmaktadır; *‘Safer Efendi şeyhimiz efendimiz olmasına rağmen, bazı ziyaretlerimde ‘Hacı Mustafa Efendi! Şöyle seninle biraz tenhada konuşalım, bazı rüyalarım var, anlatayım da tabirini yapiver’ buyururlardı. Fakir ‘Estağfirullah Efendi Hazretleri! Haddimize mi düşmüş,’ dememe rağmen ‘Yok yok! Fahreddin Efendim sana rüya tabirine izin verdi, elbet onun bir bildiği vardır’ diyerek kendisince malum olsa da bazı rüyalarını fakire anlatırdı.’*³⁸³

Safer Efendi dervişlerinin rüyalarını tabir edebilmek ve onlarla birebir ilgilenebilmek için tekkenin mutat günlerine cumartesi günlerini eklemiş, bu günleri ihvanıyla tekke de geçirmiştir. Cumartesi haricinde rüya işleriyle ilgilendiği pek görülmemiştir fakat perşembe günleri ikindi vakti civarında tekkeye gelip vakit müsaitse kadın dervişlerin rüyalarını dinlediği anlatılmıştır. Bununla ilgili kadınlardan *‘Hala’* diye bilinen kıdemli derviş Hüsniye Bacı’nın³⁸⁴ bulunduğu mekana destur çekerek, bazen de ahşap merdiven basamağına kuvvetli vurarak hanım ihvanın katına çıktığı, orada hanımların sıkıntılarını, seyr ü sülûkla alakalı rüyalarını ve dertlerini dinlediği, gerektiği şekliyle ikazlarını ve telkinlerini yaptığı nakledilmiştir. Hiç yerinden kalkmadan dört beş saat boyunca ihvanının rüya işleri ve özel meseleleriyle ilgilendiğine çok defa şahit olduğu nakledilmiştir.³⁸⁵ Sadettin Ökten Safer Efendi’nin rahatsız olduğu

³⁸¹ Çıtlak, *Huzur Defteri*, 270.

³⁸² Çıtlak, “Rüya Risâlesi”, 132.

³⁸³ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

³⁸⁴ Hüsniye Bacı, Üsküp’te ikinci Sinanî tekkesi olan İplikçi Hasan Efendi Tekkesi’nin son şeyhi Kadri Efendi’nin kızıdır. ‘Hala’ namıyla bilinen Hüsniye Bacı hanımlar katının temizlik ve sofraya düzeni hususunda idareci kişisi ve hanımların intisaplarında, derslerinde ve rüyalarının toparlanması gibi işlerde danışılan ve etkinliği olan en kıdemli hanım dervişlerden biridir.

³⁸⁵ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

dönemlerden bahsederek, ‘*Kan tükürürdü, ağzında oksijen maskesiyle nefes alırdı, ona rağmen yine de dinlemeye devam ederdi.*’ diye anlatmıştır.³⁸⁶ Safer Efendi’nin dervişleriyle birebir ilgilenmesi onların her birine ayrı ehemmiyet verişinin göstergesidir. Anlatıldığına göre derviş, rüyasını anlatırken Efendi’ye yakın durur ve onun duyabileceği şekilde konuşur, bu esnada Safer Efendi bazı kimselerin rüya ilmi konusunda yetişmesi için dervişinin rüyasını dinlerken yakınına oturmasını sağlar. Eğer konu yahut rüya şeyh ve derviş arasında konuşma ikisi arasında tamamlanır, duruma göre şeyh efendi kişinin dersinde değişiklik yapar, eğer aralarında konuştukları mevzu herkesi alakadar ediyorsa o rüya yahut mesele üzerinden cumartesi akşamının sohbeti açılır.³⁸⁷

Safer Efendi’nin derviş olmak isteyen kişi için ilk ve en önemli şartı rüyadır. Rüya görmeyene asla ders vermemiştir.³⁸⁸ Bazıları ‘*ama efendim ben hiç rüya görmem,*’ dediğinde ‘*gösterirlerse görürsün evladım,*’ dediği ve rüya görene kadar dervişliğe kabul etmediği ifade edilmiştir.³⁸⁹ Halifelerine de aynı şekilde ‘*Görene ver, duyana değil.*’ diye vasiyet etmiştir.³⁹⁰ Safer Efendi şeyhlik payesi verdiği dervişlerinden bazılarına rüya konusunda da icazet vermiştir. Robert Frager, Safer Efendi’nin kendisine şeyhlik vazifesini verdikten sonra rüya ilmini de öğrettiğini ve bir dua okuyup ağzına üflediğini ifade etmiş, bunun üzerine Frager, kendisi de nasıl olduğunu anlayamadığı bir şekilde rüya tabirleri yapabilmeye başlamıştır.³⁹¹

Safer Efendi ayetlerle ve dualarla şifa bulunması konusunda da bilgi sahibidir. Bazı hastalıkları iyileştirmek için muhatabına belli dualar ve ayetler söylediği olmuştur.³⁹² Shems Friedlander, Safer Efendi’den öğrendiği belli sayıda bir ‘*şifa formülü*’nden bahseder.³⁹³ Bir umre yolculuğu esnasında dişi ağrıyan Sadettin Ökten, Safer Efendi’nin kendisine söylediği dualarla şifa bulduğunu anlatmıştır.³⁹⁴ Ve bir gün aniden rahatsızlanan Ayşe Şasa, Safer Efendi’nin kendisine uzunca bir şifa duası okuduğundan

³⁸⁶ Ökten, “Kişisel Görüşme”.

³⁸⁷ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

³⁸⁸ Şakar, “Kişisel Görüşme”; Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

³⁸⁹ Özer, “Kişisel Görüşme”.

³⁹⁰ Şakar, “Kişisel Görüşme”.

³⁹¹ Frager, *Sufi Terapistin Sohbet Günlüğü*, 15.

³⁹² Cengiz, “Kişisel Görüşme”.

³⁹³ Friedlander, *Kış Hasadı*, 138.

³⁹⁴ Ökten, “Kişisel Görüşme”.

söz etmektedir.³⁹⁵ Ancak buna rağmen Safer Efendi bir hastalığı olanın önce doktora gitmesi gerektiğini, doktorun tavsiye ve yasaklarına uymasının şart olduğunu duanın ondan sonra geldiğini ifade etmiştir.³⁹⁶

D. HİZMET SEVGİSİ VE TEKKEDEKİ FAALİYETLERİ

Tezin bu bölümünde Safer Efendi'nin çalışkanlığı ve hizmet sevgisi kapsamında anlatılanlar ve bu hususta tekkede yaptığı bazı çalışmalar sırasıyla aktarılmaya çalışılacak, bunların yanında tekkede yaptığı yeniliklerden ve Safer Efendi döneminde tekkenin mutat günlerinde neler yapıldığından bahsedilecektir:

1. Hizmet Sevgisi

Safer Dal Efendi'nin en sık kullandığı dervişlik tanımı; *'Hakk'a muhabbetle ibadet, mahlûkuna şefkatle hizmettir.'*³⁹⁷ Bu anlayış çerçevesinde hizmet kavramını hayat düsturu edinmiş ve bunu severek yaptığı ifade edilmiştir. İbadet ve hizmetin insanoğlunun iki sıfatı olduğunu belirten Safer Efendi³⁹⁸ ikisini birbirinden ayırmamış ve mahlukata hizmetin bir ibadet olduğunu ifade ederek bir çiçeğe su vermenin, aç bir hayvanı doyurmanın da kulluk vazifesi olduğunu anlatmıştır.³⁹⁹ Dervişlerine *'herkes kabiliyetine göre hizmet eder'* diyerek telkinde bulunmuş ve kendisi topluma hizmet anlayışıyla hareket ederken çevresine de böyle olunmasını tavsiye etmiştir.⁴⁰⁰ Ömrünü canı ve malıyla ibadet ederek geçirdiği ifade edilen Safer Efendi'nin canından ibadeti hizmet sevgisinin, malından ibadeti ise onun cömertliğinin göstergesidir.

Safer Efendi bir çok işe eli yatkın, son derece becerikli ve oldukça çalışkan bir zattı, diye tarif edilmiştir. Kendisi çalışkan olduğu gibi dervişlerine de böyle olmalarını nasihat ederek şöyle söylemiştir; *"Bir at kırk sene koşarmış, fakir kırk seneden fazla bi'l-fîl çalıştım; çoğu zaman birkaç saat uykuyla günümü geçirdim. Sizlere de tavsiyem asla tembel olmayın. Müslüman tembel olmaz, dervişlikle tembellik asla bir arada bulunmaz. Efendimiz (s.a.v.) dahi tembellikten Allah'a sığınmıştır. Tembellik nefsi-*

³⁹⁵ Ayşe Şasa, *Bir Ruh Macerası* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018), 146.

³⁹⁶ Atacan, *Cerrahiler*, 111.

³⁹⁷ Nefes Yayınevi, "Vefatının 20. Yılında Safer Efendi (Konuşmacı: Ö.Tuğrul İnançer)" 01:06:27-01:06:37.

³⁹⁸ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 109.

³⁹⁹ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 278.

⁴⁰⁰ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

emmarenin sıfatıdır. Sahibini kötü akıbeta götürür."⁴⁰¹ Bir çok konuda tecrübe sahibi olduğu ve çalışmak konusunda asla üşenmediği, yapılması gereken bir işi en kısa sürede hallettiği anlatılmış, elinin pratikliğinden ve aynı anda birden çok işi başlatıp bitirebilecek yeteneğe sahip olduğundan bahsedilmiştir.⁴⁰² Safer Efendi'nin bu vasıflarıyla ilgili Ö. Tuğrul İnançer bir hatırasını şöyle anlatır; '*Çok becerikli bir zâttı Safer Efendi'm. Bir gün Bayezid'de Muzaffer Efendi'min dükkanından çıktık. Normalde ben arabama binip Üsküdar'a gideceğim. Safer Efendim de devlethânesine gidecek -o zaman daha Üsküdar'da değil, Soğanağa'da oturuyor- . 'Sen eve gidiyor musun?' dedi. 'Gidiyorum babacığım.' dedim. 'Beni de götür.' dedi. 'Hay hay! Baş üstüne!' Fakirin bir alt sokağına geldik, burada dur, dedi. Bir harabe, toprak yığını, bir tane çarpık aralık bir kapı. Öyle bir harabe ki kapısı bacası belli değil yani. Anahtar falan yok. Kapıya bir omuz vurduk, yıkık dökük molozların üstünden içeriye girdik. İçeriye girip de karşıya baktığınız zaman Topkapı Sarayı, Sultanahmet, Ayasofya ve diğer tarafta da Dolmabahçe Sarayı; o kadar şahane bir manzara. Ama ev diye bir şey yok ortada. Eskiden evmiş. 'Ben burayı aldım.' dedi. 'Niye aldınız,' dedim gayri ihtiyari. 'Buraya ev yapacağım,' dedi. 'Siz bilirsiniz ama Hacı Anne bunu bu hâlde görmesin,' dedim. Ben öyle deyince çok güldü. 'Ben bir yapayım da gör.' dedi. Hâsılı o evin adam olacağı yoktu, mümkün değildi ama oraya bir ev yaptı. O virane evden nasıl bir ev çıktı, akıllar alacak iş değil. Mühendis yok, mimar yok. Hiçbir şey yok. Işıktan ve sestten uyku sırasında çok rahatsız olurdu. Evin tam orta yerine dışarıyla irtibatı olmayan zifiri karanlık bir oda yaptırdı. Bir ev yaptı ki set set. Sokağa bakan tarafa kafes yaptı, dışarıdan eski usûl ev. Gördüğün zaman kafesli eski usûl ev diyorsun, içeri giriyorsun modern bir apartman. Öyle bir ısıtma sistemi kurdu ki, üç buçuk katlı ev bir tek sobayla ısıniyordu.*"⁴⁰³

Safer Efendi'nin çalışkanlığı ve becerileri yalnızca iş konusunda değil ilmî çalışmalarında da kendini göstermiştir. Geleneğin geleceğe aktarılmasında büyük rolünün olduğu, dervişlerine şifahi ve uygulamalı olarak öğrettiği geleneğin yanı sıra bu gelenekle alakalı duyduğu, gördüğü ve öğrendiği önemli bilgileri not almak konusunda

⁴⁰¹ Çıtlak, *Huzur Defteri*, 19.

⁴⁰² Erkam TV, "Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbi) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer" 48:00-48:20.

⁴⁰³ Erkam TV, "Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbi) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer" 44:40-48:00.

hiç üşenmediği, binlerce notları olduğu anlatılmıştır.⁴⁰⁴ Gerek okuduğu kitaplardan aldığı notlar, gerekse şeyhinden öğrendiklerinden oluşan notlarından söz edilmiş; yaptığı hizmetlerle alakalı tuttuğu notlarından, türbe tadilatları hakkında yazdıklarından, son dönem şeyhleriyle alakalı notlar aldırıldığından, meşklerin kayıtlarını tuttuğundan⁴⁰⁵ ve hatta gün içinde kimlerin aradığına, kimlerle hangi mevzu üzerinde konuştuğuna dair tutulan notlarından bahsedilmiştir. Nitekim M. Fahreddin Dal'ın tezinde de Safer Efendi'nin '*Husûsî Notları*' adı altında bir kaynak, kaynakçada bulunmaktadır. Ancak bize varlığından bahsedilen bu notların büyük bir çoğunluğu tarafımızca görülmüş değildir. Türbe tamiratları hakkında tuttuğu bazı notları Safer Efendi'nin sohbet kayıtlarından oluşan *Geydim Hırkayı* adlı eserde bulunmaktadır.⁴⁰⁶ Aldığı bu notların bazıları hayatında kendisi tarafından tasnif ve tertibe tabi tutularak şekillenmiş, bazıları ise vefatından sonra yakınları tarafından derlenerek basılmıştır. Bununla ilgili detaylı bilgi tezimizin ilerleyen bölümlerinde '*Eserleri*' başlığı altında ele alınacaktır. Safer Efendi'nin not alma konusundaki bu titizliği sayesinde tasavvuf kültürü hakkında ve bilhassa İstanbul tekkelerinde yaşanan tasavvuf hakkında bazı malumatlara, bununla beraber kendisinin yaşamış olduğu dönemin tarihi ve kültürel olaylarıyla ilgili bazı bilgilere ulaşılabilmektedir. Onun bu konudaki gayretinin bilhassa mûsiki alanında büyük bir hizmet olduğu ifade edilmiş, Safer Efendi'nin tuttuğu ve tutturduğu notlarla yazdırdığı notalar sayesinde büyük bir arşiv oluşmuş, mûsiki repertuarına yüzlerce eser kazandırılmıştır.⁴⁰⁷ Mûsiki faaliyetleri hakkında bazı bilgiler tezin ilerleyen bölümlerinde aktarılacaktır.

2. Tekke Binasında Yapılan Yenilikler

Safer Efendi tekke binasında bazı yenilikler yaptırmıştır. Eski haliyle iki katlı olan tekke binasının alt katında erkeklere ve kadınlara ait ayrı bölümler ve şeyh odası bulunmakta, zikir, sohbet ve meşk bu katta yapılmaktadır. Kadınlar ve erkekler bölümü tahta bir kafesle ayrılmış, kadınlar bölümü erkekler tarafına oranla daha küçük olup her iki tarafın da ayrı girişi bulunmaktadır. Erkekler bölümü ise ortadan ikiye ayrılmış, bir tarafta mihrap diğer tarafta çay ocağı bulunmaktadır. Mihrabın olduğu taraf zikrin

⁴⁰⁴ Çıtlak, "Kişisel Görüşme"; Erkam TV, "Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbî) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer" 41:00-41:16.

⁴⁰⁵ Bk. EKLER, Ek - 3 a/b

⁴⁰⁶ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 16-17.

⁴⁰⁷ Detaylı bilgi için bk. Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikisine Katkıları*.

yapıldığı yer, çay ocağının bulunduğu taraf ise sohbetlerin ve meşkların icra edildiği kısımdır. Tuvalet bir tanedir ve girişte ayakkabılığın yanındadır. Üst katta ise tekkeye ait bazı daireler mevcuttur.

Tekke binasının bugünkü hali Safer Efendi döneminde yapılmıştır. İç yapısı büyük oranda değiştirilen bina, eski haline kıyasla üç misli büyümüştür.⁴⁰⁸ Nakledilen bilgilere göre 1987 yılının ortalarında yapılan bu tamiratlarda tekkenin zikir yapılan alanı genişletilmiş, yeni büyük bir alan eklenmiştir.⁴⁰⁹ Bu alan '*meydân-ı şerîf*' diye adlandırılan, zikrin icra edildiği ve namazların kılındığı tevhidhane bölümüdür. Safer Efendi mühendislerce yapılabileceğine imkan verilmemesine rağmen ince matematik hesabıyla tevhidhanenin çatısını direksiz yaptırmayı başarmıştır.⁴¹⁰ Bununla beraber büyük bir sohbet odası yapılarak tevhidhane ile arası camlı kapılarla ayrılmış ve eski şeyh odası muhafaza edilmektedir. Eski binanın kadınlar bölümü ve daha önceleri şeyh efendinin ikamet ettiği kısım olan harem dairesi de buralara dahil edilmiştir. Tekke binasının bir de ahşap evleri vardır. Bu evlerde tekkenin temizliği ve yemek işleriyle uğraşan bazı aileler kalmaktadır. Bu evlerden bir tanesi tamiratlar sırasında tekkenin içine dahil edilmiş, biri tekkenin yanında, diğeri üst katında ve bir tanesi de bahçesinde müstakil bir yapıdadır.⁴¹¹ Yeni kadınlar bölümü dergâha ait yukarıda bulunan dairelerin bu alana katılmasıyla asma balkon şeklinde üst kata taşınmış, aşağı tevhidhaneye nazır geniş bir alana dahil edilmiş ve bu kata hem dışarıdan hem içeriden giriş verilmiştir. Bu alanda, girişte solda bir oda ve mutfak, sağda ise bir başka oda ve sofa vardır ve bu kata ayrı bir tuvalet yaptırılmıştır.⁴¹²

Binanın arka tarafına içine girilebilir oda buzdolaplarının bulunduğu tam teşkilatlı büyük bir mutfak ile oturulabilecek ve yazları yemek yenilebilecek büyüklükte bir bahçe ilave edilmiştir.⁴¹³ Bu tamiratlarla tekke binası tamamen yenilenmiştir. Her tarafa büyük avizeler asılmış ve duvarlar hat levhalarıyla kaplanmıştır. Safer Efendi bu yeniliklerin her tür işiyle kendisi meşgul olmuştur. Tosun Bayraktar'ın ifadesine göre masrafların çoğu Safer Efendi'nin cebinden çıkmıştır.⁴¹⁴ Nitekim Hasan Subaşı da Safer

⁴⁰⁸ Bayraktaroğlu, *Amerika'da bir Türk*, 154.

⁴⁰⁹ Çetin, "Kişisel Görüşme".

⁴¹⁰ Yar Kapısı- Ahmet Özhan, "Hazret-i Pîr sordu, Safer Nerede?" 2:30-3:10.

⁴¹¹ Atacan, *Cerrahiler*, 45-49.

⁴¹² Atacan, *Cerrahiler*, 47.

⁴¹³ Bayraktaroğlu, *Amerika'da bir Türk*, 154.

⁴¹⁴ Bayraktaroğlu, *Amerika'da bir Türk*, 154.

Efendi'nin bu yenilikler esnasında parasız kaldığı için tespih koleksiyonunu satarak tamiratları devam ettirdiğini anlatmıştır. Bununla ilgili hatırasını şöyle anlatır;

“Tekkede yapılan tamiratlar esnasında balyozla bir duvarı indirmeye çalışıyorduk. Ben balyozun nasıl vurulması gerektiğini Safer Efendi’mden öğrendim. Düz vurursam ne yapar, kenarını vurursam ne yapar, o tarif etmişti bana. Ben ki işim gereği kazmayı küreği iyi bileceğim güya... Balyozu vuruyoruz duvara, duvar sallanıyor. Üstünde biz, her sallanıpta küçük küçük parçalar da dökülüyor. Koptukça aşağı iniyoruz, koptukça aşağı iniyoruz. Safer Efendi’m de tam o hanımların balkonun orada oturuyor. Elinde tespih, gözünü bizden ayırmıyor, biliyorum ki bir sıkıntı olmasın diye bir şeyler okuyor. Tam o sırada birisi geldi. Efendiciğim, şurayı da şöyle yapsak buraya da bunu eklese, şunu şöyle etsek, bilmem ne demeye başladı. Safer Efendi’m; ‘Yeter yahu! İllallah! Akıl vereceğinize para verin!’ dedi. Öyle kızınca adam kaçtı gitti. Sonra öğrendim ki meğer para bitmiş, kalmamış, tespih koleksiyonu vardı, onu satıp da yaptırmış tamirata. Biz hafızla duvarı hallettik. O da tehlike geçince içeriye geçti. Biz de şadırvanda elimizi yüzümüz yıkıyoruz, hava kararmıştı tabi o sırada. Sırtımız koridora, giriş kapısına doğru dönük. Bir ayak sesi geldi, arkamda durdu. ‘Hişşt! Bîrader!’ dedi. Efendim, dedim. ‘Fahreddin Efendi’m nerde?’ dedi. Orda, dedim. ‘Nerde?’ E, işte içerde, dedim. Baktı Fahreddin Efendi’nin tarafına, ‘dalga mı geçiyorsun benle, burası mezar’ dedi. Evet, dedim, işte Fahreddin Efendi’m türbesi. ‘Fahreddin Efendi’m öldü mü?’ dedi, 1966’da ölmüş, dedim. ‘Eyvaaah! Ne olacak şimdi! Babam Fahreddin Efendi’m ortağymış, rüyamda onu gördüm, Fahreddin Efendi’ye bir şey getirdim. Ama öldüyse ne olacak şimdi,’ dedi. Oğlu var içerde, dedim. ‘Götürsene beni ona,’ dedi. Gittik Safer Efendi’me, Efendiciğim! Arkadaşımız Fahreddin Efendi’yi arıyormuş, dedim. ‘Kimsin evladım sen?’ dedi. Ben falancaym, benim babam Fahreddin Efendi’m ortağıydı, dedi. Ha biliyorum, seni de biliyorum, dedi başladılar konuşmaya. Adam; ‘Ben geçen gece rüyamda babamı gördüm, dedi ki; oğlum, falanca defterlere bak, Fahreddin Efendi’me bizim borcumuz var, git onu ver. Gittim baktım ki hakikaten borcumuz varmış, hesap ettim bugünün parasıyla bu kadar ediyor, buyurun efendim, getirdim babanızın parasını. Hadi Allah’a ısmarladık.’ dedi parayı Safer Efendi’mine eline verdi gitti.”⁴¹⁵

⁴¹⁵ Subaşı, “Kişisel Görüşme”.

E. CÖMERTLİĞİ, YARDIMSEVERLİĞİ VE İSAR SAHİBİ OLUŞU

Bağlantı kopukluğu olmaması adına cömertliği bahsinin ‘şahsi özellikleri’ kısmında değil burada aktarılması daha uygun görülmüştür. Yukarıda anlatılan olayda görüldüğü üzere Safer Efendi tekkeyle ilgili işlerde son derece cömerttir. Nitekim Tosun Bayraktar da onun için ‘*Kendine muktesitti ama, dervişlerine ve dergâha çok gani idi.*’ diye ifade etmiştir.⁴¹⁶ Safer Efendi eli bol, başkalarına yedirip içirmekten adeta zevk duyan, cömert, yardımsever ve îsâr sahibi bir zâttır, diye anlatılmış ve onun hayat perspektifinin her zaman kendinden çok başkalarını düşünmek,⁴¹⁷ başkaları için yaşamak⁴¹⁸ ve bunu da muhabbetle yapmak olduğu ifade edilmiştir. Hediye vermeyi⁴¹⁹ ve ikram etmeyi çok seven Safer Efendi hediye verirken en iyisini vermeye çalışmış,⁴²⁰ kendisine gelen hediyeleri aldığı anda yani hediye veren kişinin hemen yanında başkasına hediye etmesi de bir olmuştur ve bu davranışının da aslında bir tür terbiye metodu olduğu ifade edilmiştir.⁴²¹ Sohbet meclisinde çikolata ve şekerlerin, önündeki tabaktan uzağında olanlara fırlatılan meyvelerin ve gelen misafirlere o gecenin hatırası olarak hediye edilen kitap, kaset vs. şeylerin havada uçuşmasının onun meclislerinin olmazsa olmazı bir durumu olarak anlatılmıştır. C. Enes Ergür onun cömertlik vasfıyla ilgili, “*Eli her an cebindeydi. Özellikle çocuk sevindirmeyi kendisine vazife kabul etmiş bir zât idi.*” diye ifade etmiş, M. Hakan Alvan; ‘*Bayramlarda yeni basılmış beşlik, onluk, yirmilik banknotlardan ayrı ayrı ceplerine koyar, yaş gruplarına göre çocuklara dağıtırdı. Çocukların gönlünü yapma konusunda çok titizdi.*’ diye anlatmıştır.⁴²² Öğrencilere burs verilmesi noktasında son derece eli açık davrandığı ve özellikle dinî eğitim alanlara iltimas ettiği ifade edilmiştir. Maddi durumu kötü olan hoca, alim vs. gördüğünde mutlaka yardımda bulunduğu, iş kuracak olanlara gizliden sermaye olacak kadar destek olduğu anlatılmıştır. Safer Efendi’nin bu yardımlarının çoğunu kimseye belli etmeden yapmaya gayret ettiği ve yardım alan kişiyi incitmeden nezaketle ihtiyacını gördüğü ifade edilmiştir. Yardım hususunda bir noktaya çok dikkat ettiği ve fevkalade titiz davrandığı nakledilmiştir ki o da seyyid ve şeriflere verilen paralardır.

⁴¹⁶ Bayraktaroğlu, *Amerika’da bir Türk*, 154.

⁴¹⁷ Can, “Kişisel Görüşme”.

⁴¹⁸ Erkam TV, “Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbi) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer” 01:07:42-01:08:00.

⁴¹⁹ Friedlander, *Kış Hasadı*, 85.

⁴²⁰ Can, “Kişisel Görüşme”.

⁴²¹ Ökten, “Kişisel Görüşme”.

⁴²² Ekicim, *Safer Dal Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Müsikisine Katkıları*, 16-17.

Safer Efendi, seyyid ve şerif olduğunu bildiği kimselere sadaka ve zekât parasından vermeyip bunun edeben doğru olmadığını söyleyerek “*Efendimiz’in (s.a.v.) soyundan gelenlere sadaka ve zekât vermem, usûl böyledir, onlara hediye kabilinden ayrılan mangırdan veya hediyeliklerden vermek lazımdır.*” diye ifade ettiği anlatılmıştır.⁴²³

Safer Efendi, bu cömertliğiyle işletmecisi olduğu ve çalışanlarının tamamının dergâhtakilerden oluştuğu düğün salonunu çoğu zaman ihvanın hizmetinde kullanmıştır.⁴²⁴ Düğün yapacak olup da durumu olmayan dervişinden salon kirası almamış üstelik pastası ve ikramlarıyla birlikte ve gelinle damadın hediyesini takmayı da ihmal etmeden dervişinin düğününü yapmıştır.⁴²⁵ Bir seferinde kendisine verilen kira bedellerinden kazandığı otuz cumhuriyet altınını sadece bir ay içerisinde ihvanının yemeği ve sair ihtiyaçları için tamamen harcadığına şahit olunmuştur.⁴²⁶ İhvanının ihtiyacını, kendinde olduğunda kendinden, olmadığı zaman ise hamiyet sahibi insanlara alenen yaptırarak karşıladığı ifade edilmiştir. Tekkenin ve Safer Efendi’nin finans kuruluşlarıyla ve ticaret erbabıyla birebir, doğrudan ve düzenli ilişkisinin olmadığı söylenmiş, insanlar kendi istekleriyle bazı yardımlarda bulunmak isterse Safer Efendi bunları emanet alarak taksim etmiş ve ihtiyaç sahiplerine aktarmıştır. Herhangi bir hayır ve yardım hususunda nazlanan, fazla soru soran, hesabi davranan bir kişiye muhatap olursa o kimseden hiçbir şey istemediği ve daha önce yardım olarak yaptığı meblağı da ona bir şekilde geri ödediği anlatılmıştır. Parası, sermayesi olup da gösteriş içinde yaşayan insanlarla ülfet etmekten hoşlanmadığı ancak bazen insanlığa faydalı olabileceğini düşündüğü seçkin kimselere yakınlık göstererek, kalplerini hayır hasenat işlemeye çevirmek için onlarla sohbet ettiği ve yakından ilgilendiği anlatılmış, Safer Efendi’nin bu muamelesiyle dine düşman iken muhabbet duymaya başlayan insanlara şahit olunmuştur.⁴²⁷

Yardım ettiği kişilerin sıkıntılarını onları incitmeden gidermeye çalışmış,⁴²⁸ mümkün olduğunca gizliden, kimsenin haberi olmadan yapmıştır. Nitekim M. Hakan Alvan, Safer Efendi’nin vefatından sonra gelen mektuplarda zulüm altındaki Müslüman halklara yapmış olduğu yardımların ortaya çıktığını, o zamana kadar bunu

⁴²³ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁴²⁴ Bayraktaroğlu, *Amerika’da bir Türk*, 146.

⁴²⁵ Cengiz, “Kişisel Görüşme”.

⁴²⁶ Ökten, “Kişisel Görüşme”; Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁴²⁷ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁴²⁸ Özer, “Kişisel Görüşme”.

bilmediklerini ifade etmiştir.⁴²⁹ Yaptığı yardımları herkesten gizli yapmaya gayret eden Safer Efendi'nin bu yardımlarının birçoğuna ortağı Mustafa Yılmaz şahit olmuştur. Mustafa Yılmaz'dan nakledilen bu bilgilere göre Safer Efendi dul ve yetimlerin haricinde bilhassa Kur'an-ı Kerim'e hizmet eden hafızlara başkasına ihtiyaç duymaması gerektiğini düşünerek çokça yardımda bulunmuştur.⁴³⁰ Sadettin Ökten, Safer Efendi'nin cömertliğiyle ilgili *'Elinde ne varsa verir, hiç bakmazdı. O verirdi, yerine gelirdi. Geldikçe yine verir, vermediği zaman söyler, gelmedi der, bunun üzerine verir yine gelir, bu sadece para değil her şey.'* diye ifade etmiştir.⁴³¹ İhtiyaç sahipleri içinde özellikle çalışmasına rağmen kazancı az olan insanları yardımlarıyla desteklemeye çalışmış,⁴³² dervişlerine de böyle kardeşlerini gözetmelerini tavsiye etmiştir. Nitekim bu tavsiyeleri içinde sıkça kullandığı söylenen şu cümleden bahsedilmektedir; *'Uzun uzadıya sorgu sual yok evladım, Hz. Allah soracak; dünyada kaç kişinin gözyaşını sildin, diye.'*⁴³³ Bir sohbetinde ihtiyaç sahibini doyurmanın Allah'ı doyurmak, yani Allah'ı memnun etmek olduğunu belirtmiştir.⁴³⁴ Yaşar Cengiz, Safer Efendi'nin cömertlik vasfını anlatırken şu hatırasını anlatmıştır; *'Bir cuma namazından sonra Fıstıkağacı'nda ihvandandır biri daire almış, onu ziyarete gittik. Adresi bilmiyoruz, aradık, yeri bulduk. Daire bir bodrum katta, üstelik yarı beline kadar da rutubetli bir daire. İçeri girdik, hayırlı olsun, Allah mübarek etsin falan derken 'Niçin bu daireyi aldın?' diye sordu Safer Efendi'm. O da 'Param buna yetti Efendim, bunu alabildim.' dedi. Peki, dedi Safer Efendi'm. Ev sahibi kahve ikram etti. Kahveden sonra o adamın evinden ayrıldık, Safer Efendi'min devlethanesine geldik. Orada da Bahriye Anne kahve yaptı bize, balkonda oturuyoruz. Efendim böyle daldı gitti, öylece beş on dakika kadar geçti. O başlamadı diye edeben kahveyi de içemiyoruz tabii, bir anda dalgınlığı geçti 'yahu içsene sen kahveni!' dedi. Ben bir yudum aldım o da yudumladı kahvesini. Sonra bir anda kalktı, bir zarf getirdi, 'Bu mangırını al götür, o adama ver, o evi satsın, kendine bir daire alsın hemen, Allah bunun hesabını sorar benden.' dedi. Dediğini yaptım, adam daireyi değiştirdi sonra. Tekrar ziyarete gittik yeni daireye, 'Hah!' dedi Efendim, 'İşte*

⁴²⁹ Dünya Bizim, "Safer Efendi'nin Musikimize Hizmeti de Hayli İhtişamlıdır".

⁴³⁰ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁴³¹ Ökten, "Kişisel Görüşme".

⁴³² Dünya Bizim, "Safer Efendi'nin Musikimize Hizmeti de Hayli İhtişamlıdır".

⁴³³ Nefes Yayınevi, "Vefatının 20. Yılında Safer Efendi (Konuşmacı: Ö.Tuğrul İnançer)" 01:05:00-01:06:25.

⁴³⁴ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 108.

şimdi çok güzel olmuş bu!’ dedi. Adam teşekkür edip de o parayı ödeyeceğine dair bir şeyler söyleyince Efendim dedi ki ‘Borcun filan yok!’ İşte böyle olmuştu.’⁴³⁵

Sami Özer, Safer Efendi’nin cömertliğini terbiye şekli olarak da uyguladığını ifade etmiştir. Özer’in anlattığına göre dervişlerden olmayan bir adam Safer Efendi’den borç istemiş ve söylediği tarihte borcunu ödemeye gelmemiştir. Aradan uzun zaman geçtikten sonra aynı adam yine gelmiş ve eski borcunu ödemediğinden yeniden para istemiş ve Safer Efendi adama yine para vermiştir. Bunun üzerine hayrette kalan Özer, neden böyle bir şey yaptığını sorduğunda kendisinden ‘*adam etmeye çalışıyoruz oğlum!*’ cevabını aldığını ifade etmiştir. İsteyeni geri çevirmekten imtina eden Safer Efendi’nin bu vasfını Tosun Bayraktaroğlu yaşanan şu olayla anlatır;

“Birisi bir gün Safer Efendi’den borç istedi, öyle birkaç kuruş değil, o zamanın çok sıfırlı Türk lirası ile birkaç milyar. Ne yapsın, verecek. Tabii faiz filan yok! Adam, “Efendi” dedi. “Bak faiz almıyorsun, Türk lirasının kıymeti de her gün düşüyor, bunu altın fiyatından hesaplayalım, ödeyeceğim zaman altının fiyatı neyse o fiyata öderiz.” Efendi, hep dediği gibi “Eyvallah” dedi. Derken altın fiyatı fena hâlde düştü, hemen o gün adam borcunu ödedi. Safer Baba milyonlarca lira kaybetti. O gene gülüp “Eyvallah” dedi.”⁴³⁶

Safer Efendi’nin cömertlik vasfıyla ilgili Mustafa Yılmaz’ın şöyle söylediği anlatılmıştır; “Ben hayatımda Safer Efendi kadar cömert bir insan görmedim. Bazen gelir benden para isterdi, şu kadar lazım, bir işim var diye. Mizacını çok iyi bildiğimden dolayı hep ona derdim ki ‘Yahu Efendi, sen bana isim versene,’ Safer Efendi ‘Ne ismi?’ der anlamazdan gelirdi. ‘Adım gibi eminim sen bu parayı başkasına vermek için istiyorsun. Sonra da seni üzecekler, aldım verdim davasıyla meşgul edecekler. İyisi mi doğrudan adamı bana gönder, hayır yapılacak, para verilecekse ben göreyim o işi, Allah aşkına artık bu kadar meşgul olma.’ diyerek bu hayır hasenatına yardımcı olmaya çalışırdım. Hafızlara, yetim, öksüzlere, dullara kesinlikle hiç ismi geçmeden, yani adını duyurmadan yardımda bulunurdu. Birçok yaptığı hayır ve hasenat, ailesi tarafından dahi bilinmemektedir. Bunlar arasında benim bildiğim yetmiş kadar ailenin evlenmek

⁴³⁵ Cengiz, “Kişisel Görüşme”.

⁴³⁶ Bayraktaroğlu, *Amerika’da bir Türk*, 146.

için lazım olan masrafını karşılamıştır. Bazen bu yardımları karı koca olanlar bile bilmezdi. Bu kadar gizli yapmıştır.”⁴³⁷

F. TEKKENİN MUTAT GÜNLERİ

Safer Efendi döneminde tekkede haftanın üç günü toplanılmış; pazartesi akşamları meşk yani mûsiki dersleri; perşembe akşamları zikir ve devran yapılmış; cumartesi akşamları ise bilhassa rüya dinleme, yeni intisapların alınması ve ihvanın özel mevzuları ile ilgilenilebilmesi için tahsis edilmiş olup bununla beraber bu akşamlarda sohbet de yapılmıştır.

Tekkeye gelen yabancı misafirlere yazdırılan bir ziyaretçi defteri bulunmaktadır.⁴³⁸ Bu defterle yabancıların ortamla alakalı duygu ve düşünceleri öğrenilmekle beraber defterin asıl amacının dönemin şartları gereği sıkı kontrollere maruz kalan tekkede mûsiki ve folklorik faaliyet yapıldığının ispatı mahiyetinde olduğu ifade edilmiştir.⁴³⁹

1. Pazartesi Geceleri

1967 yılından 1980 ihtilaline kadarki süreçte pazartesi günleri tekkede meşkler icra edilmiş, bu meşkler Muzaffer Ozak'ın talimatıyla Salahaddin Demirtaş (Salâhî Dede) tarafından yaptırılmıştır. Salahaddin Demirtaş'ın daha evvelki sıkıntılı süreçlerde yaşadıklarından dolayı 1980 ihtilalinden sonra dergâha gelmekten çekinmesi üzerine meşkler uzun bir süre salı günleri Safer Dal Efendi'nin Üsküdar'daki evinde devam etmiştir.⁴⁴⁰ Safer Efendi, Muzaffer Efendi zamanında bu meşkların yapılması için gayret göstermiş fakat bu gecenin düzenli bir şekilde meşk akşamı olarak icra edilmesi ve tekkenin adeti haline gelmesi kendi döneminde olmuştur. 1970'lerin sonuna doğru akşam namazının cemaatle kılınması, Cerrâhî yolundaki usûl denilen duanın yapılması, ihvana ve gelenlere ikram edilen ve lokma diye tabir edilen yemeğin yenilmesi, ardından yatsı namazının kılınıp meşke oturulması pazartesi akşamlarının adeti haline gelmiştir.⁴⁴¹ Meşk toplantılarının ilk dönemlerinde bilhassa Safer Efendi'nin hususi kayıtlar alması sayesinde kaybolmaktan kurtulan yüzlerce ilahi, eski üstatların icrasıyla

⁴³⁷ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁴³⁸ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 272.

⁴³⁹ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁴⁴⁰ Ergür, *Salâhî Dede*, 30.

⁴⁴¹ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

kayıt altına alınmıştır. Pazartesiye salıya bağlayan gecelerde tekkede meşk yani mûsiki üzerine dersler icra edilmiştir.⁴⁴² Bu dersler dergâhta sohbet odası adı verilen kısımda yapılmıştır. Bu toplantılarda kanun, keman, ney, mazhar ve kudüm çalan müzisyenler bulunmaktadır.⁴⁴³ Meşklere okunan ilahiler Safer Efendi tarafından daha önceden notaya aldırılan ve dosyalanan ilahilerden müteşekkildir.⁴⁴⁴ Bu ilahiler tekke adabına uygun olan nutukların seçilip hicri takvime göre düzenlenmesiyle oluşturulmuştur. İçinde bulunulan ay ve güne göre hangi ilahiler okunması gerekiyorsa belirlenip belli bir makam tertibiyle hazırlanmış, devran ve icra için müsait kıvama gelmek üzere meşk edilmiştir. Bu ilahilerin kopyaları orada bulunan müzisyen ve diğer dervişlere dağıtılarak ilahiler bir ağızdan okunmuş ve ilahi bitince kopyaları yeniden toplatılmıştır.⁴⁴⁵ Her bir ilahi birkaç kez tekrarlanmış, yeterince güzel söylenemeyen bölümler mutlaka yeniden çalışılmıştır. Safer Efendi'nin bazen nutuklar içerisindeki kelimelere dikkat çekerek bununla ya bir ayet-i kerimeye veya bir hadis-i şerife dair bir konuşma yaptığı ve İslam adabına ve ahkamına yönelik bilgiler aktardığı anlatılmıştır. Bununla beraber nutuk sahibi yani güfteyi yazmış olan manevi şahsiyet hakkında bilgiler verip bestekarın da hayatıyla ilgili malumatlar aktarmayı ihmal etmemiştir.⁴⁴⁶

Safer Efendi'nin meşklere esas talim edilen şeyin mûsiki değil, edep ve manevi alışveriş olmasının bu toplantıların en önemli özelliği olduğu söylenmiştir. Meşk ve müziğin bir vesile olduğu, asıl amacın şeyhin meclisinde bulunup sohbe ve zikrullahla iştirak etmek olduğu belirtilmiştir.⁴⁴⁷ Bu konuda; *'İnsanlar hiç farkında olmadan oradaki edep atmosferini teneffüs ederler. Bu sebepten sadece pazartesi meşklere iştirak edenler belli bir süre içerisinde oturmuş, kalkış, muhabbetullah, muhabbet-i Resullullah ile bir şekilde buluşturulur ve bu buluşmanın neticeleri kendilerinde görülmeye başlar. Tekke terbiyesindeki her türlü meşk bunun içindir. Zaten meşk tabiri tamamıyla edebın aktarılmasına işaret ettiği için kullanılır. Aslolan bu aşkın meşkidir.'* denilmiştir.⁴⁴⁸

⁴⁴² Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 196.

⁴⁴³ Atacan, *Cerrahiler*, 61.

⁴⁴⁴ Atacan, *Cerrahiler*, 61.

⁴⁴⁵ Atacan, *Cerrahiler*, 61.

⁴⁴⁶ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁴⁴⁷ Ökten, "Kişisel Görüşme".

⁴⁴⁸ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

Meşkllerdeki bir diğer önemli özellik ‘tekke usûlü okuma’ tarzına riayet edilmiş olmasıdır. Bunun için bir ilahi eğer daha önce okunmamış ve bilinmeyen bir ilahiyse konservatuar okumuş ve mektepli diye ifade edilen kişilerce ilk önce o ilahinin mûsiki tekniği icra edilmiş sonra herkesin okuyabileceği bir kıvama getirilmiştir. Safer Efendi bu icralar esnasında tekke usûlü okuma tarzı denilen zikre uygunluk ve ilahinin içinde geçen sözlere muvafık şekilde okuma biçimini bir tür usta-çırak ilişkisi şeklinde talim etmiştir. Bu meşklerde tekke tarzı icra üslûbuna göre yapılan makam geçkilerini ve perde indirip kaldırmalarını dikkatli bir mûsiki kulağına sahip olan kişinin muhakkak fark edebileceği ifade edilmiştir.⁴⁴⁹ Tezimizin ilerleyen bölümlerinde mûsiki faaliyetlerine yönelik detaylı bilgi verilirken pazartesi meşkllerinden tekrar bahsedilecektir.

Meşık akşamlarının sonlarında olmazsa olmaz denilebilecek bir özelliğin daha olduğu söylenmiştir; üç buçuk dört saate yakın süren meşık akşamının son kırk beş dakikası yahut yarım saat kadar olan kısmı meydana icra edilen bir zikrin talimiyle tamamlanmıştır. Bu zikir esnasında o akşam meşık edilen ilahiler okunurken Safer Efendi tarafından zikrin kurallarına dair hatırlatmalar da yapılmış ve yapılan hatalar düzeltilmiştir. Zikir çeşitlerine dair bilgiler verip nasıl icra edileceğini talim eden Safer Efendi, bu zikir çeşitlerini birebir tarif etmiş ve icrasını bizzat kendisi başlatıp her hareketini göstererek tatbik etmiştir. Perşembe akşamları yapılan zikre mümkün mertebe müdahalede bulunmayan Safer Efendi, pazartesi akşamının sonunda yaptırdığı bu zikir ve devran talimlerinde gerekli düzeltmeleri sözlü ya da hareketli yapmaktan geri durmamıştır.⁴⁵⁰ Şeyhlik vazifesine başladığı ilk dönemler dervişlerine zikir yapılırken uyulması gereken kuralları ihtiva eden bir fotokopi dağıtmıştır.⁴⁵¹

Anlatıldığına göre gecenin devamı şöyle ilerlemektedir; ilahi ve zikir talimleri bittikten sonra çoğunlukla sohbet olmuştur. Çay ve aperatif yiyecekler ikramlar edilerek üç dört saate yakın süren yoğun bir dersin üzerine orada bulunanların yorgunluğu alınmış, ikramlarla rahatlamaları sağlanmıştır. Pazartesi meşklrine dervişlerin yanı sıra misafir olarak gelenler de muhakkak olmuş, bu sohbet esnasında onların tasavvuf ve hikmete dair soruları üzerinden sohbetler yapılmıştır. Bazen mûsiki ve otantik havanın merakıyla

⁴⁴⁹ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁴⁵⁰ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁴⁵¹ Bk. EKLER, Ek - 2 a/b

yabancılardan da katılım olmuş ve gayrimüslim olan bu katılımcıların İslam hakkında soruları üzerinden tercüman vasıtasıyla sohbetler açılmıştır. Meşk sonrası yapılan bu sohbetlerde çok sayıda insanın Müslüman olduğuna şahit olduğu nakledilmiştir. Nitekim M. Fatih Çıtlak bu meşklerle ilgili; *‘Meşk esnasında bu manevi hava ve feyiz insanlara aktığından dolayı adeta kalpler hidayete hazır bir hale geliyordu ki bizler birkaç meşk ve zikir sonrasında Müslüman olan çok sayıda kişi tanıdık.’* demiş ve; *‘Tabi işin başka bir boyutu da gözden kaçmamalı. Safer Efendi bu meşklere icra ettiği sıralarda altmış yaşlarındaydı. Günlük kendi tesbihâtı, ibadetleri var, evinde meşgalesi, yazı işleri, telefonlar ve birebir görüşmeler var. Her gün en az yirmi beş otuz kişiyle dertleşmesi, çözüm üretmesi mevcut. Bu haliyle tekrar gelip usûl yaptırması, meşk ve cemaate sohbet etmesi bugün her babayığidin gösterebileceği bir performans değildir. Bu ancak aşk ve inancın verdiği kuvvetle izah edilebilir. Mantık, matematik ve fizik ölçülerinin adeta ötesinde bir faaliyetten bahsediyoruz. Bir de buna kendi devlethanesine döndükten sonraki ibadetleri ve yaptığı işleri dahil edersek hakikaten Safer Efendi’nin insan üstü diye nitelendirilebilecek derecede etkin biri olduğunu basit bir gözlemlerle bile anlayabiliriz.’* diye eklemiştir.⁴⁵²

Safer Efendi meşk sonrası icra edilen ilahilerin tarzını, üslûbunu ve zikirle beraber okunuşunu gözden geçirerek notlar almıştır. Notlarını metodik bir şekilde aldığı ifade edilen Safer Efendi’nin meşk sonunda aldığı bu notları şöyle bir düzen içinde yazdığı anlatılmıştır; bir ilahinin sözleri ve notaları varsa o ilahiyi deftere yazarak yanına bir çizgi çekmiş ve eğer meşkte okunduysa ve ses kaydı varsa çizgiye bir tane de dikey çizgi atarak ‘L’ şeklini vermiştir. Bu ilahi devranda da okunabilen bir ilahiye bir dikey çizgi daha koyup ‘U’ şekli oluşturmuştur. Artık tüm dervişan buna iştirak edebiliyor ve herkes tarafından okunup ilahi işlek hale geldiyse üste bir yatay çizgi daha çizerek ilahinin yanında bir kare şekli oluşturmuş ve bu karenin içine bir çarpı atarak arşive kaldırmıştır. Bu ilahileri, zikir gecelerinde takım halinde birbirine ekleyerek, icrasını mûsiki usûllerine göre kategorilerine ayırmış ve derli toplu bir hale getirmiştir. Zikre hangi ilahiyle başlanır, sallı denilen zikir çeşidine geçildiğinde okunan ilahi nasıl yürütülür, zikir hızlandıkça ilahilerde nasıl hızlı hale geçilir gibi konuların her birini harfiyen not aldığı ve bu hususta ihtisas için taliplerine hazırladığı ifade edilmiştir. Makam öğretme metodu olarak nota bilmeyenler için ilk dönemler alaylı metodu

⁴⁵² Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

benimsediği ve sistematik bir uygulama yöntemi tavsiye ettiği ifade edilmiştir. Bu yöntemin şöyle olduğu anlatılır; nota bilmeyen kişi bir defter edinecek, dinlediği ve hoşuna giden bir ilahinin sözlerinden birkaç kıta olacak şekilde o deftere yazacak, ne olduğu hakkında hiçbir bilgisi olmasa dahi hangi makam olduğunu öğrenip o ilahinin yukarısına başlık şeklinde belirtecek. Araya bir kısım boşluk kalacak şekilde sayfalar bırakıp başka bir makamdaki ilahiyi oraya aynen yazarak üzerine makamının ne olduğunu yazacak. Sonra başka bir ilahi duydu ve bu ilahi ilk yazdığı ilahiyle aynı makamda ise yine hemen o makamın altına bu ilahiyi de yazacak ve yazdığı ilahilerin sözlerini de ezberlemeye çalışacak. Bu böyle böyle devam ettikçe kişi bir süre sonra farkına varmadan dinlediği makamın ne olduğunu anlayabilecek seviyeye gelecek. Bu sayede hem makam bilgisi edinecek hem de ilahilerin sözlerini öğrenmiş olacak.⁴⁵³ Nota bilmeyen için böyle bir makam öğrenme metodu tavsiye etmiş ancak bir süre sonra dergâhta mûsiki dersleri verilmeye başlanmış ve nota okuyamayanların birçoğu da ilahileri notadan çalışmaya başlamıştır. Bu durumu Tosun Bayraktaroğlu şöyle anlatır;

*“İlk zamanlar ilahiler kulaktan öğrenilirdi, nota filan yoktu. Safer Efendi zamanında dergâh konservatuvara döndü, yüzlerce ilahi notaya geçti, herkes ilahileri notadan çalışmaya başladı. Beş on kişinin geldiği Pazartesi akşamları yapılan meşke dışarıdan gelen musikişinaslar dâhil yüz küsur kişi iştirak edip evvelce kimsenin bilmediği, unutulmuş, eski klasik ilahiler dergâhta söylenmeye başlandı. Şimdi şükürler olsun, İstanbul’da dergâh kız erkek pırıl pırıl üniversite talebeleriyle dolu. Bizim gençliğimizde camiler bomboştı, bir iki ihtiyar, o kadar. Şimdi koskoca camiler dolup taşıyor, çoğu genç, ihtiyarlar ekalliyette.”*⁴⁵⁴

Mustafa Özdamar dergâhtaki mûsiki faaliyetleriyle ilgili *“Türk Tasavvuf Mûsikisi onun gayret ve dirayetiyle öyle bir coşkunluğa ulaşmıştı ki, onun zerâfet bahçesinde hakikat sakıyan dervişleri dinlemek için melekler bile yeryüzüne iniyordu desem yeridir.”*⁴⁵⁵ şeklinde ifade etmiş ve meşk meclislerinde yaşadığı duyguları şöyle anlatmıştır;

“Namazdan sonraki meşk, yine Şerif Baba’nın (Dedeoğlu) kanun taksimiyle başladı. Bu meşklerden aldığım hazzı anlatamam, anlatılamaz! Yaşanır ve anlatılamaz. Bütün melekût âlemi oraya iniyor o anda sanki. Ya da o mekân bütün mekinleriyle birlikte melekût âlemine yükseliyor, gidiyor.

⁴⁵³ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁴⁵⁴ Bayraktaroğlu, *Amerika’da bir Türk*, 154.

⁴⁵⁵ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 222.

*İşte o zikirlerin, fikirlerin ve kâinatın hârikalar âhenginde sırlanan o güzelim doyumsuz lâhûtî mûsikilerin cümlesi oraya iniyor o anda sanki. Dergâhta, meşk anında. Öylesine bir özellik, öylesine bir güzellik var dergâhtaki meşkte. Bu özellik ve güzelliği kalbimden kalemime indiremiyorum.*⁴⁵⁶

2. Perşembe Geceleri

Perşembeyi Cumaya bağlayan geceler mukabele adı verilen zikrullah gecesidir. Bu gecede devran yani zikir yapılmıştır. Zikir günleri Fahreddin Efendi'ye kadar pazardır ancak Fahreddin Efendi zamanında manevi emirle Perşembeye alındığı ifade edilmiştir.

Devran gecelerinin muttat programı şöyle anlatılmıştır; ikindi sonrası gibi Safer Efendi tekkeye gelir, vakit müsaitse kadın dervişlerin rüya ve meseleleriyle ilgilenmek üzere Hüsniye Bacı'dan destur alarak hanım ihvanın katına çıkar. Orada hanımların sıkıntılarını, seyr ü sülûkla alakalı rüyalarını dinler. Türbelerle ilgili terzilik işler varsa Safer Efendi bunları da hanım dervişlere talim eder ve hanımların bölümünün sevk ve idaresi hakkında gerekli kişilere ikazları ve tembihleri bu sırada iletir. Temizlik, tesettür, ibadet, insanlar arasındaki doğru ilişkiler gibi gündelik ve mühim olan bilgiler orada hanımlara anlayabilecekleri şekliyle Safer Efendi tarafından anlatılır. Safer Efendi akşama yakın tekrar aşağı iner ve mukabele gecesiyile alakalı tertibi, okunacak ilahileri ve o gün bir şeyh efendi veya başka bir misafir gelecekse ona göre yapılması gereken hazırlıkları gözden geçirir ve talimatlarını verir. Bunlarla birlikte halıların serilmesinden levhaların duruşundaki intizama kadar her şeyi gözden geçirecek kadar titiz olduğu da belirtilmiştir.⁴⁵⁷ Akşam olunca usûl denilen dua ve evrad okunur. Bu evradın toplu olarak okunmasının Safer Efendi'nin bir içtihadı olduğu nakledilmiştir.⁴⁵⁸ Akşam usûlünün ardından namaz kılınır ve ardından lokma denilen yemek faslına geçilir. Yemekten sonra Safer Efendi hususî ve acil meselesi olanlar varsa dinler, ihvanı ve tekkeyi alakadar eden mevzularla ilgili bu gecelerde muhakkak bazı anlatımları olur. İntisap etmek isteyenleri normal şartlarda cumartesi günü kabul ederken cumartesi müsait olmayacak bir kişi devran gecesine geldiye intisabını alır ve derslerini talim eder. Bunun haricinde bu gecelerde rüya anlatmak başka hususlar sormak gibi şeylere kimse tevessül etmemiştir etse de Safer Efendi tarafından kabul görmediği ifade

⁴⁵⁶ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 212.

⁴⁵⁷ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁴⁵⁸ Cengiz, "Kişisel Görüşme".

edilmiştir. Zira Safer Efendi bu işler için Cumartesi gününü tahsis etmiştir. Anlatılana göre program şöyle devam etmektedir; bir hafız tarafından Yasin-i Şerif okunup bu tilavetin akabinde cemaat halinde yatsı namazı kılınır. Namazdan sonra çoğunlukla kuudî zikir şeklinde tevhid çekilir ve sonrasında kıyam zikrine kalkılır. Şeyh efendi meydanın uyandırılması diye tabir edilen meydan açma ve zikri başlatma işini bizzat yapar. Safer Efendi zikre, vecde niyet ettim manasındaki Arapça *'neveytü'l-vecd'* sözünü söyleyerek başlar. Nitekim Fahreddin Efendi de Envâr-ı Hazreti Pîr Nûreddin Cerrâhî adlı eserinde *'Halka-i Zikr-i Şerîfin Resm-i Teşkili'* başlığı altında postnişin olan zâtın bu şekilde niyet alması gerektiğini bildirmiştir.⁴⁵⁹ Zikir eğer lafzi olarak başlamışsa devamında muhakkak kalbi zikirle sonlandırıldığı ifade edilmiştir.⁴⁶⁰ Safer Efendi'nin zikir esnasında diğerlerine göre daha sakin ve daha sessiz zikrettiği, her hareketiyle zikrin ahengine uyum sağladığı nakledilmiştir.⁴⁶¹ Bir zikir meclisinde zikir halkalarından birini çocuklara ayırdığı anlatılmaktadır. Safer Efendi o mecliste en içteki halkaya on dört yaşından küçük çocukları yerleştirerek zikrin merkezine yeni nesli dahil etmiştir.⁴⁶²

Zikir kuudî, devrânî şekillerde sırasıyla yapıldıktan sonra kıyam zikrine gelinir ve bundan sonraki zikrin yönetimi kıyam reisine, müzik yönetimi ise zakirbaşına bırakılır. Kıyam zikrinde bu ayini yönetebilecek yeteneğe sahip dervişlerden tarikat erkânındaki kademine bakılmaksızın kıyam reisi belirlenmektedir.⁴⁶³ Bu noktada Safer Efendi döneminde farklı zamanlarda kıyam reisliği vazifesinde olan iki ayrı ismin bilgisine ulaşılmış, bunların Necdet Toköz ve M. Fatih Çıtlak olduğu ifade edilmiştir.⁴⁶⁴

Devran zikri Perşembe akşamları muhakkak icra edilmiştir. Bu zikrin Safer Efendi tarafından usûl ve adap olarak aynen Fahreddin Efendi'den aldığı şekliyle yani Pîr Nûreddin Cerrâhî'ye kadar bozulmayan bir üslûpla muhafaza edildiği ve bu şekilde icra edildiği belirtilmiştir. Zira anlatıldığına göre Safer Efendi zikir esnasında fevkalade ciddiyetle ve tam usûlüne uygun şekilde mukabele icra edilmesine bilhassa önem göstermiştir. Safer Efendi'nin zikir esnasında herhangi bir yanlışlık gördüğünde hatayı

⁴⁵⁹ Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, 182.

⁴⁶⁰ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁴⁶¹ Frager, *Sufî Terapistin Sohbet Günlüğü*, 154.

⁴⁶² Atacan, *Cerrahiler*, 55.

⁴⁶³ Ömer Tuğrul İnançer, "İstanbul'da Tarikat Ayin ve Zikirleri", *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: İBB Kültür AŞ., ts.), 322.

⁴⁶⁴ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

yapanın kim olduğuna bakmaksızın müdahale etmekten çekinmediği, bu hususta *'hatır kalır yol kalmaz'* sözü gereğince hareket ettiği anlatılmıştır. Öyle ki zikir esnasında yapılan gereksiz perde kaldırıp indirmeler, hareketlerdeki ve saflardaki bozukluklar gibi usûl hatalarını düzeltirken üzerinden çirkin bir koku yahut güzel zannederek sürülen fakat zikir meydanına uymayan bir kokunun geldiği kişilerin de meydana rahatsızlık oluşturması sebebiyle usûlüne uygun bir şekilde ikaz edildiği belirtilmiştir.⁴⁶⁵

Bazı zikir geceleri tekkede Safer Efendi'yi ziyarete gelen misafir şeyh efendiler olmuştur. O gecelerde okunan ilahiler misafir şeyhlerin mensup olduğu tarika ve isimlere göre değiştirilmiş veya bir şekilde zikre ilave edilmiştir. Dikkatli bir dervişin devranda okunan ilahilerden haftalık icraatın nasıl olması gerektiğini anlayabileceği ifade edilmiştir. İlahilerin hicri takvime uygun olarak seçilmesinin yanında ihvanın manevi haline muvafık şekilde seçildiği söylenmektedir. Yakın zamanda manevi şahsiyet olarak önemli kabul edilen birisi vefat etmişse kuud zikri esnasında çekilen tevhidlerin sayısı artırılmış ve normalden daha hızlı bir şekilde okunarak vefat eden kişinin ruhuna bağışlanmıştır. Zikir gecesi bazen kandil gecelerine yakınsa o geceye taşınmış ve o gecelerdeki icraatta Perşembe gecelerinin programından farklı olarak ilk önce mevlid okunmuş ve ardından namaz kılınarak zikre kalkılmıştır. Meşk gecelerinde olduğu gibi zikir gecelerine de dışarıdan misafirler gelmiş lakin ya ziyaretçi maksuresinde ya da arka halakalarda bulunarak zikre öyle iştirak etmiştir. Zikir bittikten sonra sohbet faslı bu gecede de yapılmış ve Perşembe geceleri yapılan bu sohbetler esnasında da Müslüman olan yabancı misafirlere şahit olunmuştur.⁴⁶⁶

3. Cumartesi Geceleri

Cumartesiye pazara bağlayan geceler ihvanın özel meselelerini, rüyalarını ve müşküllerini dinleyebilmesi ve dervişleriyle daha iyi ilgilenebilmesi için Safer Efendi tarafından tesis edilen bir akşamdır. Bu, onun dervişlerine ne kadar düşkün olduğunun ve onlarla birebir ilgilenebilmek için çaba sarf ettiğinin bir göstergesidir. Safer Efendi'nin ifadesine göre cumartesi gününün farklı bir bereketi ve sırrı olduğu nakledilmiştir. Bu günlerde çoğunlukla ikindi namazından sonra tekkeye gelerek gece yarısını geçinceye kadar ihvanıyla meşgul olduğu anlatılmıştır. Diğer iki günde olduğu

⁴⁶⁵ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁴⁶⁶ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

gibi cumartesi günlerinde de maddi, manevi sıkıntısı olan kişilerin durumları çözülmeye çalışılmış, bazen durumunu söylemeye utanan kişilerin Safer Efendi tarafından fark edilerek bir kenara çekildiği ve sıkıntısı her ne ise çare bulunmaya çalışıldığı ifade edilmiştir. İntisapların büyük çoğunluğu da bu gecede gerçekleşmiş ve Safer Efendi kalan zamanın tamamında sohbet yapmıştır. Bu sohbetlerde İstanbul dışından yahut yurtdışından gelen ihvan, halife veya misafir varsa hem onların özelinde hem herkesi alakadar eden genel çerçevede konular üzerine konuşulmuş, bazı cumartesi geceleri pazartesi gecelerinde de olduğu gibi bir manevi şahsiyetin anlatılması yahut bir eseri inceleme, tenkit veya takdir gibi hususi bir mevzu üzerine sohbet açılırken ekseriyetle namaz, sadaka, oruç, sabır, doğru sözlü olmak, çalışkanlık gibi genel konular üzerine sohbet yapılmıştır. Bunların yanı sıra Safer Efendi'nin bazı cumartesi gecelerinde zikir çeşitleri hakkında bahsettiği de olmuş ve hatta bazen bu zikirlerin meşki yapılmıştır. Bu konuda şöyle anlatılmaktadır; *'Bazen ya anlatılan rüya yahut bilemediğimiz başka zuhurattan dolayı hususi bir zikrin de talimi yaptırılırdı. Mesela Şabanî kuud zikri, Sünbülî dalga tevhidi, Suriçi'ne mahsus Rifâî kıyam tevhidi, Hz. Pir Nûreddin Cerrâhî'nin tavaf tevhidi, Halveti'nin orta koluna mensup olanların özel olarak icra ettikleri çift ayak Hû zikri, Beyyûmi zikri, perde kaldırarak kıyam zikri, segah münacatla başlayan kıyam zikri vs... Bütün bunlar Safer Efendi tarafından Cumartesi günü yapılan hususi icralarıyla meşk ettiğimiz zikrullah çeşitlerindendi.*⁴⁶⁷

Safer Efendi'nin tekke özelindeki hizmetleri haftanın mutat üç gecesi halinde yukarıdaki gibi özetlenmiştir. Bu geceler haricinde kandil akşamları da hususi meclis kurulduğu ifade edilmiş, ramazan akşamları ve bayram akşamları hakkında anlatılanlar aşağıda nakledilmiştir;

4. Ramazan Akşamları

Ramazan akşamlarında tekkede uygulanan rutin program şöyle anlatılmıştır;

Tekkede ikindi namazını müteakip iftar hazırlıkları başlamaktadır. Her pazartesi ve perşembe günleri yemek verilmekte iken Ramazan ayında otuz gün boyunca iftar yemeği verilmektedir.⁴⁶⁸ Tekkelerde iftar yemeklerinin verilmesi ve bunun halka açık olarak sunulması tüm tekke muhitinin titizlikle uyguladığı bir gelenek halini almış,

⁴⁶⁷ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁴⁶⁸ Atacan, *Cerrahiler*, 61.

bilhassa ihtiyaç sahiplerinin katıldığı bu yemekler ‘mübarek Ramazan ayında açları doyurmak’ için büyük önem gösterilen bir etkinlik olmuştur. Nitekim Safer Efendi’nin döneminde verilen bu iftar yemekleri de herkese açık olacak şekilde kurdurulmuş, bu sofralara tekke mensuplarının yanında civarda bulunan ihtiyaç sahibi insanlar ve özellikle sokaklardaki kimsesiz çocuklar dahil olmuştur. Bu sofraların mükellef şekilde hazırlanmasına özen gösterilmiş, oldukça zengin yiyeceklerle donatılmıştır. İftara katılan yoksul kesim bu sayede hayatında belki bir daha karşılaşamayacağı yiyecekleri tekkedeki iftar sofrasında yeme fırsatı bulmuştur. Akşama yakın vakitte tüm sofralar bir bir kurulmakta ve hazırlıklar son sürat devam etmektedir.⁴⁶⁹ Tarikat adabına göre sofraların kurulması vazifesi hizmetnişinlerden ‘Ferrâş’a aittir.⁴⁷⁰ Burada Safer Efendi’nin mutfak konusundaki hizmetlerinden bahsedip Ramazan gecesinde tekkede yaşananlara tekrar dönülecektir;

Anlatıldığına göre Safer Efendi’nin ciddiyetle ve özel olarak ilgilenecek kurduğu mutfak nizamı sayesinde dervişlerin yemek işleri düzenli bir hal almıştır. Yukarıda tekke binasında yapılan yenilikler bahsinde Safer Efendi’nin mutfaktaki düzenlemeleri ele alınmış, mutfak binasında büyük çaplı değişiklikler yaptığı ve tam teçhizatlı bir hale getirdiği anlatılmıştır. Safer Efendi’den önce mutfak hizmetleri ‘kimin neye gücü yeterse’ şeklinde görülmekteyken Safer Efendi’yle birlikte tekkenin diğer kurumları ve iş sahalarında olduğu gibi bu işin de düzenli bir şekilde yürütülmesi sağlanmıştır. Dervişler arasında gönüllülük esasına dayanan mutfak hizmetleri bilhassa Ramazan ayında en güzel şekilde kendisini göstermektedir. Bazen cemiyet akşamlarında bir torba açılarak elektrik, su ve bazı ihtiyaçlar için herkes gönlünden ne koparsa bu torbaya atmıştır. Özellikle Ramazan aylarında yiyecek-içecek gibi aynî yardımların haricinde nakdi olarak yapılan yardımların da en iyi şekilde değerlendirildiği yer tekkenin mutfağı olmuştur. Bu yardımlarla dergâhın mutfak işlerini yürüten kişi, tarikat hiyerarşisine göre hizmetnişinlerden ‘Pazarcı’dır. Dönemin ‘Pazarcı Dede’si ise Erol Tutkunkardeş’tir. Nakledilen bilgilere göre Tutkunkardeş’in mutfak hizmetleri adı altında yaptığı işler sayesinde hem ihvanın yemek hizmeti en güzel şekilde yürütülmüş hem de tekkeye vakfedilen yiyecek-içecek ve nakdi yardımlarla başka bir desteğe ihtiyaç olmadan bu yükün altından kalkılabiliştir. Hatta anlatılana göre bu konuda tekkenin refah seviyesi

⁴⁶⁹ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁴⁷⁰ Dal, *Fahreddin Erenden’in Tasavvufî Görüşleri*, 175.

öyle bir hale gelmiştir ki Safer Efendi'nin postnişinliğinin ikinci senesinden sonra mutfak hizmetleri için tahsis edilen sahadan ihvana aynı ve nakdi yardım yapılabilecek duruma gelinmiştir. Zira daha öncelerinde yemek çıkartmak için birkaç kuruş para toplanılmasına bile muhtaç durumların yaşandığı anlatılmıştır.⁴⁷¹

Ramazan akşamlarının programı iftar saatine doğru şöyle devam eder; ikindi ile akşam arasındaki vakit bireysel olarak namaz kılınarak -çoğunlukla kaza namazı olduğu belirtilmiştir- ve Kur'an-ı Kerim okunarak değerlendirilir,⁴⁷² akşam namazına kırk beş dakika kala yani iftar öncesi usûl adı verilen Halveti-Cerrâhî evradı toplu olarak okunur. Safer Efendi'nin idare ettiği bu usûl, ezanla tamamlanarak cemaate hurma dağıtılır ve iftar ettirilir, akşam namazı cemaat halinde kılınır. Akşam namazı çıkışı 'bir Safer Efendi klasiği' diye anlatılan, tevhidhaneden sofralara doğru geçilirken namaza iştirak eden ve kapı önünde saf saf dizilip bekleyen mahalle çocuklarıyla Safer Efendi'nin neşeli ve esprili bir üslûpla ilgilenmesi, onlarla muhabbet etmesidir. Safer Efendi onlara ayak üstü "*N'apıyorsunuz? Namazlarınızı kılıyor musunuz bakalım çocuklar?*", "*Haydi seslice hepiniz bir Amentü billahi'yi okuyun da dinleyelim,*" "*Haydi hep beraber bir kelime-i şehadet getirin de bir duyayım bakayım,*" gibilerinden sözlerle çocukların gönlünü aldığı, onlara şeker, çikolata ve cep harçlığı dağıtması için görevli dervişine talimat verdiği nakledilmiştir. Çocukların tekkedeki programlara katılmasıyla ilgili Safer Efendi'nin "*Bak oğlum! Bu çocuklar bu sofraya ve bu muhabbet sayesinde dinden imandan korkmayacak. Allah ve Resulüne muhabbet edecekler, yarın büyüdülerinde 'biz namaz kılardık, güzel güzel yemekler yerdik, Allah onlardan razı olsun biz de inşaallah bunları yapalım' diyecekler. Bu çok önemli, hatta namaz kılmayan çocuklar bile olsa sakın onları paylamayın. Gelsin buradaki helal lokmalardan yesin ki gönlü Allah ve Resul muhabbetine intibak etsin. Oturup kalkmasını, yemesini, içmesini bu tekkede öğrenecekler. Doğru dürüst adam olamasalar bile en azından bu sahaya düşman olmazlar.*" dediğine şahit olunmuştur.⁴⁷³ Bu geçişten sonra toplu halde sofralara oturulur. Sofraya geçiş yine tarikat adabına göre 'Meydancı'nın şeyh efendinin gelişini haber veren 'Ya Hu!' nidasıyla gerçekleşmekte, bu sesi duyan kadınlar da

⁴⁷¹ Ökten, "Kişisel Görüşme"; Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁴⁷² Karaatlı, *Modernleşen Bir Gelenek: Cerrahilik*, 121.

⁴⁷³ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

yukarıda kurulan sofralarına geçip iftar yemeğine başlamaktadır.⁴⁷⁴ Yemek yenildikten sonra topluca yemek duası yapılır, Fatihalar okunur, beraberinde sofraların toparlanması, çay severler ve tiryakilerin muttat işleri için vakit ayrılır. Bu süreçten sonra teravih namazına kadarki vakitte mukabele okunur ve bir cüz bitirilir. Tekkede teravih namazı geç kılınmaktadır. Dışarıdan gelecek olanlar için tehir edilen teravih namazına bazen camide teravihi kılıp ikinci kez tekkede kılmak isteyenlerden de katılan olmuştur. Tekkede kılınan teravih namazları Enderun usûlü denilen makam geçkileriyle kılınmaktadır. Segah ve hicaz makamında kılınan yatsı namazının akabinde ilk dört rekâtı rast veya ısfahan, ikinci dört rekâtı uşşak hüseyni geçkili, üçüncü dört rekâtı saba ve yakın makamlarda, dördüncüsü evc/eviç ağırlıklı ve beşinci dört rekâtı ise acem-acemaşiran makamlarıyla kılınmaktadır. İkişerli olarak kılınan her dört rekatta bir aralarda bu makamlara uygun ilahiler okunur. Bu ilahiler cemaatin çoğunluğu tarafından bilindiği için hep birlikte coşkulu bir tonda okunmaktadır. Vitr namazı segah ve rast makamlarıyla icra edilir ve en son vitir tekbirine geçiş tâhir buselik makamıyla olur. Tesbihat buselik, nihavend ve hüseyni gibi perdelerle icra edilerek dua ve Fatiha ile namaz tamamlanır.⁴⁷⁵

Namazın Enderun usûlüyle kılınarak çeşitli makamlarda icra edilmesi de tekkede mûsikiye verilen önemin bir başka göstergesidir. Tekkenin imamı, Hafız Esad Gerede'nin talebesi olan Hafız Tahsin Temel'dir. Tahsin Temel, İstanbul ağzı kıraatiyle namazda cemaate adeta Kur'ân talimi yaptırmıştır. Safer Efendi, tilavetinde eksiklikler olan varsa dinleyerek düzeltsin diye Tahsin Hoca'dan namazlarda özellikle on kısa surenin de okunmasını istemiştir. Kendisinin bu durumu *'Ezanların ve Kur'ân'ın yasak olduğu devirlerde yani gençliğimizde biz hiçbir şey öğrenemedik. Kur'ân-ı Kerim'i imamın arkasında cemaat olarak dinleye dinleye öğrendik, harfleri cami duvarlarındaki yazılara baka baka öğrenip okumaya başladık. Bu sebepten hiç olmazsa Ramazan'da Kur'an talimini de güzelce yapmış olalım ki insanların ağzı düzelsin.'* diye ifade ettiği nakledilmiştir.

Teravihten sonraki uygulama şöyle devam eder; günlerden Perşembe ise bu gecede devrana kalkılır değilse Ramazan ayına mahsus konular içeren sohbetler yapılmak üzere

⁴⁷⁴ Karaathı, *Modernleşen Bir Gelenek: Cerrahilik*, 122; Kadınlar bölümünde yemek hakkında detaylı bilgi için bk. Atacan, *Cerrahiler*, 62-63; Karaathı, *Modernleşen Bir Gelenek: Cerrahilik*, 123.

⁴⁷⁵ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

sohbet odasına geçilir. Bu sohbetlerden katılımcıların ayrı bir haz duyduğu, vaktin nasıl geçtiğinin anlaşılmayacağı kadar güzel ve dikkat çekici türden sohbetler olduğu ifade edilmiştir. Hatta öyle ki bu sohbetler bazen sahur vaktine kadar sürmüş, Safer Efendi'nin, sohbeti Ramazan davulcularının sesiyle noktlayıp evine geçtiği ifade edilmiştir. Tekkedeki iftarın ve bu sohbetlerin önemli bir noktası da zengin, varlıklı, kariyer sahibi denilebilecek insanlarla sokaktaki herhangi bir insanın, fakir fukaranın, gencin, yaşlının, esnafın ve toplumun her kesiminden insanın orada Safer Efendi'nin sohbetinde ve sunulan ikramlar çevresinde muhabbet ve coşku içinde saatlerce aynı çatı altında bulunmalarıdır.⁴⁷⁶

5. Bayram Gecesi ve Sabahı

Safer Efendi bayramlarda birkaç gün öncesinden ihvanından ve etrafından bununla memur kıldığı kişilerce raporlar alarak tespit ettiği ihtiyaç sahiplerine eldeki imkanlarla verebildiği kadar yardımda bulunmuştur. Anlatılana göre Ramazan'da hafızlara yaptığı ikram bazen bir hafızın beş altı ayını rahat geçirebileceği kadar bol miktardadır.

Arefe gecelerinde uygulanan program şöyle aktarılmıştır; Safer Efendi evine hiç gitmeyip geceyi tekkede geçirir, bu arada bayram sabahı hazırlıkları, temizlik vs. gibi işler tekkede ihvan tarafından görülmektedir. İmsak saatinde temcit okunur ardından sabah ezanı okunarak sabah namazı cemaatle kılınır. Bayram namazına kadar olan sürede sabah usûlü denilen evrad cemaat halinde okunur. Usûlden sonra bayram namazına vakit varsa bir vaiz tarafından bayramla yahut namazla ilgili kısa bir sohbet yapılır. Sonrasında yoğun bir kalabalıktan oluşan cemaatle bayram namazı kılınır. Safer Efendi bayram namazına hususi şeyh kıyafetiyle yani tacı ve hırkasıyla iştirak eder.⁴⁷⁷ Namazdan sonra türbe tevhîdi tabir edilen ziyâret gerçekleştirilir ve bu âyin usulüne göre yapılarak türbelerin ziyareti gerçekleşir.⁴⁷⁸ Ardından salavatlarla muayede yani bayramlaşma gerçekleşir, bu da yine tekke adabına uygun şekliyle ve sırasıyla yapılır, büyük küçük herkese teberrüken harçlık verilir. Bayramlaşma faslından sonra bayram sabahı sofraları kurulur ve yemekte orada bulunanlara kavurma-pilav ikram edilir. Tekke, bayram günleri o kadar kalabalıktır ki bazen dört yüz, beş yüz kişinin bu

⁴⁷⁶ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁴⁷⁷ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁴⁷⁸ Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, 230.

sofralarda bulunduğu belirtilmiştir. Yemeğin ardından bir müddet daha tekkede bulunan cemaat yavaş yavaş tekkeden ayrılmaya başlar.

6. Muharrem Merasimi ve Safer Aşı

a. 10 Muharrem Merasimi

Tekke haricinde ve dahilinde sayılabilecek özel günlerden biri de 10 Muharrem günüdür. Tekke adabına göre Muharrem ayı boyunca vurmalı enstrüman kullanılmaz, bunun edebe aykırı olduğu düşünülmektedir. Bununla beraber suya bakılmaz ve sudan kana kana içilmez ve sofralara konulan sular camdan bardaklarda değil toprak veya metalden yapılmış bardaklarla verilir. Bu, susuzlukla şehit edilen Ehl-i Beyt'in ruhuna saygıdan dolayı yapılmaktadır. Muharrem'in birinden onuna kadar ve onuncu günü hariç zorunlu olmamak şartıyla oruç tutmak uygun görülmüştür. Yine geleneğe göre tekkelerde Fuzulî'nin Hadikatü's-Süadâ adlı eseri okunurken Safer Efendi döneminde bu gelenek gerçekleşmemiştir.⁴⁷⁹ Safer Efendi'nin bu okumalar yönünde ihvanı teşvik ettiği ancak düzenli bir okumanın hiçbir zaman yapılmadığı ifade edilmiştir.⁴⁸⁰

Safer Efendi zamanında Muharrem Mevlidine katılımın tertipli bir hal aldığı ifade edilmiştir. Bu program Kocamustafapaşa Sümbül Efendi Camii'nde yapılmaktadır. Sümbül Efendi Âsitânesi'nde Ehl-i Beyt'ten olan ve 'Çifte Sultanlar' olarak da bilinen Hazret-i Fâtıma ve Hazret-i Sâkine'nin kabirleri bulunduğundan Muharrem merasimleri İstanbul'un fethinden bu yana orada yapılmaktadır. İstanbul'un en kıymetli ve ehliyetli mersiyehan ve mevlithanları 10 Muharrem Mevlidi için öğle namazını müteakip Sümbül Efendi'de buluşur. Burada Hazret-i Hüseyin ve Kerbela şehitleri için mevlid-i şerîf ve duâ merasimi tertip edilmektedir. Bu mevlidin tekkelerin kapatılmasından sonra devamının bilhassa Fahreddin Efendi'nin gayretleriyle olduğu belirtilmiş, girişiyile çıkışıyla en mürettep hale gelmesinin ise Safer Efendi ile olduğu ifade edilmiştir. Safer Efendi bu işi önceleri kendisi yaparken, daha sonraları bu hususta eğitim verdiği dervişlerini görevlendirerek mevlit öncesinde türbedeki sandukaların tertibi ve sarıkların sarılmasını sağlamıştır.⁴⁸¹ İkinciye kırk beş dakika kalana kadar mevlit devam etmiş, buraya iştirak eden hafızların gönüllü olarak kürsüde mevlit ve mersiye okuduğu

⁴⁷⁹ Karaathı, *Modernleşen Bir Gelenek: Cerrahilik*, 139-140.

⁴⁸⁰ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁴⁸¹ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

nakledilmiştir. İhvanın ve sair meşâyihin hazır bulunduğu bu cemiyette Kerbela ve Ehl-i Beyt hakkındaki ilahiler, tavrına ve tarzına riayet edilerek tekke usûlüne göre icra edilmiştir.

Sümbül Efendi Tekkesi İstanbul'un en kıdemli âsitânesi ve en eski 'Pir Evi' olarak kabul edildiği için geleneğe göre Muharrem ayında ilk aşure de burada kaynatılmaktadır. 9 Muharrem'de salavatlar, dualar ve ilahilerle kaynatılan aşure 10 Muharrem'de mevlid programına katılanlara ve çevredeki halka dağıtılır. Fakat bu gelenek tekkeler kapatıldıktan sonra uzun bir dönem kesintiye uğramış, Safer Efendi döneminde de icra edilmemiştir.⁴⁸²

b. Safer Aşı

İstanbul'da geleneğe göre Muharrem ayının ilk aşuresi Sümbül Efendi'de pişirilirken son aşuresi Safer ayının ilk çarşambası Nûreddin Cerrâhî Âsitânesi'nde pişirilmekte ve zikir gecesine yani Perşembeyi Cumaya bağlayan gece dergâha gelenlere ikram edilmektedir. Ancak bu gelenek tekkelerin kapatılmasından sonra tam manasıyla uygulanamadığından Sümbül Efendi'de başlayıp tüm tekkelerin sırasıyla aşure yapması gibi bir durum söz konusu olmamış, her tekke kendi düzenine göre bu işi yapmak durumunda kalmıştır. Safer Efendi, kendi tekkesinde pişirilen aşurenin, malzemelerinin hazırlanışından kaynatılış tertibine, şekerinin ayarlanmasından kaplara dağıtımına kadar her safhasını organize etmiştir. Bunu Fahreddin Efendi'den gördüğü usûle göre icra ettiği nakledilmiştir. Postnişin olduğu ilk dönem iki küçük kazanla aşure kaynatılırken sonrasında daha çok sayıda ve büyük kazanlarla pişirilmiş, civardaki komşulara, Kur'an kurslarına ve tüm ihvanın evine gönderilebilecek şekilde ayarlanmıştır. Her sene aşurenin tutup tutmadığı, tadının yerinde olup olmadığı hakkında neşeli, bazen de küçük tartışmalara yol açacak güzel ve şenlikli cemiyetler olduğundan bahsedilmiştir.⁴⁸³

⁴⁸² Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁴⁸³ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

G. SAFER EFENDİ DÖNEMİNDE AÇILAN ŞUBELER/ZAVİYELER

Cerrâhiyye tarikatı Muzaffer Ozak döneminde geniş bir yayılım imkanı bulmuştur. Bu dönemde Amerika ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde, tarikatın merkezi konumundaki Nûreddin Cerrâhî Âsitânesi'ne bağlı zaviyeler açılarak tekkenin faaliyetleri yurtdışında da yürütölmeye başlamıştır. Bu sürecin başında ve sonunda Amerika'daki dergâhıyla en etkili isim Tosun Bekir Bayraktaroğlu olmuştur. Bayraktaroğlu, Tosun Baba namıyla tarikatın ileri gelen hulefasından biridir. Yurtdışında pek çok ihtida faaliyeti Tosun Baba ve onun himayesindekiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Tosun Baba'nın Amerika'daki bu faaliyetleri Safer Efendi döneminde de etkin bir şekilde devam etmiştir.

Safer Efendi döneminde yurtdışında etkili olan diğer isimler Shems Friedlander ve Robert Frager gibi kişilerdir. Onun döneminde Amerika haricinde Kanada ve Meksika gibi Kuzey Amerika ölkelerinden bazıları ve Arjantin, Uruguay ve Peru gibi Güney Amerika ölkelerinden bazılarında, Avustralya'da bazı Türkî cumhuriyetlerde ve Avrupa'da bazı ölkelerde ihtiyaca binaen memur kılınan kimselerin olduğu anlatılmıştır. Bu bölgelerde akademisyen ve eskiden papaz veya haham olan bazı grup liderleri İslam'a girince takipçilerinin de İslam'a girmesi söz konusu olmuş, ihtida edenlerin sayısı hızlı bir artış göstermiş ve bu önderler, etrafındaki insanlarla birlikte dergâh teşekkölünü gerçekleştirmiştir.

Toplu halde Müslüman olunan bu yerlerde o insanların toplanabileceği, sohbet, zikir vs. ibadetlerini birlikte yapabileceği bir mekana ihtiyaç duyulmuş, zaviye veya dergâhın kurulması bu şekilde gerçekleşmiştir. Bu yapıların tamamı ihtiyaca binaen kurulmuş, Safer Efendi'nin hiçbir zaman daha çok yerimiz olsun saikasıyla hareket etmediği belirtilmiştir. Bir yerde böyle bir ihtiyaç hasıl olduğunda muhakkak istişare ve istihare ile hareket ettiği, icabına göre dergâh, zaviye veya bu misyonu gerçekleştirebilecek ortam ve şartları temin ettiği anlatılmıştır. Bu noktada her yerde aynı standart ve aynı seviye şartı aramamıştır. Bir yerde Kur'an-ı Kerim öğrenmek ihtiyacı varsa oraya Kur'an eğitimine ağırlık veren bir şekilde düzen kurmuş, bilhassa yurtdışında açılan şubelerde imanın ve İslam'ın en güzel şekilde tebliğ edilebileceği ortamların oluşmasını sağlamıştır. İnsanların özellikle yurtdışında mûsikiyle, kültürle ve mistisizm olarak kabul ettikleri sũfi neş'eyle İslam'a girdiklerinden dolayı Safer Efendi'nin oralardaki

yapılanmaları bu kalıp ve özelliklerle mücehhez hale getirdiğinden bahsedilmiştir. Buna örnek olarak İspanya'daki yapılanmadan söz edilmiştir. İspanya'da İslam'a karşı ciddi bir taassup varken mistik düşüncelere ve mûsikiye yoğun bir eğilim olduğundan bahsedilmiş bu sebeple Safer Efendi'nin oradaki yapılanmada belli gün veya gecelerde sûfi müzik başlığı altında cemiyetler kurdurduğu anlatılmıştır. Oraya gelip gidenlere bu mûsikinin esas neşesini imandan ve İslam'dan aldığı bilinciyle ilgili tedricen sohbetler yaptırmış, buraya devam eden insanlar Hıristiyan oldukları halde bu sohbetlere katılırken zamanla Müslüman olmuşlardır. Safer Efendi'nin bu durumu “*Eskiden insanlar şeriatı öğrenir sonra tarikata girerlerdi ama şu anda bilhassa Batı'da insanlar en önce tasavvuf ve tarikatla tanışıyor, sonradan İslam oluyorlar, ama unutulmamalı ki Müslüman olmayandan asla derviş olmaz. İsterse senelerce ilahi okusun, sema yapsın yahut devran etsin. Bu neşeyi alacak ve muhakkak bu neşenin iman ve İslam'dan geldiğini öğrenecek. Yoksa tasavvuf ve tarikat folklor değildir.*” diyerek ifade ettiği nakledilmiştir.⁴⁸⁴

Safer Efendi döneminde yurtiçinde de farklı şubeler açılmış, Türkiye genelinde küçüğüyle büyüğüyle yirmiye yakın zaviye kurulduğu ifade edilmiştir.⁴⁸⁵ Özellikle merkeze yakın konumdaki Balıkesir ve Bursa illerinde âsitâneye bağlı yeni dergâh binaları kurulmuştur.⁴⁸⁶ İlk açılan Bursa Gemlik dergâhı ve daha sonraları açılan Balıkesir Susurluk dergâhı binasının projesi Safer Efendi'nin yönlendirmesiyle inşaat mühendisi olan Sadettin Ökten tarafından çizilmiştir.⁴⁸⁷ İlerleyen süreçte Erzurum, Malatya, Kayseri, Çorlu, Marmaris, İzmir ve Antalya'da küçük teşekküller oluşmuştur. Fahreddin Efendi ve Muzaffer Efendi dönemlerinde 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri müdahalelerini atlatan tarikat, Safer Efendi döneminde de 28 şubat sürecini geçirmiş,⁴⁸⁸ ancak bu süreçte Bursa Gemlik'teki zaviye binasının yıkılmasına engel olamamıştır.

Safer Efendi'nin İstanbul içinde de irşada memur kıldığı on bir halifesinin varlığından bahsedilmiş, bu isimlere Safer Efendi tarafından manevi işarete ve ihtiyaca göre biat alma ve meydan açma izni verildiği anlatılmıştır. Bu minvalde Üsküdar Selamsız'da Pîr

⁴⁸⁴ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁴⁸⁵ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁴⁸⁶ Karaathı, *Modernleşen Bir Gelenek: Cerrahilik*, 52.

⁴⁸⁷ Ökten, “Kişisel Görüşme”; Şakar, “Kişisel Görüşme”; Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁴⁸⁸ Cüre, *Cerrahilik Üzerine Nitel Bir Araştırma*, 55.

Nureddîn Cerrâhî'nin şeyhi Köstendilî Ali Efendi'nin tekkesi olan Selâmî Ali Efendi Tekkesi'nin civarında bir zaviye açılmıştır. Safer Efendi burada bir şube oluşumunu sağlarken tarihi eserlere verdiği önemle, İstanbul içerisinde atıl kalmış birçok tekke ve dergâhtan biri olan Selâmî Ali Efendi Tekkesi'nin ihyasını da hedeflemiştir. Bir dönem tekke-cami konumunda kullanılan bu tekkenin yok olmaya yüz tutmuş kalıntıları üzerine bir cami inşa edilmesi amaçlanmış ve bunun için Safer Efendi'nin öncülüğünde 'Müftü Ali Derneği' adında bir derneğin kurulması sağlanmıştır. Cami inşaatına Safer Efendi yetişememişse de geride kalan dervişleri tarafından onun öncülüğünde açılan dernek sayesinde bu caminin yapımı gerçekleştirilmiştir.⁴⁸⁹

Safer Efendi'nin bu zaviyelerin açılmasında kendi meşrebinin ve tarikinin yayılmasından ziyade İslam ahlakı yani tasavvuf neşesinin ve irfanî bilincin yayılmasını hedeflediği belirtilmiştir. Mûsiki, şiir ve kültürel faaliyetleri de bunun için tercih ettiği anlatılmıştır.⁴⁹⁰ Gayesinin her daim bu aşk ve anlayışın yayılması, yaygınlaşması olduğu söylenmiş ve kesinlikle meşrep taassubu taşımadığı ifade edilmiştir. Bu hususta da dervişlerine sıkça söylediği sözü şöyle olmuştur; "Meşrebinizi davul çalar gibi herkese ilan etmeyin, benim şeyhim onun mürşidi, onun bunun hocası gibi mevzulara girmeyin. İşinizde, ibadetinizde, ciddiyetinizi ve ahlak-ı Muhammediyeyi gösterin, dervişlik budur, falanca filanca ile övünmek dervişlik değildir." Bu hususta başka meşreplerden olup da İslamî faaliyetleri düzgün şekilde yapan insanları tespit ettiğinde de başka cemaat yahut meşrep demeyip onların faaliyetlerine yardımcı olacak her türlü maddi manevi desteği vermekten geri durmadığı söylenmiştir.⁴⁹¹

H. DİĞER TARİKAT ŞEYHLERİYLE MÜNÂSEBETLERİ

Safer Efendi *Istilahat-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye* adlı kitabının önsözünde ifade ettiği "Cümle tarikat pîrlerinin, şeyhlerinin imânu bir, Kur'ân'ı bir, imâmı bir (İmâmü'l-enbiyâ ü evliyâ Hz. Muhammed Mustafa aleyhi ekmelü't tahâyâ Efendimiz) zikri bir, fikri bir, rûhu bir, aşkı bir, nûru birdir."⁴⁹² sözüyle tüm tarikatların bir ve aynı hedef üzere olduklarını söylemektedir. Kendi gençliğinden itibaren Osmanlı devrinden kalma birçok şeyh efendi ile irtibatı, tanışıklığı olan Safer Efendi'nin dervişlerini de bu

⁴⁸⁹ Çetin, "Kişisel Görüşme".

⁴⁹⁰ Ökten, "Kişisel Görüşme".

⁴⁹¹ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁴⁹² Dal, *Istilahât-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye/Tasavvuf Terimleri*, 6.

minvalde yetiştirme gayreti içinde, onlara “*Bir kapıya bende olun, bin tane kapının hizmetkârı olun.*”⁴⁹³, “*Cerrâhî dervişi bal arısı gibi olacak, her tekkeye gidecek, oradan alması gerekeni alacak, ama tekrar yuvaya dönüp gelecek.*”⁴⁹⁴ diye telkinde bulunduğu nakledilmiştir. Safer Efendi bu anlayışla Fahreddin Efendi ve Muzaffer Efendi zamanındaki dostlukları vefa ölçülerine dikkat ederek sürdürmüştür. Bu isimlerden bazıları Hafız Yaşar Okur (ö. 1966), Şemseddin Yeşil (ö. 1968), Rifâi şeyhi Mustafa Haznedar (ö.1974) ve Hulusi Gökmenli (ö. 1975) gibi isimlerdir.

Safer Efendi'nin şeyhlerle münasebetleri bazı ölçü ve çizgilere göre olmuş, eğer dönemin şeyhleri içinde şeriata aykırı hareket edenler olmuşsa onlarla ülfet, muhabbet ve alakayı kati olarak kestiği, tarikat adabına uymayıp kafasına göre içtihat edenlerden de uzak durmayı tercih ettiği ifade edilmiştir. Bunun haricinde herkesle ünsiyet ettiği, davetlerine mutlaka icabet ettiği, cemiyetlerine ve merasimlerine katıldığı anlatılmıştır.⁴⁹⁵ Meşk ve zikir akşamlarında tekkeye başka tariklerin şeyhlerinden Safer Efendi'yi ziyarete gelenler olmuş,⁴⁹⁶ aynı şekilde Safer Efendi'nin de onları tekkelerinde ziyaret ettiği nakledilmiştir.

Tekkesi İstanbul'da olup Safer Efendi'yle birbirlerini ziyaret ettiği söylenen isimlerden biri Kâdirî şeyhi M. Misbah Erkmenkul'dur (ö.2014). Safer Efendi Kâdirihane'de Safer ayında yapılan ve Safer Aşı denilen aşureye katılmıştır.⁴⁹⁷ Aynı şekilde Misbah Efendi'nin de Cerrâhî Âsitânesi'ne zikirlerle geldiği anlatılmıştır. Nezh Çetin, Misbah Efendi için, Safer Efendi'nin en çok görüştüğü kişilerdendir, diyerek Safer Efendi ile aralarındaki muhabbetin boyutunu başından geçen bir hadiseyle şöyle anlatmıştır; “*Misbah Efendi'nin tekkesini ziyaret ettiğimizde, siz âsitâne dervişisiniz diyerek bizi buhurdanlıkla karşılayıp buhurdanlıkla uğurlamıştı. Ben derviş olarak bu muameleyi gördüğüm için hayretler içerisinde kaldım çünkü bu şeyhlik makamına yapılan bir şeydir. Ve o zaman Misbah Efendi gitti içeriden bir ağızlık getirdi, ‘Bu Saferciğimin ağzına değen bir ağızlıktır, ondan bana hatıra, bunu özel saklıyorum.’ dedi.*”⁴⁹⁸ Kâdirî

⁴⁹³ Cengiz, “Kişisel Görüşme”.

⁴⁹⁴ Özer, “Kişisel Görüşme”.

⁴⁹⁵ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁴⁹⁶ Sayacı, “Kişisel Görüşme”.

⁴⁹⁷ Ökten, “Kişisel Görüşme”.

⁴⁹⁸ Çetin, “Kişisel Görüşme”.

şeyhi Hüseyin Nazmi Ceylan'la da çok yakın oldukları ifade edilmiş, Safer Efendi'nin meydanı yani zikrin yönetimini bazen Nazmi Ceylan'a bıraktığı söylenmiştir.⁴⁹⁹

Rumelili olup tekkesi İstanbul'da bulunan şeyhlerden Nakşî şeyhi Yusuf Nakşiler (ö.2008),⁵⁰⁰ ve Rifâî şeyhi Raik Haznedar⁵⁰¹ ile irtibatlı oldukları ifade edilmiştir. Raik Haznedar'ın aynı zamanda Safer Efendi'nin çocukluk arkadaşı olduğu da belirtilmiş⁵⁰² ve 'Allah'tan bir kardeş isteseydim Raik'i isterdim.'⁵⁰³ diye söylediği anlatılmıştır. Safer Efendi'nin kendi zikir meclisinde Raik Baba'ya burhan yaptırdığına dair anlatımlar olmuştur. Melâmî şeyhi Mahmut Dipşar da görüştüğü söylenen Rumelili isimlerden biridir.⁵⁰⁴ Bunun yanında Balkanlar'da yaşayan bazı şeyhlerden de zaman zaman Türkiye'ye ziyarete gelip Safer Efendi'nin zikir meclisine katılanlar olmuş, bu isimlerden bazıları şöyle söylenmiştir; Melâmî şeyhi Süreyya Şar (ö. 1976), Bosna Kâdirî şeyhi Feyzullah Hacıbayriç (ö. 1990), Kâdirî şeyhi Hızır Tamnik (ö. 1990), Kosova Rifâî şeyhi Cemali Efendi (ö. 2005), Nakşî şeyhi Mesut Hacımeçliç (ö. 2008), Nakşî şeyhi Sırrı Hacımeçliç (ö. 2021), Nakşî şeyhi Bahaeddin Hacımeçliç, Nakşî şeyhi Abdullah Foçak, Kâdirî şeyhi İlyas Tamnik.⁵⁰⁵

Bunların yanı sıra Nakşî şeyhi Osman Hulusi Efendi (ö. 1990),⁵⁰⁶ Mevlevî şeyhi Celâleddin Bâkır Çelebi (ö.1996), Selman Tüzün (ö.1995)⁵⁰⁷, Nakşî şeyhi Ahmet Kayhan (ö. 1998) ve Nakşî şeyhi Musa Topbaş (ö.1999) ile görüştikleri nakledilmiştir.⁵⁰⁸

Yukarıda bahsedilen meşâyihin bir araya geldiklerinde Safer Efendi'ye ayrı bir hürmetle davrandıkları ve ona karşı adeta en kıdemli muamelesi yaptıkları anlatılmış, onların bu tavrına rağmen Safer Efendi'nin daima tevazu göstererek muamele ettiği söylenmiştir. Buna bir örnek olarak şeyhlerin toplandığı mecliste Safer Efendi varsa meclisin veya

⁴⁹⁹ Cengiz, "Kişisel Görüşme"; Çetin, "Kişisel Görüşme".

⁵⁰⁰ Bu bilgi Balkan Tasavvuf ve Kültür Tarihi Araştırmacısı Mikail Türker Bal'dan alınmıştır. (28.05.2022)

⁵⁰¹ Cengiz, "Kişisel Görüşme".

⁵⁰² Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁵⁰³ Şakar, "Kişisel Görüşme".

⁵⁰⁴ Bu bilgi Balkan Tasavvuf ve Kültür Tarihi Araştırmacısı Mikail Türker Bal'dan alınmıştır. (28.05.2022)

⁵⁰⁵ Bu bilgi Balkan Tasavvuf ve Kültür Tarihi Araştırmacısı Mikail Türker Bal'dan alınmıştır. (28.05.2022)

⁵⁰⁶ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁵⁰⁷ Çetin, "Kişisel Görüşme".

⁵⁰⁸ Cengiz, "Kişisel Görüşme".

duanın sonundaki *'Fatiha'*'yı Safer Efendi'den izin almadan kimsenin söylemediği ifade edilmiştir. Zira bu davranış meşâyih meclisinde çok dikkat edilen bir edeptir.⁵⁰⁹

Bu bölümde dönemin önemli isimlerinden olup da Safer Efendi'nin de takip ve takdir ettiği bazı insanlardan bahsedilecektir. Bu hususta Safer Efendi'nin önceliği Allah için insanlara maddi, manevi hizmet eden, talebe okutan ve hayırlı işlere öncülük eden kişilere yönelik olmuştur. Bunların yanında kişilerin benlik kaygısı ve cemaat davası gütmemesi en önemli ölçülerindendir. Bu ölçüler içerisinde alimlere ve ümmet-i Muhammed'e hizmet edenlere derin bir sevgi ve saygı duyduğu, bilhassa Kur'an ehli kimselere fevkalade hürmet gösterdiği ifade edilmiştir.⁵¹⁰ Safer Efendi'ye hürmet ve muhabbet duyup zikir ve sohbet meclislerine katılan ve Safer Efendi'nin de kendilerine karşı muhabbet duyduğu anlatılan kişilerden bazıları şöyledir; Gönenli Mehmet Efendi (ö. 1991), Hafız İsmail Biçer (ö. 1998), Hafız Abdurrahman Gürses (ö. 1999), Ali Ulvi Kurucu (ö. 2002), Sadettin Evginer (ö. 2014), Nusret Yeşilçay⁵¹¹ ve M. Emin Saraç'tır (ö. 2021).⁵¹² Safer Efendi'nin bilhassa Gönenli Mehmet Efendi için *"Asrımızın yaşayan en büyük evliyası olduğuna kaniyim."* diyerek bu zata ziyadesiyle hürmet edilmesi ve duasının alınması gerektiğini söylediği anlatılmaktadır.⁵¹³

Safer Efendi tefrika yolunu hiçbir zaman tercih etmemiş, ümmet-i Muhammed bir olsun, din düşmanlarına karşı gülünç duruma düşülmesin diye kendisi hakkında hoş düşünmeyen ve hatta hakaret eden kimselere aynı muamele ile karşılık vermemiştir. Bununla ilgili şöyle bir hadiseye şahit olunduğu anlatılmıştır; *"1990 senesiydi, haftada bir gün mutat olan çalışmamızı yapmak üzere Safer Efendi'nin devlethanesindeydim. Akşam saatlerinde Amerika'da çok önemli hizmetler yapan bir muhibbi geldi. Yurtdışındaki bazı durumları ve yapılan işleri mülahaza ediyorlardı. Bu sırada Safer Efendi o gelen kişiye çocuklarının dinî tahsili için neler yaptığını sordu. O kişi de "Efendim, bize birkaç kilometre mesafede bir camide, çocuklar oranın imamından ders alıyorlardı. Fakat iki aydır çocukları göndermiyorum. Çünkü bizim ailece sizinle olan irtibatımızı öğrenmiş ve bizim çocuklara 'Safer Efendi mürteddir, zındıktır.' demiş, o yüzden artık o herife göndermiyorum."* dedi. Bunun üzerine Safer Efendi o zâta ismiyle

⁵⁰⁹ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁵¹⁰ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁵¹¹ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁵¹² Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 213.

⁵¹³ Özer, "Kişisel Görüşme"; Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

hitap ederek “Bana bak, sen bana efendim, şeyhim diyorsun, doğru mu? O zaman bu hususta herhalde bir şey söylesem dinlersin.” dedi. Adam da “Tabii ki efendim dinlemez olur muyum?” diye karşılık verdi. Safer Efendi, “Çocuklarını o camiye, o hocaya gönder, ondan ders almaya devam etsinler.” deyince adam tam manasıyla afalladı. Sonra Safer Efendi şöyle devam etti. “O ona zındık, bu buna mürtet diyecek, olan ümmet-i Muhammed’e olacak, bölük pörçük olacağız. O adam bize ilahi okuyoruz, zikir yapıyoruz diye zındık diyor ama bilmiyor, o bu konunun cahili. Elhamdülillah biz ehl-i sünnetiz, itikadımız da Efendimiz’in yoludur. Yarın bir gün bizim zındık olmadığımızı da öğrenir ama birbirimize küsersek, kimse kimseye gitmezse bu iş nasıl düzelecek. Hem sana bir şey diyeceğim; oğlum, sana ne benim zındıklığımdan! Beni savunmak sana mı düşüyor? Ben sana öyle bir vazife vermedim, bu adam çocuklara şeriata aykırı bir şey öğretmiyorsa sana ne, hemen döner dönmez çocuklarını o adama göndereceksin.” diyerek nasihat etti. Safer Efendi, sözde değil özde birlik ve beraberlik için her şeyi yapabilecek bir insandı.”⁵¹⁴

⁵¹⁴ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYBOLAN TASAVVUF KÜLTÜRÜNÜ CANLANDIRMA VE GELECEĞE AKTARMA YOLUNDA YAPMIŞ OLDUĞU HİZMETLER

A. SAFER DAL EFENDİ’NİN ESERLERİ

Safer Efendi’nin eserlerinin ‘insan’ olduğu ifade edilmişse de gerek kendi notlarından ve sohbet kayıtlarından oluşan bazı kitaplardan gerekse telifine katkıda bulunduğu birtakım eserden de söz etmek gerekmektedir. Safer Efendi’nin ilmi anlamda kendini daima geliştirme odaklı bir gayret içinde olduğu ve önemli gördüğü her şeyi not aldığından bahsedilmiştir. Onun not alma konusundaki bu titizliği sayesinde tasavvuf kültürü ve bilhassa İstanbul tekkelerinde yaşanan tasavvufun bilgisi geleceğe aktarılmış, bununla birlikte yaşamış olduğu dönemin tarihi ve kültürel olaylarıyla ilgili malumatlar elde edilebilmiştir. Sağlığında basılı bir kitabı bulunmayan Safer Efendi’nin mahviyeti gereği hiç bir notunu kitaba dönüştürmediği söylenmiştir.⁵¹⁵ Aldığı notların bazıları berhayat iken kendisi tarafından tasnif ve tertibe tabi tutularak şekillenmiş, bazıları ise vefatından sonra sevenleri tarafından derlenmiş ve bu eserlerin biri hariç hepsi vefatından sonra matbû hale gelmiştir. Buna göre Safer Efendi’nin eserleri bölümü dört başlıkta ele alınacaktır;

1. Matbu Eserleri,
2. Gayr-ı Matbu Eserleri,
3. Telifine Katkıda Bulunduğu Eserler,
- 4.. Muhtevası Safer Efendi’nin Sohbetlerinden Oluşan Eserler.

⁵¹⁵ Ekicim, *Safer Dal Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Müsikîsine Katkıları*, 125.

1. Matbu Eserleri

a. İstilahat-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye/Tasavvuf Terimleri

İlk baskısı Safer Efendi'nin vefatından bir sene evvel yani 1998'de içerikle ilgili dokümanın M. Fahreddin Dal tarafından temin edilmesi ve Derya Çakır Baş tarafından yayına hazırlanmasıyla oluşturulmuştur. Heten Ketten Yayınları'ndan çıkan bu eser 439 sayfadan ibaret olup, gözden geçirilmiş ikinci baskısı 2013 yılında Kırk Kandil Yayınları'ndan çıkmıştır. Çoğunluğu İstanbul tekkelerinde kullanılan ifadeler ve terimlerden olmak üzere tasavvuf ıstilahatına dair sözlük türü bir eserdir. Bu eser tarikatlar ve pîrleri hakkında özet bilgilerle, bu tarikatların bilhassa İstanbul'da olan tekkelerinin listelerini içermektedir. Tasavvufî ıstılahların yanı sıra namaz, oruç, hac, farz, nafil, sünnet gibi dinî kavramları da zâhirî yönünden ziyâde bâtinî açıdan ele almıştır. Kitap, bahsi geçen kelime ile ilgili evliyâullâhın sözleri ve nutuklarından oluşmakta ve kitabın en sonunda büyüklerin tasavvuf tanımları yer almaktadır. Safer Efendi bu kitabında kendi yorumlarından ziyâde tasavvuf büyüklerinin ne dediğini yazmayı amaçlamış,⁵¹⁶ bunun sebebini kitabın başında tasavvuf büyüklerinden bazı sözler ekleyerek şöyle açıklamıştır;

“Biz her meşrebin büyüklerinin sözlerine kitabımızda yer verdik ve öyle inanıyoruz ki bu kitabı her meşrebin sâliki, muhibbi okuyacak ve nasibini alacaktır.

Allah dostu her velînin gönlü Cenâb-ı Hakk'ın ilhâmına mahal olmuş birer âb-ı hayat pınarıdır. Yani aşkullâh ve aşk-ı Resûlullâh menbaıdır. Biz bu kitabımıza o pınarlardan birer çeşme resimleri nakşettik. Susamış âşıkların harâretini biraz daha fazlalaştırmak için. Ziyâde susamış olan nasipliler mutlak o suyu -âb-ı hayat- arayıp bulacaklar, belki suyun menbaı kendileri olacaklardır.”⁵¹⁷

‘Evliyâ sözlerini yazmaktan maksat bu yolun sâdık tâlihlilerini irşad, ihvâna doğru yolu göstermektir. Şu muhakkak ki evliyâ ilâhî varlık âlemine açılan bir kapıdır. Bu kapıların her birinin has şekli ve çeşidi vardır. Müridlerin/dervişlerin, Hakk âşıklarının da istîdâdı var, hem de onlar gibi çeşitli. Hangi kapıdan girmeleri uygunsa oradan gireceklerdir. Bir Hak yolcusunun kısmeti hangi velîde ise ona bağlanacaktır.’ -Hz. Şeyh Ca'fer-i Havvâs (k.s.)

‘Evliyânın hikâyelerini ve onların hallerini okumak derviş için faydalıdır ve onları dinlemekten aldığı kuvvet kendisi için bir muhâfızdır ki bu yolda

⁵¹⁶ TYB İstanbul, “İrfan Öncüleri-Ömer Tuğrul İnançer” 39:00-40:05.

⁵¹⁷ Dal, *İstîlâhât-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye/Tasavvuf Terimleri*, 6-7.

sadece onların hikâyelerini dinlemekle kalmayacaklardır.’ -Hz. Pîr İbrâhim Desûkî (k.s.)

‘Sâlih kimseler -evliyâ- anıldığı zaman ilâhî rahmet nâzil olur.’ -Hz. Şeyh Abdullah el-Mübârek (k.s.)

Şeyhülislâm Hz. Abdullah Ensârî el-Hirevî (k.s.) buyurdular: ‘Her pîrden bir söz ezberleyiniz. Eğer buna gücünüz yetmezse onların adlarını ezberleyiniz ki nasibdâr olasınız.’”⁵¹⁸

Bu eser hakkında Ö. Tuğrul İnançer ve M. Fatih Çıtlak’ın ifadesine göre kitabın içeriği Safer Efendi’nin tam olarak yazmak istediği şekilde değildir. Sadettin Ökten de aynı şekilde ifade ederek bu kitabın Safer Efendi umrede iken oğlu Fahreddin Dal ve Hasan Kaçan tarafından toplanarak Safer Efendi’ye bir hediye olması için hazırlandığını fakat Safer Efendi’nin bu sonuçtan pek memnun olmadığını anlatmıştır.⁵¹⁹ O, bununla ilgili notlarından teferruatlı bir kitap oluşturmak isterken kendisine sürpriz yapılmak için hazırlanıp getirilen bu kitabın,⁵²⁰ kısa notlar halinde basılıp⁵²¹ aslına göre gayet müsvedde bir şekilde olduğu ifade edilmiştir.⁵²² Anlatıldığına göre Safer Efendi’nin bu eserden asıl maksadı şudur; kaydettiği her kelime ve kavramın tasavvuf kaynaklarından zenginleştirilerek bilhassa Hucvirî, Kuşeyrî, Gazalî gibi klasiklerle desteklenerek açıklanması ve açıklanırken bu kavramlarla ilgili ayet ve hadislerin,⁵²³ evliya sözleri ve özellikle nutukları/şiirleri ne varsa hepsinin eklenmesiyle oluşturulacak geniş hacimli bir eser olmasıdır. Bu eserde kendisi tarif yapmadan tasavvuf büyüklerinin anlatımlarıyla kavramları açıkladığı ve bundan gayesinin de okuyanın hem büyüklerin adını duyup onları kendi okuması hem de kavramların anlamını büyüklerin sözlerinden kendi algılaması olduğu ifade edilmiştir.⁵²⁴ Buna ilave olarak Safer Efendi’nin bu eserin başlığı için *‘İstilahat-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye’* şeklinde yazılışında *‘fî’* harf-i cer’inin manayı doğru vermediğini, asıl anlamın *‘bî’* veya *‘lî’* harf-i cer’iyle olması gerektiğini söylediği ifade edilmiş ve bunun aslında *‘Aslî vatan için lazım olacak veya aslî vatana*

⁵¹⁸ Dal, *İstilahât-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye/Tasavvuf Terimleri*, 11.

⁵¹⁹ Ökten, “Kişisel Görüşme”.

⁵²⁰ Ekicim, *Safer Dal Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Müsikisine Katkıları*, 126.

⁵²¹ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁵²² Erkam TV, “Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbi) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer” 14:10-15:50.

⁵²³ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁵²⁴ Erkam TV, “Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbi) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer” 14:10-15:50.

gitmeye lazım olacak ıstılahlar' manasında olmasını istediğine dair bir anekdot nakledilmiştir.⁵²⁵

b. İlmihâl: İmân, İslâm, İhsân

Safer Efendi'nin üç bölümden oluşan ve vefatından kısa bir zaman önce tamamlanmış olan bu eseri 2000 yılında Prizren'de basılmış, Arnavut Müslümanların ihtiyacına binaen oluşturulduğu için Türkçe basımı yapılmamış ve Taceddin Bituci tarafından Arnavutça'ya çevrilmiştir. Kısa ve öz bir şekilde oluşturulan bu eserin ilk bölümü, 'Âmentü' çerçevesinde imân esaslarından bahsederken ikinci bölümde 'şehâdet' ile başlanmış ve İslâm esaslarından bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde ise 'ihsan' başlığı adı altında "*hased, gadab, yalan, iffet, tövbe, sabır, şükür, tevekkül, ihlas*" kavramları açıklanmıştır.⁵²⁶ Bu eser tarafımızca görülememiş olup içeriği hakkındaki bilgiler *Geydim Hırkayı* adlı eserde aktarılan bilgilerden nakille anlatılmıştır.

c. Muhibbî Dîvanı

Kitabın başında Fahreddin Efendi'nin vefatının ilk yılı olan 1967'de Safer Efendi tarafından yapılmış bir konuşma metni bulunmaktadır. Adalet Çakır tarafından yayına hazırlanan bu eser, 2009 yılında Kaknüs Yayınları'ndan çıkmış ve 192 sayfadan ibârettir.

Safer Efendi'nin bu eseri, kendisi tarafından tertip edilmemiş olup⁵²⁷ vefatından sonra yayına hazırlanmıştır. Eserin içeriği Safer Dal'ın '*Muhibbî*'⁵²⁸ mahlasıyla yazdığı ve büyük çoğunluğu Peygamber Efendimizi (s.a.v.), Ehl-i Beyt'i ve Fahreddin Efendi'yi öven şiirlerinden oluşmaktadır. Bu şiirlerden bazıları Cüneyt Kosal, Zeki Altun, Sadun Aksüt ve Metin Alkanlı gibi dönemin önemli mûsikişinasları tarafından bestelenmiştir. Güftesi Safer Efendi'ye ait olan sekseni aşkın eser mevcuttur.⁵²⁹

⁵²⁵ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁵²⁶ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 17-18.

⁵²⁷ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁵²⁸ Safer Efendi, mahlasının Arapça baş harfleriyle şöyle bir şiir irâd etmiştir;

م M; Mü'minlereimân eyledin ihsân

ح H; Hâdimlereirfân eyledin ihsân

ب B; Bilginlere ilmi eyledin ihsân

ی Y; Yâ Rab cümlesini eyle Sen ihsân (Bk. Dal, *Muhibbî Dîvânı*, 190.)

⁵²⁹ Besteleri hakkında detaylı bilgi için bk. Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikisine Katkıları*, 155-269.

Ö. Tuğrul İnançer, Safer Efendi'nin şiirleriyle ilgili şöyle söylemiştir; '*Güfteleri bestelerinden daha çoktur. Şiirleri de çok samimi ifadelerdir. Hem de bazıları darb-ı mesel olabilecek gibi özlü sözlerdir.*'⁵³⁰

2. Gayr-ı Matbu Eserleri

a. *Şeyh Muzaffer Ozak Hayatı Menkıbeleri ve Seyahatleri*

Safer Efendi tarafından Sadettin Ökten'e yazdırılan⁵³¹ ve 51 sayfadan oluşan bu eserin içeriği Muzaffer Efendi'nin doğumu, ilim hayatı, evliliği, Amerika ve Avrupa seyahatleri ve menkıbelerinden oluşmaktadır. Eserin son sayfasına düşülen karalama bir notta 29 Ağustos 1993 tarihine tekabül eden Mevlid Kandilinde tamamlandığı belirtilmiştir.⁵³²

b. *Son Şeyhler*

Safer Efendi'nin İbnül Emin Mahmut Kemal'in '*Son Sadrazamlar*' ve '*Son Hattatlar*' kitaplarından mülhem '*Son Şeyhler*' kitabı neden olmasın, diyerek M. Fatih Çıtlak'a bir eser kaleme aldırıldığı ifade edilmiştir. Bu eserde yüzden fazla şeyh ismi Safer Efendi tarafından kısa notlar halinde yazdırılmıştır. Bunlar, Safer Efendi'nin '*İlerde bu isimlerin altını siz doldurursunuz, hiç değilse bu şeyhlerin adları unutulmasın, isimleri kaybolmasın*' diye yalnızca ismi ve hakkında birkaç kısa bilgi ile iktifa ederek yazdırdığı notlardır. Adı geçen bazı şeyhler Safer Efendi'nin de yetiştiği, meclislerinde bulunduğu ve cenaze merasimlerine iştirak ettiği şeyhlerdendir.⁵³³ Eserin içeriği ile ilgili birkaç şeyh hakkında yazdırılan notlar, kısaltmaları ve okunamayıp anlaşılabilen bazı yerleriyle birlikte bilgisayar yazısına aktarılarak tarafımıza gönderilmiş, bu yazı aynıyle aşağıda verilmiştir;

SA'DİYYE

Ş. Akif Efendi'nin İnadiye dergâhı şeyhi oğlu ve halifesi Raşid Efendi'dir. Vefatında (1954-53?) cenaze namazı Hz. Sünbül Sinan'da kılındıktan sonra Nureddin şeyhi Fahreddin Efendi tarafından türbe-i şerifin önünde tezkiye ve dua edildikten sonra (Kadirihane şeyhi Ş. Gavsî Efendi, Sadi Efendi, İzzi Efendi Özbek şeyhi Taceddin Efendi) tabut elde tutularak bu zevatin cumhur olarak okudukları zikr ü tevhid ile eski Kozlu'ya götürüldü. Eski Hamzavi

⁵³⁰ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikîsine Katkıları*, 70.

⁵³¹ Ökten, "Kişisel Görüşme".

⁵³² Bk. EKLER, Ek - 1 a/b

⁵³³ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

şeyhlerinden olan zatın yesarına defnedildi. Kabir gülbenkini de Hayrullah Taceddin Efendi yapmıştı.

Ş. İzzi Efendi (Matrak Dergahı Şeyhi), onun halifesi Hırka-i Şerif müezzinlerinden Kanbur Selahaddin Efendi.

BEDEVİYYE

Müderriş eş-Şeyh Efendi'nin irtihali (79-1980 ?)

Kendileri naklettiler ki tarikat-ı Resmiyye-i Kadiriyye'den Şeyh el-Hac Hafız Nazmi Efendi Kadiri'nin (Şeyh Ceylan Efendi) peder-i alisinin (Ş. Sadettin Ceylan) kabr-i şerifini arkadaşları ile ziyaret ettiklerinde “Ah şeyh baba! Hal-i hayatınızda şen şatır bir kimseydiniz. Acaba şimdi ne yapıyorsunuz?” dediğinde, kabr-i şeriften kelime-i tevhid zikr-i şerifi münferiden değil cumhuren işitmeye başlamış ve bu gulgule-i tevhidi orada bulunanların hepsi duymuşlar ve korkmuşlar.

SİNANİYYE

Es-Seyyid eş-Şeyh Nasuhi Efendiyyü'l-Sinaniyyü'l-Sünbülü Nasuhi Efendi'nin hilafeti Merkez Şeyhi Hz. Ş. Nurullah Efendi Sünbülü'dendir. İrtihali (1970?).

Bir gün Hz. Pir Ümmi Sinan kuddise sırrahu'l-mennan türbe-i şerifine ziyaret maksadıyla girdiğimde boynumu bükerek dedim ki “Ya Hz. Pir! Ne olurdu şu meydan-ı evliyaullah açılrsa da biz de huzurunuzda zikr ü devran edebilsek.” Cevaben ses geldi “Sen bu huzura kendin girebildiğine şükret.”

Sonra bu zat-ı şerif, pirini rüyada değil ayanda görmüş ve portresini yapmıştır. Resim Hz. Ümmi Sinan asitanesi haremindedir, oğlu Talip Efendi'dedir.

Bu asitanenin Nasuhi Efendi'den evvelki son şeyhi mebus Yahya Galip Efendi (hakkında malumat:1950'den evvelde gazetelerde hatıratı neşrolundu)

BAKIM (?)

İstanbul'da her tarafın suları kesildi. Bu zatın hatrına Atatürk'ün emri ile Eyüp Sultan'daki 40 çeşme suları kesilmedi.

RİFAİYYE

Hz. Ş. Raşid Efendi

Zakirbaşı ... Zühdü Bey'in dedesi ... Zühdü Efendi Bekar Bey dergahı zakirbaşısı.

3. Telifine Katkıda Bulunduğu Eserler

Bu başlık altında muhtevası Safer Efendi'nin destek ve katkılarıyla oluşan eserler olduğu gibi Safer Efendi eliyle yahut öncülüğüyle Osmanlıca'dan yeni yazıya aktarımı sağlanarak düzenlenen risale isimleri de verilecektir. Eserlerin ismi kronolojik sıralama göz önünde bulundurularak aktarılmıştır.

a. 'İlahiler' Hakkında Bazı Kitaplar

- *İlâhiler*

Bu kitap 1986 yılında Yapı ve Kredi Bankası Yayınları tarafından çıkarılmıştır. Kitabı görme imkanı bulamadığımız için H. Ömer Ekicim'in Safer Dal ile ilgili yapmış olduğu tez çalışmasından edinilen bilgiyi aktarmakla yetinilecektir. Buna göre kitabın önsözünde yazıldığı aktarılan bilgi, eserin içeriğinde bulunan ilahilerin Safer Efendi tarafından kayda alınıp notaya aktarılması sağlanan ilahiler olduğuna dairdir.⁵³⁴

- *Yunus Emre Güldestesi*

1991 yılı UNESCO tarafından 'Yunus Emre Sevgi Yılı' olarak ilan edilmiş, buna binaen Safer Efendi ile Türk Tasavvuf Müsikisi ve Folklorunu Araştırma ve Yaşatma Vakfı üyelerinin gayretleriyle içeriğinde Yunus Emre'ye ait yüz tane ilahinin bulunduğu ve Yunus Emre Güldestesi adı verilen bir ilahi kitabının yayımlandığı ifade edilmiştir.⁵³⁵

- *99 Makamda İlâhiler*

Bu eser, Türk Tasavvuf Müsikisi ve Folklorunu Araştırma ve Yaşatma Vakfı bünyesinde vakfın mütevelli üyesi ve kanun sanatçısı olan Cüneyd Kosal tarafından hazırlanarak 1994 yılında Marifet Yayınları'ndan çıkmıştır. Ö. Tuğrul İnançer, önsözde kitapta bulunan ilahilerin Safer Efendi'nin kırk yılı aşkın süredir türlü mücadelelerle kayıt altına almayı başarıp notaya aldırıldığı eserlerden oluştuğunu ifade etmiştir.⁵³⁶ Safer Efendi'nin bu ilahilerin sadece söylenerek kalmamasını ve yazılı hale getirilerek daha çok kişiye ulaşmasını arzu ettiği ifade edilmiş, bu kitaplar sayesinde onun bu isteği gerçek olmuştur.⁵³⁷

⁵³⁴ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Müsikîsine Katkıları*, 76.

⁵³⁵ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Müsikîsine Katkıları*, 76-77.

⁵³⁶ *99 Makamda İlâhiler*, haz. Cüneyd Kosal (İstanbul: Marifet Yayınları, 1994).

⁵³⁷ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Müsikîsine Katkıları*, 76.

b. Gönül Cerrahı Nureddin Cerrâhî ve Cerrâhîler

Bu kitap Mustafa Özdamar tarafından hazırlanarak 1995 yılında Kırk Kandil Yayınları'ndan çıkmıştır. Özdamar, eserin teşekkül sürecinden şöyle bahsetmiştir; “*Dersaadet Dergâhları adlı kitabımı çıkarıp Safer Efendi'ye götürdüğümde çok sevinmişti, hatta bu kitabı gelen giden herkese hediye etmişti. Bu kitaptan hemen sonra başka bir kitabın hazırlığına başladım. Nüreddin Cerrâhî Hazretleri'nden Safer Efendi'ye kadar olan süreci yazmak istedim. Fakat malzeme bulamıyorum. Hiçbir yerden malzeme çıkmıyor. Bir gün bundan Safer Efendi'ye bahsettim hemen dervişandan birine 'git, kütüphaneden Envâr-ı Nüreddin'i getir,' dedi. Elime ciltlenmiş halde fotokopileri verdi. Teşekkür ettim, eve geldim baktım o kadar çok malzeme var ki orada. Ben onları harıl harıl çalıştım. Hayatımda ilk defa en kolay ulaştığım sonuçlardan birisi oldu. Safer Efendi'ye yazıyorum diye hiç haber etmeden başladım ve sekiz ay içerisinde o fotokopileri tamamen inceleyerek kendimce bir kitap oluşturdum ve matbaaya verdim. Kitap çıktıktan sonra Safer Efendi'ye götürdüm. Bu kitap da onu çok memnun etmişti.*”⁵³⁸ Mustafa Özdamar, kitabın önsözünde Safer Efendi'ye teşekkürünü iletirken, bu çalışmasında olduğu gibi başka konularda da Safer Efendi'nin katkılarını ve desteklerini esirgemediğini belirtmiş,⁵³⁹ kendisiyle yapmış olduğumuz görüşmede ‘*Garib Hafız*’ adlı eserinin de Safer Efendi'nin katkılarıyla oluştuğunu ifade etmiştir.⁵⁴⁰

c. İslâmbol Geleneğinde Sivil Merâsimler ve Doğumdan Ölüme Mûsikî

Eser, Mustafa Özdamar tarafından hazırlanarak 1997 yılında Kırk Kandil Yayınları'ndan çıkmıştır. Türk kültüründe bilhassa İstanbul geleneğinde uygulanan özel gün ve geceleri, günlük hayatta uygulanmış olan bazı şenlikleri, doğum ve ölüm ile ilgili tüm merasimleri ve dini anlamda önemli yeri olan bazı uygulamaları tarihi süreci ve uygulanış biçimine kadar detaylarıyla birlikte anlatarak bu günlerdeki merasimlerde söylenebilecek mûsiki eserlerini makamlarıyla birlikte ele almaktadır. Kitap her ne kadar Mustafa Özdamar'a aitse de içerik tamamıyla Safer Efendi'nindir. Safer Efendi, tüm detaylarıyla birlikte oluşturdukları⁵⁴¹ bu muhtevayı ‘*Îlâhiler ve notalar bizden, yazım işlemi senden!*’ diyerek 31 Ekim 1996 Perşembe akşamı Mustafa Özdamar'a

⁵³⁸ Özdamar, “Kişisel Görüşme”.

⁵³⁹ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahîler*, 12.

⁵⁴⁰ Özdamar, “Kişisel Görüşme”.

⁵⁴¹ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 75-89.

teslim etmiştir.⁵⁴² Nitekim Özdamar eserle ilgili '*Bunun yazılması Safer Efendi'nin teklifiydi.*' diye ifade etmektedir.⁵⁴³ Özdamar, verilen bu bilgileri yazdıkça Safer Efendi'ye tashih ettirmiş ve Safer Efendi'nin bazı ilave ve eksiltmeleriyle eser tamamlanmıştır.⁵⁴⁴ Tanju Pala bu eserle ilgili Safer Efendi'nin çok gayret gösterdiğini ifade etmiş ve eser tamamlandığında '*Kitap çıktığına göre artık ölebilirim.*' dediğini nakletmiştir.⁵⁴⁵

d. Derviş Çeyizi/Türkiye'de Tarikat Giyim-Kuşam Tarihi

Nurhan Atasoy'un "*Bu kitabı ben yazdım demiyorum bu kitap bana yazdırıldı. Sanki bir görev verildi bana ve ben böyle kendimi bunu yazarken, araştırırken buldum.*"⁵⁴⁶ diye ifade ettiği Derviş Çeyizi/Türkiye'de Tarikat Giyim-Kuşam Tarihi adlı eseri 2000 yılında Kültür Bakanlığı Yayınları'ndan çıkmıştır. Bu eser tasavvufî kıyafetler hakkında önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. M. Safiyüddin Erhan, Nurhan Atasoy'un bu eser için 1978'de Bursa'ya gelerek kendisine müracaat ettiğini ifade etmiş, araştırmalarında Atasoy'a yardımcı olup yol gösterdiğini, birlikte birçok müze deposuna girdiklerini, çeşitli tekke ve türbeleri ziyaret ettiklerini anlatmıştır. Bu araştırmalar esnasında Erhan, Atasoy'u Safer Efendi ile tanıştırmış ve eser hakkında onun müktesebatından da istifade edilmiştir. İlk müracaatlarında Safer Efendi Soğanağa'daki evinde oturmaktadır. Burada Safer Efendi'yle dergâhlardan kalan taçlar, kıyafetler, emanetler ve her türlü cihaz üzerine mülakat edildiği ifade edilmiştir. O sırada Fahreddin Efendi'nin kıyafetleri Safer Efendi'nin elindedir ve Safiyüddin Erhan bu kıyafetleri giyerek kitap için fotoğraf çekilmiştir. Fakat bu fotoğraflar daha sonra tekrar edilerek Safer Efendi'nin Üsküdar'daki yeni evinde çekilmiş, bu kez kıyafetleri Safer Efendi kendisi giymiştir. Bu fotoğraflar vefatının son dönemlerine doğru Sami Güner tarafından hazırlanarak kitaba basılmıştır.⁵⁴⁷

⁵⁴² Mustafa Özdamar, *İslâmbol Geleneğinde Sivil Merasimler ve Doğumdan Ölüme Müsikî* (İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 1997), 7.

⁵⁴³ Özdamar, "Kişisel Görüşme".

⁵⁴⁴ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 197-203.

⁵⁴⁵ Pala, "Kişisel Görüşme".

⁵⁴⁶ An ve Zaman TV, "An ve Zaman Derviş Çeyizi 1. Blm", *Youtube* (Erişim 11 Mayıs 2022) Konuşmacı: Nurhan Atasoy 07:58-08:25.

⁵⁴⁷ Erhan, "Kişisel Görüşme".

e. Salât-ı Meşîşiyye Şerhi

Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'nin şeyhi Abdüsselâm b. Meşîş el Hasenî'nin virdi olan Salât-ı Meşîşiyye adlı esere İsmail Hakkı Bursevî tarafından 1256 yılında yapılmış olan şerh ve çeviri eseridir. Safer Efendi bu eser için 5 Eylül 1996'da yapmış olduğu bir sohbetinde *'İnşâallah anlaşılır bir dile getirsinler o Salât-ı Meşîşiyye şerhini. Eski yazıdan Latin harflerine çevirdim ama çok ağdalı, üç yüz sene evvelinden, anlayamıyor.'* diye söylemiş ve bu konuda teşvik edici ifadelerle ilgilileri eseri okunabilir hale getirecek çalışmayı yapmaya yönlendirmiştir.⁵⁴⁸ Nitekim bu risale Muzaffer Ergür tarafından sadeleştirilerek yayına hazırlanmış, 2009'da Şerh-i Salât-ı Meşîşiyye adıyla Salah Bilici Kitabevi'nden çıkmıştır.

f. Vird-i Settâr Şerhi

Bu eser, Harîrîzâde Kemâleddin Efendi tarafından 1287 yılında Yahya-yı Şirvânî'nin eseri olan Vird-i Settâr'a yapılmış olan şerhtir. Türkçe yazılmasına rağmen içeriğinde çokça Arapça ve Farsça kelimeler içeren bu eser, Safer Efendi tarafından, yanına kendisine yardımcı olup metni okuyacak biri tahsis edilerek âmâ Hafız Arif Hikmet Gökoğlu'na tercüme ettirilmiştir.⁵⁴⁹ Bu çalışmanın kalan kısmı Muzaffer Ergür tarafından hazırlanarak sadeleştirilmiştir.⁵⁵⁰ C. Enes Ergür de bu konuyla alakalı Safer Efendi'nin bazı eserleri tercüme etmesi için A. Hikmet Gökoğlu'na havale ettiğini ifade etmiş bunun yanında bazı eserlerin Arapça lafızlarının doğruluğu ve düzeltilmesi hakkında Medine'de yaşayan Seyyid Muhammed Sıddık el-Meymenî'ye müracaat ettiğini belirtmiştir.⁵⁵¹

4. Muhtevası Safer Efendi'nin Sohbetlerinden Oluşan Eserler

a. Geydim Hırkayı / Safer Efendi'nin Sohbetleri

Bu eser Safer Efendi'nin sohbetlerinden biri tarihi bilinmeyen bir sohbet kaydı, biri 1992 yılı, diğeri 1994 ve geri kalanı 1996 ve 1997 yıllarına ait olan kırk sohbet kaydının deşifre edilerek kronolojik sırayla kitap haline getirilmesiyle oluşturulmuştur. Sami Savni Özer tarafından alınan sohbet kayıtları M. Fahreddin Dal tarafından temin

⁵⁴⁸ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 129.

⁵⁴⁹ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁵⁵⁰ Muzaffer Ergür, "Vird-i Settâr Şerhi", ts.

⁵⁵¹ Cumhur Enes Ergür, "Kişisel Görüşme" (Röportaj internet üzerinden yapılmıştır - 13.05.2022).

edilerek Adalet Çakır tarafından hazırlanmıştır. 2013 yılında Dergâh Yayınları'ndan basılan bu kitap, adını Safer Efendi'nin '*Geydim Hırkayı*' adlı şiirinden almaktadır.⁵⁵² Adalet Çakır, Safer Efendi'nin bu şiirinin Fahreddin Efendi'ye intisabından ahirete irtilaline kadarki sürecin yani dervişliğe vakfetmiş olduğu hayatının özeti mahiyetinde olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵³

Sohbetlerin görüntülü kayıtlardan yazıya aktarıldığı, bu sebeple de oluşabilecek anlatım bozukluklarını önlemek amacıyla metin içine bazı ilaveler yapıldığı açıklanmıştır. Bu ilavelerin her biri [] içinde yazılarak belirtilmiş, zaman zaman Safer Efendi tarafından sohbet kayıtlarının durdurulmasıyla veya teknik sorunlardan dolayı oluşan kopukluklar, (...) işareti konularak sohbe devam edilmiş, anlaşılamayıp yazılamayan bazı kelimeler ise (.?.) şeklinde gösterilerek sohbe geçen bazı kişiler, mekanlar yahut olaylar hakkında dipnotlarda açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir.

b. Huzur Defteri I-II

M. Fatih Çıtlak tarafından kaleme alınan ve birincisi 2012 yılında ikincisi ise 2017 yılında basılarak Sufî Kitap'tan çıkan iki eserin Safer Efendi'nin sohbetlerinde tutulan notlardan ibaret olduğu ifade edilmiştir. Çıtlak, bu kitapların önsözünde Safer Efendi'nin sohbet esnasında sesli kayıt almasına müsaade etmediğini, dinlerken bir taraftan not almasını söylediğini ve ileride bu notları belki kitap olarak neşredersen, dediğini yazmıştır. Bu kitapları '*Huzurda tuttuğum notlardır.*' diye ifade etmiş ve günümüz insanına hitaben bazı boşlukları doldurduğunu, geri kalanının tamamının Safer Efendi'nin sohbetlerinden oluştuğunu belirtmiştir.⁵⁵⁴

c. Rüyalar Âlemi - Rüya Risâlesi

İslâm Dalp'in editörlüğünde yedi farklı yazarın makalelerinden oluşan Rüyalar Âlemi adlı kitap 2016 yılında Sufî Kitap'tan çıkmıştır. M. Fatih Çıtlak, eserin içeriğinde bulunan ve kendisine ait olan '*Rüya Risâlesi*' adlı makale için⁵⁵⁵ '*Rüya Risâlesi'nin*

⁵⁵² Dal, *Muhibbî Dîvânı*, 155-156.

⁵⁵³ Dünya Bizim, "Safer Efendi'yi dervişlerinden ayırmak zordu".

⁵⁵⁴ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁵⁵⁵ Çıtlak, "Rüya Risâlesi", 85-158.

omurgasını Safer Efendi'm yazdırdı. Bu makalenin neredeyse üçte biri Safer Efendi'min birebir ifadeleridir.' diye söylemiştir.⁵⁵⁶

B. TASAVVUF TARİFLERİ VE BAZI KAVRAMLAR HAKKINDA YAPTIĞI TANIMLAR

1. Tasavvuf ve Tasavvufa Dair Bazı Kavramların Tarifleri

İlk dönem sūfilerinden itibaren tasavvufun tanımı konusunda çok farklı yorumlarla karşılaşmıştır. Bu tarifler tasavvufun lafzi manasını değil sūfilerin hallerini içermektedir. Her sūfinin tarifi kendi iç dünyasını ve rûhî halini yansıtmaktadır. İçinde bulunulan rûhî hal değişkenlik gösterebileceği için her sūfinin birbirinden farklı tarifleri bulunmakla beraber tek bir sūfinin de birden çok tasavvuf tanımı olabilmektedir. Bu sebeple her tarif son derece öznel ve birbirinden farklıdır.⁵⁵⁷ Safer Efendi'nin tasavvuf tarifleri de birden çok ve birbirinden değişiktir. Bu bölümde tasavvufu ve tasavvufa dair bazı kavramları nasıl yorumladığı aktarılacaktır.

Safer Efendi tasavvufî meselelerle ilgili tartışmalara şahit olduğu zaman itiraz etmemiş, tartışmamış ve yanlış olanı da tashih etmeyip yalnızca 'Ehh! O öyle değil!' demiştir. Çünkü onun ifadesiyle tasavvuf kitaptan öğrenilmez ve yine kitaptan konuşulmaz. Tasavvuf kitapları bir telefon rehberi gibidir, yalnızca adres sorarsın, yazılı bir ilim olmadığı için yazılanlarla anlatılması ve anlaşılması zordur.⁵⁵⁸ Bu konuları tartışanlar hakkında, 'Bunlar kitap muallimleridir, bunu bilmek de güzeldir ama bu iş sadece onunla olan bir şey değildir.' demiştir.⁵⁵⁹ Bir sohbet esnasında Safer Efendi Ayşe Şasa'ya ne ile meşgul olduğunu sormuş Şasa, tasavvufî roman yazmayı düşündüğünü söylemiştir. Ayşe Şasa kendisinin bu düşüncesinden bahsetmesi üzerine, Safer Efendi'nin muzip bir tavırla gülümseyip bu durumu barut yüklü bir gemiden sigara içerek cephaneye boşaltmaya benzettiğini anlatmıştır.⁵⁶⁰ Safer Efendi yaptığı bu teşbihiyle tasavvufun ciddi bir mesele olduğu noktasında inceden ikazda bulunmuştur.

⁵⁵⁶ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁵⁵⁷ Ebu'l-Alâ Afifi, *Tasavvuf İslâm'da Manevî Hayat*, çev. Ekrem Demirli - Abdullah Kartal (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 36.

⁵⁵⁸ Özer, "Kişisel Görüşme".

⁵⁵⁹ Can, "Kişisel Görüşme".

⁵⁶⁰ Şasa, *Bir Ruh Macerası*, 144-145.

Vahdet-i vücud, tevhid, cem, cemü'l-cem, tefrid, kırklar meclisi, ricâlü'l-gayb gibi konular Safer Efendi'nin en az konuştuğu meseleler olarak ifade edilmiştir. Tasavvufun bu gibi derin meselelerine kolay kolay girmedığı ve bu meselelerin ulu orta herkesin içinde konuşulmaması gerektiğini söylediği anlatılmaktadır. Rabia Brodbeck bu durumu *'En üst seviyedeki gizemli bilgi hakkında konuşmazdı'* diye yorumlamaktadır.⁵⁶¹ Bazı sohbet geceleri, gecenin ilerleyen saatleri olmuş ve ortamda birkaç kişi kalmışken Safer Efendi'nin etrafa bakıp kalanları kontrol ettiği, şayet kalanlar bu meseleleri dinleyebilecek düzeydeyse *'Şu kapıyı kapatın bakayım.'* diye bir giriş yaparak bazı derin mevzuları açtığı, bunu da az sayıda kimseye ve kısaca anlattığı nakledilmiştir.⁵⁶² Bu hususta *'Adam daha emmâresinden geçememiş, vahdet-i vücud öğrenecekmiş, hadi ordan!'* dediği ve böylelerine tepkisini dile getirdiği nakledilmiştir.⁵⁶³ Anlatıldığına göre bir gün bir sohbette *'Fenafillah nasıl bir yerdir?'* diye bir soru sorulmuş, -ortada bal yok tabak yok ama varmış gibi- *'Yahu şu balı verin de ben bir yiyeyim bakayım.'* demiş ve bir eline tabak almış gibi yapıp diğer elinin parmağını da o tabağa bandırır gibi yaparak yalamış; *'İmm! Çok tatlıymış be ya hu!'* diyerek soruyu soran kişiye dönmüş ve *'Anlatabildim mi?'* demiştir. Bunun üzerine daha da bir şey söylemeden konuyu kapatan Safer Efendi, bu misalle tasavvufun yaşamadan anlaşılacak türden bir şey olmadığını aktarmıştır.⁵⁶⁴

Bazı tasavvuf tanımları şöyle aktarılmıştır;

-“Tasavvuf dediğiniz şey; mahlûkâta merhamet, büyüklere hürmet, küçüklere şefkatten ibârettir.”⁵⁶⁵

-“Tasavvuf öyle bir şeydir ki adamın ağzına bir parmak bal çalarlar, bir ömür o balın tadını ararsın.”⁵⁶⁶

-“Tasavvuf; tezkiye-i nefis, tasfiye-i kalptir.”⁵⁶⁷

-“Tasavvuf ahlâk-ı Muhammediyye'de sâbit kadem olmaktadır.”⁵⁶⁸

⁵⁶¹ Brodbeck, *Ağla*, 76.

⁵⁶² Cengiz, “Kişisel Görüşme”.

⁵⁶³ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁵⁶⁴ Cengiz, “Kişisel Görüşme”.

⁵⁶⁵ Can, “Kişisel Görüşme”.

⁵⁶⁶ Can, “Kişisel Görüşme”.

⁵⁶⁷ Can, “Kişisel Görüşme”.

⁵⁶⁸ Özyurt, “Kişisel Görüşme”.

Safer Efendi'nin yukarıda belirtilen tasavvuf tarifleriyle birlikte dervişlik, tarikat, mürşid ve melamet kelimeleri ile ilgili sözleri de aktarılmış ve aşağıda nakledilmiştir;

Safer Efendi Tasavvuf Terimleri adlı kitabında derviş için '*kapı eşiği*'⁵⁶⁹ ifadesini kullanmış ve dervişliğin tarifini şöyle yapmıştır; "*Dervişlik, Hakk'a muhabbetle ibadet, mahlûkuna şefkatle hizmettir.*"⁵⁷⁰ Çünkü ona göre dünyaya gelmekten maksat budur⁵⁷¹ ve eğer insan isek insanlara faydalı olan işler yapmamız gerekmektedir.⁵⁷² Hatta öyle ki sadece insanlara değil bütün mahlukata hizmetin gerekli olduğunu bildirmiş, bir çiçeğe su vermenin dahi ibadet olduğunu söylemiştir. Bu, insana insan olduğunu hatırlatan en önemli şeydir.⁵⁷³ Bunun yanında '*Derviş şunu yapar bunu yapar ama asla yalan söylemez.*' diye ifade etmiştir.⁵⁷⁴ Kişinin ilahî feyizlere kesbederek mi yoksa vehbî yolla mı ulaşacağı konusuna yönelik "*Evlâdım bu iş için ömür yetmez ama bazen de hop diye olur gider.*" şeklinde söylediği nakledilmiştir.⁵⁷⁵ Bu yüzden "*Bu yol, girme girme çıkma çıkma yoludur.*" demiştir.⁵⁷⁶

Safer Efendi "*Tarikat yalnız ilim yolu değil, ilim ile irfan yoludur. İrfan ilm-i ledündür. İlm-i ledün ilhamat-ı Rabbanidir.*"⁵⁷⁷ diye söylemiş ve tarikatlar için '*bir şadırvanın muslukları gibidir*' benzetmesi yapmıştır. Suyun aynı, fakat muslukların farklı olduğunu, yani tüm tarikatların kaynağının aynı yerden geldiğini ifade etmiştir.⁵⁷⁸ Tarikatın bir mezhep olmadığını söylemiş, mezhebe bağlı bir meşrep olduğunu belirtmiştir.⁵⁷⁹

Safer Efendi mürşidi, '*Hava gibidir, astımı olmayan teneffüs eder.*' diye tarif ederken⁵⁸⁰ mürşit olan kişinin de ölümlü olduğunu bu yüzden olması gerekenin mürşide değil onun irşad ettiği yola bağlanmak olduğunu ifade etmiş; "*Oğlum! Baban ölünce öksüz*

⁵⁶⁹ Dal, *Istulâhât-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye/Tasavvuf Terimleri*, 70.

⁵⁷⁰ Nefes Yayinevi, "Vefatının 20. Yılında Safer Efendi (Konuşmacı: Ö.Tuğrul İnançer)" 01:06:27-01:06:40.

⁵⁷¹ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 104.

⁵⁷² Çakır, *Geydim Hırkayı*, 107.

⁵⁷³ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 220; Özer, "Kişisel Görüşme".

⁵⁷⁴ Cengiz, "Kişisel Görüşme".

⁵⁷⁵ Can, "Kişisel Görüşme".

⁵⁷⁶ Cengiz, "Kişisel Görüşme"; Özer, "Kişisel Görüşme".

⁵⁷⁷ Dal, *Istulâhât-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye/Tasavvuf Terimleri*, 9.

⁵⁷⁸ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 196.

⁵⁷⁹ Dal, *Istulâhât-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye/Tasavvuf Terimleri*, 9.

⁵⁸⁰ TYB İstanbul, "İrfan Öncüleri-Ömer Tuğrul İnançer" 14:23-14:33.

kalırsın, çünkü babalar ölücüdür. Yolun evladı olursan yol ölmez, öksüz kalmazsın.”⁵⁸¹ diyerek dervişlerine telkinde bulunmuştur.

Melâmet kavramını ise; *“Bu dönemde melâmet, vapurda seccadeyi serip namaz kılmaktır.”* diye yorumlamıştır.⁵⁸²

Safer Efendi, mezhep çatışmalarıyla alakalı en sık tartışılan konulardan biri olan Şiilik ve Alevilikle ilgili düşüncelerini, ayrışmacı bir üslûbu tercih etmeyip tevhid anlayışıyla dile getirmiş ve dervişlerine de bu şekilde nasihatte bulunmuştur. Bu noktada *“Onlarla aramızda büyük farklar yok. Sadece biz onların sevdiğini seviyoruz, ama onlar bizim sevdiğimizi sevmiyor.”*⁵⁸³ dediği nakledilmiştir. Muaviye hakkında tekkede bir tartışma çıkmış ve bunu öğrenen Safer Efendi, dervişlerine; *“Biz kimsenin kötülüğünü istemeyiz ve kimseye kötü demeyiz. Biz dua ederken senin sevdiğini biz de severiz, senin sevmediklerini biz de sevmeyiz deriz. Şefaatin sevdiğin üzerine olsun deriz. O kimin iyi, kimin kötü olduğunu bizden daha iyi bilir. Biz sadece bunu söyleyebiliriz. Muaviye için kötü denmiş, tartışılmış. Ama Ömer’de oğlunun adını Muaviye koymuş. Onun için iyi ya da kötü olduğunu tartışmak bize düşmez. Biz dediğim gibi herkese iyi davranırız ve şefaatin sevdiğin üzerine olsun deriz. Ama sevmediklerinin kim olduğunu tartışmayız. Bu kulağınıza küpe olsun ve bir daha bu meseleleri burada konuşmayın.”* diyerek nasihatte bulunmuş ve bu tarz tartışmaları tekke sınırları içinde yasaklamıştır.⁵⁸⁴ Bu konuda *“Yezide lanet edeceğine Ehl-i Beyt-i Mustafâ’ya salavât-ı şerîfe getir.”* diye telkin etmiştir.⁵⁸⁵

Safer Efendi literatürdeki adıyla medrese-tekke çatışması denilebilecek olan cami-tarikat ayrışmasını redderek camideki hoca ile tekkedeki dervişin arasında bir fark olmadığını ifade etmiş, aralarında bir kopukluk yahut çatışmanın olmadığını söyleyip eskiden camilerde de zikir yapıldığını belirtmiştir.⁵⁸⁶

⁵⁸¹ Erkam TV, “Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbi) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer” 01:10:25-01:10:40.

⁵⁸² Cengiz, “Kişisel Görüşme”.

⁵⁸³ Atacan, *Cerrahiler*, 119.

⁵⁸⁴ Atacan, *Cerrahiler*, 120.

⁵⁸⁵ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 160.

⁵⁸⁶ Atacan, *Cerrahiler*, 121.

2. Bazı Tasavvufî Kavramlarla İlgili Görüşleri

Celvet : Sâlikin halvet olarak adlandırılan inzivâdan çıktıktan sonra yeniden toplum içine karışmasına celvet denilmiştir. Halveti başarılı bir şekilde tamamlayıp celvet haline geçen kulda benlikten eser kalmadığı için tüm fiilleri Allah'a nisbet edilerek bu duruma “*Attığında sen atmadın, ancak Allah attı.*” (Enfâl-8/17) meâlindeki ayet delil gösterilmiştir.⁵⁸⁷ Safer Efendi ise bu kavramı yerini, yurdunu terk etmek diye tarif etmiş ve, bununla ilgili ‘*Sen çıkarsan aradan kalır seni Yaradan.*’ diye söylemiştir.⁵⁸⁸ Bu konuda şöyle bir hadise anlatılmaktadır; Mustafa Özdamar’ın ifadesine göre Amerika’da bir “*derin gönüllü*” Safer Efendi’ye “*Ben ne zamana kadar ‘ben’im, ne zaman ‘O’yum* diye sormuştur. Safer Efendi adama şöyle cevap vermiştir; “*Sen ‘ben’ demeye -benini putlamaya- devam ettiğin müddetçe -bunun zamanı yok- hep öyle benler banlar gidersin! Sen ‘ben’ dediğin -‘ben’ini pırladığın- müddetçe ‘O’ gelmez. O geldiği zaman da sende senlik kalmaz. Sende senliğin bittiği yerde O başlar. Ama kul Allah olamaz. Allah’la ve Allah’da seyredebilir ancak... Tasavvuf literatüründe ‘Seyr-i ilâllah, seyr-i meallah, seyr-i fillah’ deniyor buna.*”⁵⁸⁹

Cem ve Cemü’l-Cem : Cem kelimesi sözlükte toplamak, bir araya getirmek anlamlarındayken tasavvuf kavramı olarak Hak’tan başkasını görmemek, fiili ve sanatı görmeyip faili ve sanatkarı görebilmek olarak ifade edilmiştir.⁵⁹⁰ Safer Efendi bu kavramı birden fazla çoğul ve birlik diye ifade ederek tevhid-i ef’al, halksız Hakk’a işaret diye yorumlamış; cemü’l cem için ise tevhid-i zât ve Hakk ile beka diyerek kutbü’l-aktâbın makamı olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹¹

Evliyâ : Safer Efendi evliyâ ile sahabe arasında benzerlik kurarak, “*İmandan nasibini almış, malını, canını, her şeyini Allah ve Peygamber yoluna sarf edebilmiş ve nihâyet Hz. Resûlullâh’ı görmek saadetine ermiş, kâmil her mü’min sahabe makamındadır.*” diyerek sahabe olabilmek için yalnızca Resulullah Efendimiz (s.a.v) döneminde yaşamış olmanın şart olmadığını söylemiş, her asırda Peygamber Efendimiz (s.a.v) ile görüşen

⁵⁸⁷ Süleyman Uludağ, “Celvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993) 7/273.

⁵⁸⁸ Dal, *Istulâhât-ı Sofîyye fî Vatan-ı Asliyye/Tasavvuf Terimleri*, 56.

⁵⁸⁹ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 221.

⁵⁹⁰ Uludağ, *Tasavvufun Dili*, 508.

⁵⁹¹ Dal, *Istulâhât-ı Sofîyye fî Vatan-ı Asliyye/Tasavvuf Terimleri*, 59, 62.

evliyâullahın da sahabe makamında olduğunu belirtmiştir.⁵⁹² Ulemânın Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in nübüvvetine varis olduğunu, evliyânın ise velâyetinin varisi olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹³ Evliyaya ziyadesiyle hürmeti olan Safer Efendi, onların isimlerinin dahi abdestsiz ağza alınmasının uygun olmadığını söyler.⁵⁹⁴ Evliya sözlerinin ayet ve hadis tercümeleri olduğunu anlatmış,⁵⁹⁵ bu yüzden onların şiirlerinden oluşan nutukların çok önemli bir yere sahip olduğunu bildirmiştir. Allah dostlarının uykularına da uyku denilmeyeceğini söyleyerek '*onlar için uyudu denmez, vahdet etti denir*' diye ilave etmiştir.⁵⁹⁶ Bulunduğu dönemin şartlarında evliyalığa farklı bir açıdan yaklaşarak "*Bugün kızlarımız yahut erkeklerimiz, beş vakit namazlarını kılabiliyorlarsa vallahi evliyadır.*" diye söylediği nakledilmiştir.⁵⁹⁷

Kerâmet : Sözlükte 'iyi, cömert' gibi anlamlara gelen kerâmet kelimesi kavram olarak 'Allah'ın velî kullarından zuhur eden olağanüstü haller' olarak tanımlanmaktadır.⁵⁹⁸ Safer Efendi'nin, keramet göstermek, kerametle kendisine bağlamaktan imtina eden bir yapıda olduğundan ve insanların sadece muhabbetle kendisinin yanında olmasını arzu eden bir mizaca sahip olduğundan bahsedilmiştir.⁵⁹⁹ Bazı zikirlerde burhan yaptırdığı bilinmektedir. Hatta bu burhanlardan birini Rifâî şeyhi Raik Haznedar'a yaptırdığı ifade edilmiştir. Buna rağmen Safer Efendi'nin bu gibi durumlara teşvik etmediği ve bunlara özenen bazı dervişlerine "*Oğlum kerâmet-i kevnîyye değil kerâmet-i ilmiyye ile yürüyün, en büyük kerâmet de ahlâk-ı Muhammediyye üzere olmaktır, bunu iyi bilin, evliya böyle şeyler yapmışlar ama mucizeleri inkâr edenlere cevap olsun diye, o sebepten burhan denilmiş, yoksa Feylesof Rıza'nın söylediği gibi dervişlik teberle şiş değildir.*"⁶⁰⁰ diyerek nasihatte bulunduğu aktarılmıştır.

⁵⁹² Dal, *Istılâhât-ı Sofîyye fî Vatan-ı Asliyye/Tasavvuf Terimleri*, 5-6.

⁵⁹³ Dal, *Istılâhât-ı Sofîyye fî Vatan-ı Asliyye/Tasavvuf Terimleri*, 9.

⁵⁹⁴ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 139.

⁵⁹⁵ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 72.

⁵⁹⁶ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 197.

⁵⁹⁷ Özyurt, "Kişisel Görüşme".

⁵⁹⁸ Süleyman Uludağ, "Keramet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002) 25/265-268.

⁵⁹⁹ Subaşı, "Kişisel Görüşme".

⁶⁰⁰ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

Vahdet-i Vücûd : Safer Efendi'nin vahdet-i vücûd anlayışına karşılık gelebilecek türden bazı sözleri şöyle nakledilmiş; “*Benden söyleyen, senden dinleyen.*”⁶⁰¹ ve “*Gözünüzün arkasından bakan Allah olsun.*”⁶⁰² diye ifade ettiği anlatılmıştır. İçeriği bu anlayışla alakalı olan şiirlerinden biri şöyledir;

*Bir bir ikidir
Can ile tendir
İki şirkdir
İkiyi bir et*

*Görünce sıfât
Ânı gören zât
Gayrı ne hâcât
İkiyi bir et*

*Söyleyen kimdir
İşiten kimdir
Yürüyen kimdir
İkiyi bir et*

*Ölmeden ölsen
Nefsini bilsen
Rabbini bulsan
İkiyi bir et*

*Kalkınca gaflet
Olursun halvet
Muhibbî devlet
İkiyi bir et*

1414 / 1993-94 ⁶⁰³

⁶⁰¹ Can, “Kişisel Görüşme”.

⁶⁰² Şakar, “Kişisel Görüşme”.

⁶⁰³ Dal, *Muhibbî Dîvânı*, 130.

C. TASAVVUF KÜLTÜRÜNE OLAN HAKİMİYETİ

1925'ten sonra dergâhlarda hayatîyet kalmayınca bu kültüre ait birçok şey bozulmaya ve yok olmaya başlamıştır. Tekkelerin kapatılması ile ilgili Safer Efendi'nin *"Bu iş ölüyor da belki dirilir diye korkuyorlar. Şimdi sen tıbbiyeyi kaparsan doktor yetişmez. Ama bu halkın doktora ihtiyacı vardır. Sahte doktorlar zuhur eder. Doktorsuz kalmaz dünya. Bu işin de okulunu kapadılar. Sahtekârları zuhur edecektir. Bu da normaldir. Evet, aslı bitiyor. Bizim de burada uğraşımız kültürü kaybolmasın diye."*⁶⁰⁴ *"Onlar yıkmaya, yok etmeye çalışıyorlar, biz de hayır yok olmasın, diye uğraşıyoruz."*⁶⁰⁵ dediği ve artık bu işin bittiğini söyleyerek *'Biz son kırıntularız.'* şeklinde bir söz söylediği nakledilmiştir.⁶⁰⁶ Bu minvalde kaybolmaya yüz tutmuş tasavvuf kültürünü kurtarma gayreti içinde ömür boyu hizmetler eden Safer Efendi, şeyhi Fahreddin Efendi'den tasavvufun tüm inceliklerini öğrenmiştir. Tasavvuf kültürünün merkezinde yetişen, bu atmosferde tasavvuf hakkında tüm bilgileri öğrenme fırsatı bulan ve kendisinden öncekilerin de kayıtlarını titizlikle tutan Fahreddin Efendi tasavvufun usûl ve erkânı yanında derviş kıyafetleri, çeyizleri ve bunların malumatı hususunda bilgi sahibi oluşuyla dönemin önemli isimlerinden biri olmuştur. Bu kültürün kaybolmaması ve yeniden canlılık kazanabilmesi için büyük çaba sarf eden Fahreddin Efendi, Safer Efendi'yi hususi olarak yetiştirmiş ve tüm bildiklerini aktararak ardında onun gibi önemli bir isim bırakmıştır. Safer Efendi'nin tasavvufa dair bildiği tüm inceliklerin kaynağında Fahreddin Efendi bulunmakta⁶⁰⁷ ve bu kaynak doğrudan birkaç asır öncesinin adap ve erkânına ulaşmaktadır.⁶⁰⁸ Zira Fahreddin Efendi'nin eserlerinde de aktarmış olduğu tarikat adabı Pîr Nûreddin Cerrâhî'den kendi dönemine kadar kesintiye uğramadan uygulanmış olan adab ve erkândır. Safer Efendi şeyhinden aldığı bu mirası bütünüyle kayıt altına alma gayreti içinde olmuştur. Cerrâhîlikle ilgili yapılan bir tez çalışmasında Fahreddin Efendi'nin dönemi *'Mücadele Dönemi'*, Muzaffer Efendi'nin dönemi *'Yayıma Dönemi'* olarak adlandırılırken Safer Efendi'nin dönemine *'Koruma Dönemi'* denmiştir. Çünkü Safer Efendi usûl ve erkân bilgisinin yanında tarikatlara ait zikir usûlleri ve kıyafet özellikleri gibi çeşitli konularda da bilgi sahibi olup bu bilgilerin tümünü kayıt altında tutma gayreti göstermiş, bilhassa tekke mûsikisinin korunması

⁶⁰⁴ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 141.

⁶⁰⁵ Özcan Özhan, "Merhum Safer DAL - Sohbet" (Erişim 14 Temmuz 2021) 0:00-0:17.

⁶⁰⁶ Pala, "Kişisel Görüşme".

⁶⁰⁷ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikîsine Katkıları*, 122.

⁶⁰⁸ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

üzerine yapmış olduğu çalışmalarla bir kültüre ait özelliklerin büyük ölçüde muhafazasını sağlamıştır.⁶⁰⁹

Tasavvuf kültürüne hakimiyet noktasında Safer Efendi'nin de tıpkı şeyhi Fahreddin Efendi gibi kendi döneminde yekta olduğu ifade edilmiştir. Çünkü Safer Efendi tasavvuf kültürü konusunda şeyhinden öğrendiklerinin yanı sıra 1925'ten önce meydan gören ve tasavvufî hayatı tekke içinde ve dışında yaşayabilme fırsatı bulan başka insanlarla da irtibat halinde olmuş, bu durum onun tasavvuf konusunda büyük bir tecrübe ve birikimi haiz olmasına vesile olmuştur. Ayrıca İstanbul tekkeleri ve tasavvuf tarihi alanlarında geniş araştırmaları olan Cemaleddin Server Revnakoğlu ile olan münasebeti, onun külliyesi ve kütüphanesi ile alakadar olması da Safer Efendi'nin bu birikimine büyük katkı sağlamıştır. Safer Efendi'nin o günlerden şu cümlelerle bahsettiği nakledilmektedir;

“Fahreddin Efendi Hazretleri'nin işaret ettiği güzelliklere ve kaybolmaya yüz tutmuş değerlere sahip çıkmaya, gördüklerimizi, duyduklarımızı kaydedip öğrenmeye bizler âcizâne çok gayret ederdik. Kendilerine yetiştiğimiz zâtlar da öyle. Efendi Hazretleri'nin sertariki Ali Haydar Efendi yirmi küsûrdan fazla âyin-i şerîfi ezbere bilirdi. Mûsikişinastı, tarikat âdâbına, erkânına vâkıftı. Velhâsıl-ı kelâm, bizler mahcûb olmamak, büyüklerimizin himmetlerine mazhar olmak için daima hizmete gayret ederdik. Akşamları toparlanır, mûsikiden, rüyadan, hikmetlerden, âyet ve hadîslerden her mevzuu konuşurduk.”⁶¹⁰

Anlatılana göre Safer Efendi tarikat usûllerini tüm detaylarıyla bilmekte, sadece âyin, kıyafet şekilleri vs. hakkında bilgiyle kalmayıp bir şeyh efendinin cenaze işlemlerinin usûl ve erkânına, Osmanlıdan tevarüs eden icaze yazılış şekline ve bu icazenin yazımında en ufak noktalama işaretinin dahi hangi manaya geldiğinin bilgisine kadar detaylara hakimdir. Safer Efendi tecrübe ettiği ve kayıt altına aldığı bu bilgilerle tasavvufa dair usûl ve erkanın, giyim kuşam şekillerinin ve mûsiki formlarının büyük çoğunluğunun unutulmadan günümüze kadar gelmesini temin etmiştir.⁶¹¹ Bu açıdan Safer Efendi geleneğin geleceğe aktarılmasında kilit noktalardan biri olmuştur. Fahreddin Efendi'yle başlayan bir kültürü yaşatma geleneği tüm zorluklara rağmen

⁶⁰⁹ Cüre, *Cerrahilik Üzerine Nitel Bir Araştırma*, 53-54.

⁶¹⁰ Çıtlak, *Huzur Defteri*, 277.

⁶¹¹ Erkam TV, “Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbi) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer” 01:08:15-01:09:40.

Muzaffer Efendi ile devam etmiş, Safer Efendi ile tam teşekküllü bir hale gelmiştir.⁶¹² Safer Efendi bu anlamda çeşitli hizmetler yapmış, 1978 yılında Muzaffer Efendi ile birlikte tarikat âyin ve zikirlerini tanıtmak üzere Fransa'nın Rennes şehrinde düzenlenen kültür sanat festivaline katılmıştır. Bu süreçte Amerika, İngiltere, Belçika, Hollanda, ve Almanya gibi ülkelere yapılan seyahatlerde Muzaffer Efendi'ye eşlik etmiştir.⁶¹³ Bu minvalde evliyaya hizmet anlayışıyla kendisi de bilfiil hizmetlerde bulunmuş bilhassa din, tasavvuf ve tarihle ilgili konularda araştırma yapan akademisyen ve öğrencilere de yardımcı olmaktan geri durmamıştır.⁶¹⁴ Sadettin Ökten'in ifadesine göre Safer Efendi'nin hiçbir şeye talip olmayışı ve zâhirde müstağni gibi görünmeyip de gerçek manada müstağni kalışı tasavvuf kültürüne yapmış olduğu esas hizmettir.⁶¹⁵

D. TEKKE EŞYALARI HAKKINDA BİLGİSİ, TÜRBELERİN İHYASI VE SARIK SARMA MARİFETİ

1. Tekke Eşyaları Hakkında Bilgisi

Derviş çeyizi adı verilen tarikat kıyafetlerinde renk, ebat, dikiş ve kıyafetle alakalı ne kadar detay ve aksesuar varsa hepsi önem arz etmekte ve muhakkak bir usûle ve manaya işaret etmektedir. Bu konuda Fahreddin Efendi'den aldığı mirasla derin bir bilgi ve birikime sahibi oluşu Safer Efendi'nin ayırıcı bir özelliğidir.

Yıkılan tekkelerden çıkan bazı malzemelerin müze depolarına ve cami imaretlerine yığıldığı bir dönemde, bu eşyaların ayırt edilmesine yönelik bir çalışma başlatılmış ve haklarında bilgi edinerek tasnif ve tanzim edebilmek için zamanın Vakıflar idaresi tarafından özel izinle Safer Efendi'nin çağrıldığı ve fikrine müracaat edildiği nakledilmiştir. Anlatıldığına göre bu iş için kendisine ücret teklifi edilmiş, Safer Efendi ücret istemediğini, depodan çıkan ism-i Celâl, ism-i Nebî ve ciharyar-ı güzün takımları ile birkaç şeyi aldığını; ciharyar takımları ile ism-i Celal ve ism-i Nebî levhalarını Murad Paşa Camii'ne hediye ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca yurtiçi ve yurtdışından farklı tasavvuf neşesine sahip olan bazı kimselerin hurde-i tarik ve tarikat eşyaları ile ilgili mevzularda Safer Efendi'ye müracaat ettikleri, ondan aldıkları bilgilerle hareket ettikleri

⁶¹² Akın, "Kişisel Görüşme".

⁶¹³ Çakır - Dal, "Dal, Safer" Ek-1/302-303.

⁶¹⁴ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 16.

⁶¹⁵ Ökten, "Kişisel Görüşme".

anlatılmıştır.⁶¹⁶ Safer Efendi'nin bu özelliği sebebiyle bugün tasavvufi kıyafetler ve eşyalar açısından en önemli kaynak mahiyetinde olan *Derviş Çeyizi* adlı eserin hazırlığı aşamasında Safiyüddin Erhan ve Nurhan Atasoy Safer Efendi'ye müracaat etmiş, kendisiyle cihâz-ı tarîk, tac-ı şerifler, kıyafetler ve her türlü tekke emanetleri üzerine mülakat etmişlerdir.⁶¹⁷ Safer Efendi bununla ilgili yapmış olduğu hizmetlerin bazılarını kaydetmiş, kendisinin hususi notlarından alındığı ifade edilen bu bilgiler şöyle nakledilmiştir;

“İstanbul’da dergâh-ı şerîflerin seddinden bugüne kadar Şehzâde câmi-i şerîfi imâretinde hıfz edilen tekye eşyalarının bir kısmı Vatan caddesindeki [?.] medresesine, bir kısmı Saraçhane’deki [?.] medresesine, bir kısım tarikat eşyası da Yeni Câmi Hünkâr mahfiline çıkılacak yere nakledilmeden evvel fakîri çağırdılar. Tarikatlere ait tâc-ı şerîfleri, sâir eşyaların isimlerini biz söyledik onlar etiket üzerlerine yazarak tanzîm ettiler (Temmuz 1971).”

“Eşyanın bir kısmı: Sakal-ı şerîfler, Hz. İmam Hüseyin’in saçı, Medîne-i Münevvere toprağı, tâc-ı şerîfler, eliflam bendler, kemerler, arakiyeler, sikkeler, fahrlar, tesbihler, muînler, şişler, teberler, alemler, halîleler, kudümler, mazharlar, şamdanlar, buhurdanlar, gülabdânlar, ordu şeyhi kılıçları, reîsü’l-meşâyih kemerleri, kitaplar, levhalar, mumlar, avizeler, kandiller, fitil şamandıraları, vs. vs.”⁶¹⁸

2. Türbelerin İhyası ve Sarık Sarma Marifeti

Tekkelerin kapatıldığı, bütün sarık ve başlıkların yasaklandığı dönemde tarikat başlıkları ve bu başlıkları hazırlayanlar zamanla yok olmuştur. O dönem İstanbul’da bu konulara vukufiyeti açısından en önemli isimlerden biri Fahreddin Efendi’dir. Safer Efendi tasavvufun diğer bütün inceliklerinin yanında tarikat başlıklarının hazırlanması noktasında da Fahreddin Efendi’den ders almış, meşk usûlüyle sarık sarma ilmini öğrenmiştir. Safer Efendi’nin tac-ı şerif konusunda da kendi döneminde en önemli isim olduğu ifade edilmiştir.⁶¹⁹ Tâc-ı şeriflerin sarılması, hazırlanması, dikilmesi, tarikatına göre renklerinin belirlenip terklere yani dilimlere ayrılması, taylasan yani sarığın omuza sarkan ucunun ayarlanması gibi işlemleri ve sarığı sararken önden kaç dilim görülmesi gerektiği, isâbesinin nasıl dikildiği, cüneydî, dairevî, hüseyinî, örfî ve pâyeli gibi sarık türlerinin ne olduğu ve bunun gibi sarık sarma ile ilgili tüm detayları bildiği

⁶¹⁶ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁶¹⁷ TYB İstanbul, “İrfan Öncüleri-Ömer Tuğrul İnançer” 28:53-29:40.

⁶¹⁸ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 16.

⁶¹⁹ Erhan, “Kişisel Görüşme”; Cengiz, “Kişisel Görüşme”.

söylenmiştir.⁶²⁰ Tasavvufta tacın üzerindeki dilimlerin sayısının, sargının uzun veya kısa oluşunun, rengi ve sarılış biçimine kadar tüm ayrıntıların manevi bir anlama sahip olduğuna inanılmaktadır.⁶²¹ Safer Efendi'nin bu hususta '*Bir şeyh efendi bir tâc-ı şerife bir düğme dikti mi kendi heva ve hevesinden yaptı zannederler oysa manevi emir gelmiştir, ona binaen yapmıştır.*' dediği nakledilmiştir.⁶²² Onun bu konuda döneminin şeyhleri arasındaki önemiyle alakalı bir hadise şöyle anlatılmıştır; Safer Efendi bir gün Kadiriyye meşrebiyle alakalı on altı tane farklı serpuş ve tac-ı şerifi toplar ve her birinin ne olduğunu küçük kağıtlara yazarak tâc-ı şeriflerin içine konulmak üzere dervişine verir; "Molla, al bunları Misbah Efendi'ye götür. Hazret ta dedelerinden beri bu işin içerisinde. Kendisine bu tâc-ı şeriflerin neler olduğunu, hangi kola ait olduğunu sor, tasdik ve tashihini al. Bizden de kendisine selam söyle." diyerek dervişi Kadirihane'ye gönderir. Misbah Efendi'ye giden derviş, durumu anlatarak tâc-ı şeriflerin içerisinde Safer Efendi'nin yazdırdığı notlar olduğunu belirtir ve hepsini masanın üzerine dizer. Misbah Efendi dervişe 'Fatih Efendi, bilmiş ol ki Safer Efendi bunları bizden çok daha iyi bilir çünkü onu Fahreddin Efendi yetiştirdi. Yazdığı kağıtlarda yanlış bir şey olduğunu zannetmiyorum fakat kendileri emir buyurdıkları için ben tek tek bunlar nedir, hangi koldur söyleyeceğim, sen de not alırsın. Safer Efendi'ye hürmetlerimizi arz et, kendisi tevazu göstermiş, Allah başımızda daim eylesin.' diyerek tek tek tac-ı şeriflerin nereye, hangi kola ait olduğunu ve özelliklerini söylemeye başlar. Misbah Efendi bir tâcda tereddüt eder ve 'Bu tâc Bağdâdî de olabilir Rûmî de olabilir, çok emin değilim, açıp bir bakalım Safer Efendi ne yazmış?' diye söyler. Derviş bunun üzerine tâcın içine yerleştirdiği kağıdı çıkartır ve 'Kâdirî Bağdâdî yoluna ait tacdır.' yazısını gösterir. Misbah Efendi tebessümle başını sallayarak, 'Evet evet, çünkü şu yukarıdaki nakış Bağdâdî'dir, bak demedim mi sana Safer Efendi bizden daha iyi bilir diye, kendilerine hürmetlerimizi ilet, hiçbir hata yoktur, inşallah bunların tekrar imal edilmesi ve ihyasını da sizler devam ettirirsiniz.' diye dualar ederek dervişi Safer Efendi'ye geri gönderir.⁶²³

⁶²⁰ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁶²¹ Nebi Bozkurt, "Sarı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009)36/152-154; Ökten, "Kişisel Görüşme"; Cengiz, "Kişisel Görüşme".

⁶²² Ökten, "Kişisel Görüşme".

⁶²³ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

Bir dönem televizyonlarda evliya dizileri furyası başlamış, bu dizilerde kullanılan kıyafet ve sarıkları görünce Safer Efendi'nin *"Keşke bunları bir bilene sorsalar, yanlış yanlış sarık ve kıyafet şekilleri kullanıyorlar, tanıdığınız varsa haber gönderin de madem yapıyorlar bu işleri doğru yapsınlar."* diye hayıflandığı anlatılmıştır.⁶²⁴ Safer Efendi'nin 1970'li yıllardan itibaren İstanbul içi ve dışında gittiği türbelere, yanında destar ve tac götürerek gittiği, Türbeler Müdürlüğü'nün kurulduğu tarih olan 15 Şubat 1978 yılına kadar türbelerin başlıklarını fahrî olarak düzelttiği nakledilmiştir. Bu gayretiyle İstanbul'daki birçok türbenin bozulan sarıklarını kendisi tamir etmiştir. Shems Friedlander bu konuda bir hatırasını şöyle anlatmaktadır;

*"İstanbul'daki tekkeler genelde, trafiğin aktığı sokaklarda yeşil kapılar ardında veya meyve ağaçlarıyla çevrili bahçelerde saklanır. Tarikat şeyhlerinin tâc-ı şerîflerindeki destarları tekrar sarmak için Safer Baba ile birçok tekkeye gittim. Destarlar zamanla yıpranmış. Birçok tekke artık "zikir ile hayat" bulmuyordu. Dolayısıyla tâca yeşil destarı düzgün sarmayı bilen çok az insan kalmıştı. Sandukaların yanında yerde otururken Safer Baba tâcı onarır ve bana da kumaşı sol tarafta bir kıyruğu (taylasan) kalacak şekilde nasıl saracağımı gösterirdi. Tâcı ben tutardım, Safer Baba da sarardı. İşin ucundan ben de tutmuş olurdum. Odalara çok güzel bir rayiha dolardı."*⁶²⁵

1982 yılında müze araştırmacısı olarak Türbeler Müdürlüğü'nde çalışmaya başlayan ve 1984 yılından itibaren müdürlükle vazifelendirilen Erman Güven, o dönemlerde ekibi olmadığı için türbelere bakım ve onarım yapabilecek birilerini bulamamış, Safer Efendi bu iş için genç dervişlerinden oluşan bir grubu vazifelendirerek türbelerin hizmeti için kendisine göndermiştir. Türbe tamirleri sırasında yapılan işlerden bazıları sandukalara puşide dikilmesi, destarların aslına uygun biçimde sarılması, kandillerin döşenmesi, türbenin temizliği vs. şeklindedir. Bütün bu işlemler Safer Efendi'nin öğrettiği şekliyle genç dervişlerin oluşturduğu takım tarafından yapılmıştır. Yaşar Cengiz, Safer Efendi'den öğrendiği şekliyle türbe bakımı esnasında nelere dikkat edilmesi gerektiğini şöyle anlatmıştır; *"Bir türbe kapısı 'Yâ Fettâh' diye açılır. Dünya kelâmı konuşulmaz. Buhurlar uyandırılır. Kapı eşiği öpülür. İçeride süpürülen tozlar çöpe atılmaz, kuyuya*

⁶²⁴ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁶²⁵ Friedlander, *Kış Hasadı*, 241.

sırlanır. Örtüler değiştirilirken hiç dünya kelamı konuşulmadan tekbirlerle değiştirilir ve çıkarken eşik yine öpülerek çıkarılır. Kapılar kapatılırken Sûre-i Mülk okunur.”⁶²⁶

Safer Efendi türbeleri ihya ederken vakıf malı olması hasebiyle küçük büyük bütün parçaları yeniden değerlendirme gayreti içinde olmuştur. Anlatıldığına göre eğer türbeden çıkan materyal boyamak veya tamir edilmek suretiyle yenilenebilecek türdense bir zamanlar burada kullanılmıştı diyerek mutlaka o malzemenin türbede yeniden kullanılmasına özen göstermiştir Şayet bu malzeme yeniden kullanılmayacak kadar eskimiş ve tamirle düzelme imkanı yoksa yine vakıf malıdır hassasiyetiyle o malzemenin türbenin bir yerine defnedilmesi yahut saklanması suretiyle türbede kalmasına özen göstermiş, sarıkların sarılması esnasında çıkan eski malzemeyi ise yeni yaptığı tacın içine dikerek, altta kalıp görülmeyecek şekilde ihya etmiştir.⁶²⁷ Bu türbelerden üstü kapalı olup sandukası bulunanlara kumaşla tâc sarılırken üstü açık olan mezar şeklindekilere tâc-ı şerîf şeklinde mermerden başlık yapıldığı ifade edilmiştir.⁶²⁸

Bu bölümde Safer Efendi'nin bazı türbe tamiratları hakkında detay bilgi veren notları aynen aktarılacak, türbelerle alakalı aldığı diğer notların vesikası 'Ekler' kısmında fotoğraf olarak verilirken⁶²⁹ bu notlarda adı geçen türbeler aşağıdaki tablolarda verilecektir;

“Hz. Pîr Ramazâneddîn-i Mahfî (kuddise sırruhu'l-âli) Efendi'nin türbe-i şerîfi tâmîri tamamlandı ve sandukaları örtüleri dikilip tâc-ı şerîfleri tâmîr edildi (1392/1972).

Hz. Seyyid Nizâmeddîn (kuddise sırruhu'l-metîn) Efendi'nin türbe-i şerîfi tâc-ı şerîfleri yeniden yapılp yerine götürüldü (7 Safer 1393/12 Mart 1973 Pazartesi). Aynı türbenin tâc-ı şerîfleri beş yıl sonra yeniden sarılmıştır.

Hz. Şeyh Emîr Sultân (kuddise sırruhu'l-mennân)'ın oğlu Emîr Ali Sultân (kuddise sırruhu'l-mennân)'ın destâr-ı şerîfi sarılmıştır (21 Safer 1393/26 Mart 1973-Pazar).

Karagümrük'de Aysu sineması sırasında Hattât Rakım Efendi hazretleri türbesi karşısındaki Evrenos Dede türbesinin tâc-ı şerîfleri yenilenmiştir (15 Safer 1394/10.03.1974-Pazar).

⁶²⁶ Cengiz, “Kişisel Görüşme”.

⁶²⁷ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁶²⁸ Subaşı, “Kişisel Görüşme”.

⁶²⁹ Bk. EKLER, Ek - 4 a/b

Hz. Pîr Ümmî Sinân (kuddisesırruhu'l-mennân) Efendi'nin sandukasına örtü vaz edilmiştir (1394/1974).

Hz. Hacı Bayram-ı Velî (kuddise sırruhu'l-âli) Efendi'nin sandukasına yeşil örtü ve destâr götürülmüş, cüneydî sarık sarılmıştır (1394/1974).

Macaristan Budapeşte'deki Gül Baba (kaddesallâhu sırrahu) hazretlerine tâc-ı şerîf yapıp gönderildi (1397 Safer/1977 Şubat).

Beşiktaş'ta Sinan Paşa câmi-i şerîfi derûnunda Hz. Şeyh Neccârzâde (kaddesallâhu sırrahu) türbe-i şerîfine bir Celvetî tâc-ı şerîfi gönderilmiştir (23 Muharrem 1402/20 Kasım 1981).

Tâmîr edilerek Kız Kur'ân kursu olarak kullanılmaya başlanan Fatih Sofular tekkesinin türbe-i şerîf sandukasına örtü ve Halvetî Şâbânî tâc-ı şerîfleri yapılmıştır (1981).

Tarîk-i Kadiriyye'den Üsküdar Kartal Baba (kaddesallâhu sırrahu) hazretlerinin türbe-i şerîfi sanduka başlarındaki tâc-ı şerîflerin destarları sarılmıştır (1401/1981).

Hz. Pîr Hasan Hüsâmeddîn Uşşâkî (kuddise sırruhu'l-âli)'nin Kasımpaşa'daki türbe-i şerîflerindeki sanduka tâc-ı şerîflerinin sarıkları sarılmıştır (1404 Şabân-ı şerîf/06 1984).

Halvetiye-i Uşşâkiyye'den Hz. Pîr-i sâni Muhammed Cemâleddîn Uşşâkî (kuddise sırruhu'l-âli)'nin Eğrikapı Savaklardaki türbe-i şerîfinin destârları yenilenmiş ve Cüneydî olarak sarılmıştır (1404/1984).

Pîr-i sâni Hz. Ebu'r-Rızâ el-Bedevî (kuddise sırruhu'l-âli)'nin yıkılan tekkesinden geriye kalan türbe tamîr edilmiş ve dört sandukanın tâc-ı şerîfi yeniden yapılmıştır (1405/1985)."⁶³⁰

⁶³⁰ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 16-17.

Tablo 1: Safer Efendi'nin notlarından derlenerek oluşturulan, İstanbul içinde ihya edilen ve tâc-ı şerîfleri yapılan bazı türbelerin isimleri;

İSTANBUL İÇİNDE İHYA EDİLEN VE TÂC-I ŞERÎFLERİ YAPILAN BAZI TÜRBELELER		
Nureddîn Cerrâhî Türbesi	Karagümrük/Fatih	Haziran 1988
Sümbül Efendi Türbesi	Kocamustafapaşa/Fatih	
Ramazan Efendi Türbesi	Kocamustafapaşa/Fatih	1972
Fatih Sultan Mehmed Türbesi	Alikuşçu/Fatih	
Saçlı Kasım Dede Türbesi	Kocamustafapaşa/Fatih	
Evranos Dede Türbesi	Dervişali/Fatih	10 Mart 1974
Şeyh Vefâ Türbesi	Hacıkadın/Fatih	
Pazar Tekke Türbesi	Topkapı/Fatih	
Harirî Ali Efendi Türbesi	Topkapı/Fatih	
Sofular Baba Türbesi	İskenderpaşa/Fatih	1981
Bahçevancı Ş. Arif Efendi Türbesi	Akşemseddin/Fatih	
Ebu Şeybe el-Hudrî Türbesi	Ayvansaray/Fatih	
Abdullah el-Ensârî Türbesi	Ayvansaray/Fatih	
Sertarıkzade M. Emin Efendi Türb.	Nişanca/Eyüpsultan	
Abdülahad Nuri Türbesi	Nişanca/Eyüpsultan	
Abdülmecit Sivasî Türbesi	Nişanca/Eyüpsultan	
Şeyh Murat Buhârî Türbesi	Nişanca/Eyüpsultan	
Cemâleddin Uşşâkî Türbesi	Eğrikapı/Eyüpsultan	1984/18 Haziran 1991
Ya Vedûd Türbesi	Eğrikapı/Eyüpsultan	
Nazmi Geylani Efendi Türbesi	İslambey/Eyüpsultan	
Hüsameddin Uşşâkî Türbesi	Kasımpaşa/Beyoğlu	Haziran 1984
Kaptanıderya Piyâle Paşa Türbesi	Kasımpaşa/Beyoğlu	
Hâşimî Emir Osman Türbesi	Kasımpaşa/Beyoğlu	
Ebürrızâ Türbesi	Kasımpaşa/Beyoğlu	1985
Arapzade Mustafa Efendi Türbesi	Kasımpaşa/Beyoğlu	
İsmail Rûmî Türbesi	Tophane/Beyoğlu	
Hasan Burhaneddin Cihangirî Türb.	Cihangir/Beyoğlu	
Merkez Efendi Türbesi	Merkezefendi/Zeytinburnu	
Şeyh Şemseddin Yeşil Türbesi	Kazlıçeşme/Zeytinburnu	
Seyyid Nizam Türbesi	Seyitnizam/Zeytinburnu	12 Mart 1973/1978
Yahya Efendi Türbesi	Yıldız/Beşiktaş	
Neccârzâde Türbesi	Sinanpaşa/Beşiktaş	20 Kasım 1981
Şeyh Sinan Türbesi	Kalfaköy/Çatalca	
Kartal Baba Türbesi	Validei Atik/Üsküdar	1981
Cemâleddîn-i Halvetî Türbesi		
Karabaşı Velî A. Alaaddîn Atvâl Türb.		

Tablo 2: Safer Efendi'nin notlarından derlenerek oluşturulan, İstanbul harici yurtiçi ve yurtdışında ihya edilen ve tâc-ı şerîfleri yapılan bazı türbelerin isimleri;

İSTANBUL DIŞINDA İHYA EDİLEN VE TÂC-I ŞERİFLERİ YAPILAN BAZI TÜRBELER		
Pir Sücaeddin İlyas Türbesi	Amasya	
Hacı Bayram Velî Türbesi	Ankara	1974
Ümmî Sinan Türbesi	Antalya	1974 / 7 Ekim 1991
Abdülvahhab Ümmî Türbesi	Antalya	7 Ekim 1991
Şeyh Şuca Türbesi	Antalya	
Hayreddin Tokadî Türbesi	Bolu	
Debbağ Dede Türbesi	Bolu	
Ömer Sikkinî Türbesi	Bolu	
Akşemseddin Türbesi	Bolu	
Emir Sultan Türbesi	Bursa	
Üftade Türbesi	Bursa	
Akbıyık Sultan Türbesi	Bursa	
Eşrefoğlu Rûmî Türbesi	Bursa	
İsmail Hakkı Bursevî Türbesi	Bursa	
Kutbuddin-i İznikî Türbesi	Bursa	Temmuz 1991
Üç Kuzular Türbesi	Bursa	
Kasım Efendi Türbesi	Bursa	
Baba Sultan-Geyikli Baba	Bursa	14 Haziran 1991
Ahmed Talibi İrşadî Türbesi	Çanakkale	
Yazıcıoğlu Muhammed Türbesi	Çanakkale	
Ahmed Bican Türbesi	Çanakkale	
Ece Baba Türbesi	Çanakkale	
Çerkeşî Mustafa Efendi Türbesi	Çankırı	
Hasan Sezaî Türbesi	Edirne	
Muhammed Erzincanî Türbesi	Erzincan	Ağustos 1991
Şeyh Edebalî Türbesi	Eskişehir	1991
Şeyh Şaban-ı Velî Türbesi	Kastamonu	
Seyyid Burhaneddin Türbesi	Kayseri	
İbrahim-i Tennurî Türbesi	Kayseri	
Hacı Bektaşî Velî Türbesi	Kırşehir	
Ahi Evran Türbesi	Kırşehir	
Mevlânâ Celâleddin Rûmî Türbesi	Konya	
Sadreddin Konevî Türbesi	Konya	
Şemsi Tebrizî Türbesi	Konya	
H. Aksarayı Somuncu Baba Türbesi	Malatya	
Hasan Basri Türbesi	Malatya	
A. Şemseddin Marmaravî Türb.	Manisa	
AhmedKuddûsî Türbesi	Niğde	
Sarı Saltuk Türbesi	Niğde	1990
İbrahim Hakkı Erzurumî Türbesi	Siirt	
Seyyid Bilal Efendi Türbesi	Sinop	
Şemseddin Sivasî Türbesi	Sivas	
Alâaddin Uşşâkî Türbesi	Uşak	15 Şubat 1991
Ahmed Semerkandî Türbesi	Uşak	15 Şubat 1991
Gül Baba Türbesi	Macaristan	1977 / 1992
Şeyh Hüseyin Efendi Türbesi	Yugoslavya	

Niğde Bor'da Ahmed Kuddusî Baba Türbesi ve Eyüpsultan'da Sertarikzâde Mehmed Emin Efendi Türbesi'ndeki ihya faaliyetlerinde yaşanan bazı hadiseler anlatılmıştır. Bu hadiselerle ilgili anlatılanlar da burada aktararak bölüm sonlandırılacaktır;

Ahmed Kuddusî türbesine tâc- şerîf yapılmasının bir rüya üzerine olduğu söylenmiştir. Bununla ilgili hadise şöyle anlatılmaktadır; Safer Efendi'nin halifelerinden biri rüyasında Kuddusî Baba'nın tac istediğini görür, bunun üzerine Safer Efendi tarafından Kadirî tacı hazırlanarak dervişleri eliyle Niğde Bor'a götürülür. Bor'a gidip Kuddusî Baba'nın kabrinin tac koyulabilecek şekilde olmadığını gören dervişler, Bor'da tevafuk olarak buldukları torunlarına, dedeleri Ahmed Kuddusî için sanduka yapmalarını ve Kuddusî Baba ile ilgili bir vakıf kurarak anma programları düzenlemelerini tavsiye etmişlerdir. Sandukanın ne şekilde olacağını Safer Efendi'den öğrendikleri şekilde çizerek tarif eden dervişler, tâc-ı şerîfi bırakıp Bor'dan ayrılır. Kuddusî Baba'nın torun halifeleri, dervişlerin tavsiyesine uyarak bir vakıf kurmuş ve böylelikle her sene Kuddusî Baba'yı anma merasimleri yapılmış, bu merasimlerden bazılarına dönemin Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek de katılmıştır. Safer Efendi'nin otobüslerle katılım sağladığı bu programda kendi oluşturduğu koroyla ilahi konserleri verilmiş, sema âyini yapılmıştır.⁶³¹

Sertarikzâde Mehmed Emin Efendi Türbesi'nin onarımının da şöyle olduğu anlatılır; yıkılıp üstü açılan tekke binasında yok olmaya yüz tutmuş mezarlar meydana çıkarılmış ve türbe şekline getirilerek üstüne çatı yapılmak istenmiştir. Fakat duvarların tamamen çürüdüğü ve çatının duvarları taşımayacağı kanaatine varılınca Safer Efendi, mezarların bile ortaya çıkarılması işleminin gizli yapıldığı o dönemde, şartların tekke binasını yeni baştan yapmaya el vermemesi sebebiyle 'ileride birileri gelir tekkeyi yapar inşallah' diyerek sandukaların olacağı yere beton dökülmesini talimat vermiş, bu sayede kabirlerin yerinin muhafaza edilmesini sağlamıştır. Günümüzde tekke binası aslına uygun şekliyle restore edilmiş ve kültür merkezi olarak kullanılmaktadır.⁶³²

⁶³¹ Subaşı, "Kişisel Görüşme".

⁶³² Subaşı, "Kişisel Görüşme".

E. TEKKE MÛSİKİSİNE KATKILARI VE YAPMIŞ OLDUĞU HİZMETLER

Safer Efendi, Fahreddin Efendi'ye intisap ettikten sonra mûsikiyle alâkadar olmaya başlamıştır. İlk mûsiki hocası sertarik Ali Haydar Efendi'dir.⁶³³ Mûsiki alanında kendini gayrete getiren kişinin Albay Selâhattin Gürer olduğunu ifade etmiştir. Safer Efendi 'ben nota bilmiyorum' demesine rağmen Selâhattin Gürer, 'Olsun, bu işi sen yürüteceksin.' diyerek içinde yüzden fazla ilahi notası bulunan bir dosyayı kendisine teslim etmiştir. Safer Efendi'nin mûsiki alanında asıl mücadelesi o günden sonra başlamıştır.⁶³⁴

Safer Efendi'ye göre mûsiki, Allah'ın kullarına 'bezm-i elest'teki o güzel hitabından bir hediyesidir,⁶³⁵ bu yüzden insanın olduğu her yerdedir⁶³⁶ ve doğumundan ölümüne hayatının bir parçasıdır.⁶³⁷ Ancak mûsikiyi ve makamı önceleyip de manayı ötelememek gerektiği hususunda uyarılmış, aslolanın ruh yani mana olduğunu ifade etmiştir.⁶³⁸ Mûsikinin dindeki yeriyile alakalı Safer Efendi şöyle söylemektedir;

*"Mûsikiyle iştiğal etmek emir değil ki İslâm'da, müsâadedir. İsteyen çalar oynar, isteyen dinler. İsteyen ne çalar ne dinler."*⁶³⁹

*"Son peygamber, Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm çalgı çalmadı, çalanlara mâni olmadı, müsâade buyurdu. Beş vakit namaz gibi farz-ı ayın olsaydı, yanmıştık. Hepimiz bir şey [çalğı] lambur lambur, fenâydı o."*⁶⁴⁰

Safer Efendi'nin bu alanda kendini geliştirmek noktasında çok gayretli olduğu ifade edilmiştir. Durak türü ilahinin nasıl okunduğu, Mevlevî âyinindeki üslûbun nasıl olduğu, hangi ilahilerin meydanda hangilerinin sahnede okunabileceği gibi detaylar hakkında bilgi sahibi olduğu anlatılmıştır. Sesinin çok güzel olduğu ve bariton olmasına rağmen tenorun dahi çıkmakta zorlandığı tiz perdelere defalarca çıktığına şahit

⁶³³ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 15.

⁶³⁴ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 259.

⁶³⁵ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikisine Katkıları*, 122.

⁶³⁶ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 83.

⁶³⁷ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 15.

⁶³⁸ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 211.

⁶³⁹ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 79.

⁶⁴⁰ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 154.

olunduğu belirtilmiştir.⁶⁴¹ Okuduğu ilahilerin büyük çoğunluğunu ezberden okuduğu, bir ifadeye göre iki binden fazla ilahinin ezberinde olduğu söylenmiştir.⁶⁴² Safer Efendi'nin mûsiki makamlarının tümünü sevdiği ancak aralarında uşşak ve hüseyinî makamlarını daha çok severek dinlediği ifade edilmiştir. Hüseyinî ve uşşak makamlarında icra edilen *Şu Benim Divâne Gönliüm* adlı ilahiyi dinlerken Fahreddin Efendi'nin fotoğrafına bakıp ağladığı nakledilmiştir.⁶⁴³ Safer Efendi'nin sadece ilahileri değil bazı şarkıları da çok sevdiği ve bunun için "*Bazı şarkıları dinlerken Resûlullah Efendimiz'e bir naat, tevşih okunuyormuş gibi hissediyorum*" dediği nakledilmiş, en sevdiği şarkının '*Kapıldım Gidiyorum Bahtımın Rüzgârına*' adlı şarkı olduğu belirtilmiştir.⁶⁴⁴ Bir diğer çok sevdiği parçanın sözleri şöyle aktarılmıştır;

*O güzel gözlerle bakmasını bil
Sade kendin yanma yakmasını bil
Sevda pınarından gelen bir su ol
Gönülden gönüle akmasını bil*⁶⁴⁵

Safer Efendi, Atatürk zamanında Riyâseticumhur İncesaz Heyeti şefliğinde ve Müzikeyi Hümâyun'da görevlendirilen Hafız Yaşar Okur'u ömrünün son zamanlarına tekabül eden dönemlerde koluna girerek tekkeye getirmiştir. Yaşar Okur, Safer Efendi'nin isteği üzerine tekkede en kıdemli hanım derviş olan Sevim Tutkunkardeş'e⁶⁴⁶ kadim usûle göre mevlid okumayı talim ettirmiştir.⁶⁴⁷ Anlatıldığına göre Safer Efendi, İstanbul Üniversitesi öğrenci korosunu yıllarca karşılıksız olarak çalıştıran koro şefi Süheyla Altmışdört ve öğrencileri için üniversite tarafından yer tahsis edilmeyince sahibi olduğu Yümni Düğün Salonunu belli zamanlarda bu öğrenciler için ücretsiz olarak tahsis etmiş

⁶⁴¹ Çıtlak, "Kişisel Görüşme"; Erkam TV, "Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbî) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer" 01:05:17-01:06:00.

⁶⁴² Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁶⁴³ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikîsine Katkıları*, 123.

⁶⁴⁴ Ökten, "Kişisel Görüşme"; Özer, "Kişisel Görüşme".

⁶⁴⁵ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikîsine Katkıları*, 44-45.

⁶⁴⁶ Sevim Tutkunkardeş, Safer Efendi döneminde hizmetnişinlerden 'pazarıcı' olan Erol Tutkunkardeş'in eşidir. Hanımlar katının meydan işlerinde en kıdemli hanım derviştir. Fahreddin Efendi zamanında erkeklere dahi meydan açmaya izin verilmeyen bir dönemde hanımlara meydan açmaya salâhiyetli tek kişidir. Terzilikte mahir olduğu, tâc-ı şeriflerle alakalı terzilik işlerini bildiği ve bunu Safer Efendi'den talim ettiği anlatılmıştır.

⁶⁴⁷ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

kendilerine orada ikramlar eşliğinde ortam hazırlatmıştır.⁶⁴⁸ Ramazan aylarında farklı camilere gruplar göndererek enderûn müezzinliği yaptırmış,⁶⁴⁹ 1981 yılı Ramazan ayında yani yasakların belirgin şekilde kendini gösterdiği dönemlerde Münevver Ayaşlı'nın yalısında tekke müziği programı çekilmiş ve böyle bir program ilk kez televizyonda yayınlanmıştır. Bu programın yapımının Safer Efendi sayesinde olduğu belirtilmiştir.⁶⁵⁰ Yine 1980'li yıllarda Rumeli Hisarı'nda Safer Efendi'nin öncülüğüyle kültürel faaliyet ve otantik müzik isimleri altında organizasyon yapılarak devranın halkın ve turistlerin beğenisine sunulması sıfatıyla Cumhuriyet devrinde ilk kez halka açık şekilde devran ve zikir âyininin yapılmaya başlandığı ifade edilmiştir. Topluluğun başında Safer Efendi'nin talimatıyla Taşkın Savaş bulunmuştur. Bunun yanında 1980'li yılların ortalarında Kültür Bakanlığı Türk Tasavvuf Müziği Topluluğu'nun kurulmasında Safer Efendi'nin büyük payının olduğu ifade edilmiştir.⁶⁵¹

Safer Efendi'nin mûsiki alanındaki hizmetlerinden en büyüğü ise tekke mûsikisi külliyâtına yapmış olduğu katkılarıdır. Bu katkıları, geleneğin kayda alınarak korunması, kayda alınan ilahilerin notaya dönüştürülerek geleceğe aktarılması ve bestelenmemiş nutuklardan yeni ilahiler yaparak ve yaptırarak mûsiki külliyatına yeni eserler ve bestekârlar kazandırması şeklinde üç maddede inceleyebiliriz;

1. Geleneğin Kayda Alınarak Korunması

Safer Efendi yıllarca yanında ses kayıt cihazıyla dolaşarak dergâhların açık olduğu dönemlerden kalan zâkir, zâkirbaşı ve kadîm usûlü bilen insanları bulup ilahi, kaside, durak gibi hafızalarında kalan mûsiki eserlerinin tümünü tek tek okutarak bant kayıtlarına aldırıştır. Bu ses kayıt cihazı dönemin meşhur kayıt cihazlarından olan bavul büyüklüğündeki *Grundig TK* marka makaralı teyptir. Safer Efendi ulaşım ve teçhizatın son derece yetersiz olduğu bir dönemde bu büyüklükteki bir cihazı yanında taşıyarak tek bir eser alabilmek için uzak yakın dememiş ve her yere gitmiştir. Bu sayede birçok eseri türlü zorluklarla kayıt altına alarak kaybolmaktan kurtarmıştır.⁶⁵² Bu ilahilerin içinde dönemin meşhur mûsiki üstatlarından olan Hopçuzâde Şakir Çetiner,

⁶⁴⁸ Dünya Bizim, "Safer Efendi'nin Musikimize Hizmeti de Hayli İhtişamlıdır".

⁶⁴⁹ Cengiz, "Kişisel Görüşme".

⁶⁵⁰ TYB İstanbul, "İrfan Öncüleri-Ömer Tuğrul İnançer" 31:05-31:25.

⁶⁵¹ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁶⁵² Akyol, *Aslan Hepgür Hayatı ve Mûsiki Çalışmaları*, 50.

Hüseyin Sebilci, Salâhattin Demirtaş, Albay Selâhattin Gürer, Yarbay Zühtü Bey, Cerrâhî Âsitânesi zâkirbaşısı Necati Bey, Hâfız Hüseyin Tolon, Hâfız Yaşar Okur, Hâfız Asım Şakir Gören gibi bestekâr ve mûsikişinâsların kendi sesinden okuduğu besteleri de bulunmaktadır.⁶⁵³ Üstatları *'hazine-i irfânını yokla'* diyerek tatlı dili ve ikna kabiliyetiyle harekete geçirdiği ve bu sayede yüzlerce ilahiye ulaştığı belirtilmiştir. Bir seferinde Rumelili bir hanımdan *'Acep Lütfun Seherinde'* ilahisini alabilmek için gece yola çıktığı ve Karamürsel'e gittiği ifade edilmiştir. Bu hanım, sesinin kayda alınmasını istemediği için ilahiyi okumayı reddeder, Safer Efendi dergâhın kıdemli hanım dervişlerinden olan Hüsniye Bacı'yı devreye sokar ve kadını ikna etmeyi başarırlar. Onun bu gayretini gören Hafız Yaşar Okur *'Oğlum Safer, bu işler demode oldu, bunlarla ne uğraşıyorsun?'* deyince Safer Efendi, *'Belki bir gün moda olur.'* cevabını vererek aynı şevkle çalışmalarına devam etmiştir.⁶⁵⁴ Onun bu konuda göstermiş olduğu sabrı, kararlılığı ve gayreti ile yüzlerce eser yok olmaktan kurtularak koruma altına alınmıştır. Bu çalışmalarla makara bantlara aldığı ilahileri zamanla ilerleyen teknoloji şartlarıyla kasetlere aktarmış⁶⁵⁵ bu şekilde arşiv haline getirdiği kasetleri 1980'li yıllardan itibaren dönemin önemli müzik adamlarına vererek notaya aktarımını sağlamıştır.⁶⁵⁶ Bugün TRT'nin ve Türk Tasavvuf Mûsikisi ve Folklorunu Araştırma ve Yaşatma Vakfı'nın arşivinde bulunan dini eserlerin pek çoğunun Safer Efendi'nin bu gayretleri sonucu kurtarılmış eserler olduğu ifade edilmektedir.⁶⁵⁷

Kendi çabalarıyla, ulaştığı mûsiki eserlerini kayda almaya gayret eden Safiyüddin Erhan, Safer Efendi'nin bu kayıtlarından bazılarını kendisinden aldığını anlatmış, o günlerden şöyle bahsetmiştir; *'İstanbul'da elimde bant makineleriyle -o dönemki büyük makara teypler- kimde ne varsa bu usûl erkânı tespitte çalışıyorum. O zaman da kendi hanelerine gidip vaktiyle tespit ettikleri ses kayıtlarını, onların makinesinden bizim makineye bantla veya kordon kablo ile nakiller yapmıştık. Hatta daha sonra kendileri gene o senelerdeydi, 78'ler filandı. Amerika'ya gidiyorlar. Amerika veya başka memleketlere de galiba gittiler. Oradaki merasimleri de banda almışlar. O bantların da*

⁶⁵³ Çakır - Dal, "Dal, Safer" Ek-1/302-303; Murat Eroğul, *Ahmet Özhan'ın Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikisi İcra Geleneğindeki Yeri* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 21.

⁶⁵⁴ Dünya Bizim, "Safer Efendi'yi dervişlerinden ayırmak zordu".

⁶⁵⁵ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikisine Katkıları*, 57.

⁶⁵⁶ Eroğul, *Ahmet Özhan'ın Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikisi İcra Geleneğindeki Yeri*, 21.

⁶⁵⁷ Erkam TV, "Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbi) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer" 37:30-37:50.

*biz bazılarını böyle nakil etmiştik. Böyle hanelerinde gidip bant nakli yaptığımız da olmuştu. Kendileri gayet mültefit, mütevazi olarak bizim o zaman tabi daha henüz yetişme günlerimizin bütün eksik ve noksanlıklarına nazar kılmayıp bizimle alâkalanmaları şüphesiz bizim için büyük bir istifade ve feyiz vesilesi olmuştur.*⁶⁵⁸

2. Kayda Alınan İlahilerin Notaya Dönüştürülerek Geleceğe Aktarılması

Safer Efendi'nin mûsiki anlamındaki gayretlerini duyan bazı müzisyenler dergâha gelerek hem derviş olmuşlar hem de eserlerin notaya alınma sürecine katkıda bulunmuşlardır.⁶⁵⁹ Dönemin önemli müzik adamı Cinuçen Tanrıkorur'un mûsiki konusunda Safer Efendi'nin müktesebatından çokça istifade ettiği nakledilmiştir.⁶⁶⁰ Safer Efendi tarafından arşiv haline getirilen ilahi kayıtlarını notaya alma çalışmaları ilk olarak neyzen Doğan Ergin ve kemânî Mithat Arısoy tarafından başlatılmış, ardından kemânî Aslan Hepgür'ün de dahil olmasıyla çalışmalar hız kazanmıştır. Safer Efendi'nin teşvikiyle başlatılan bu çalışmalar Cüneyd Kosal ve Metin Alkanlı gibi dönemin önemli mûsikişinâslarının da katılımıyla daha da hızlanarak devam etmiş, Cüneyd Kosal'ın bu çalışmalara dahil olmasıyla nota işlemleri daha metodik ve akademik bir seviyeye ulaşmıştır.⁶⁶¹ Bu eserler Cüneyd Kosal'ın kontrolünden geçerek⁶⁶² üzerlerine "*Safer Efendi'nin ses kayıtlarından notaya alınmıştır.*" ibaresi not düşülmüş, Türk Tasavvuf Mûsikisi ve Folklorunu Araştırma ve Yaşatma Vakfı'nın mührü basılarak arşive kaldırılmıştır.⁶⁶³ Cüneyd Kosal o günlerden şu sözleriyle bahsetmiştir; "*Safer Baba'nın teşvikleriyle orada âdeta bir matbaa gibi çalışıyorduk. Bir yandan besteler yapıyor, diğer yandan ilâhileri notaya alıyorduk. Bu hararetli ve bereketli çalışmalarımız neticesinde yüzlerce ilâhiyi kaydettik.*"⁶⁶⁴ Oluşturulan bu nota arşivinde hiçbir icrası olmayan ilahiler geceler boyu ve saatler süren yorucu mesailerle sabahlara kadar okunup kasetlere kaydedilmiştir.⁶⁶⁵ Tekke, bu çalışmaların sonucunda o

⁶⁵⁸ Erhan, "Kişisel Görüşme".

⁶⁵⁹ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikîsine Katkıları*, 59.

⁶⁶⁰ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁶⁶¹ Erkam TV, "Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbi) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer" 38:05-39:05.

⁶⁶² Muhammet Enes Üstün, *Albay Selahattin Gürer'in Hayatı, Eserleri ve Riyasetindeki "Kıyâm Kelime-i Tevhidi"nin Müzikal Açıdan İncelenmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 8.

⁶⁶³ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikîsine Katkıları*, 63.

⁶⁶⁴ Akyol, *Aslan Hepgür Hayatı ve Mûsiki Çalışmaları*, 45.

⁶⁶⁵ Eroğul, *Ahmet Özhan'ın Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikîsi İcra Geleneğindeki Yeri*, 102.

dönemin çok önemli bir repertuar kaynağı haline gelmiştir.⁶⁶⁶ Son olarak okunmaya hazır hale getirilen bu eserler Safer Efendi tarafından tekke usûlüyle meşk ettirilerek yeni nesle öğretilmiştir. Bunun yanı sıra bazı ilahiler Ahmet Özhan tarafından sahnede okunarak binlerce insanın bu eserlerle tanışması sağlanmıştır.

3. Mûsiki Külliyyatına Yeni Eserler ve Bestekârlar Kazandırması

Safer Efendi'nin mûsiki külliyyâtına yapmış olduğu bir diğer önemli katkı hem kendisinin eser bestelemesi hem de insanları beste yapmaya teşvik etmesiyle yeni besteler ve bestekârlar kazandırmasıdır. Safer Efendi'nin ilk bestesi Abdülahad Nuri Sivasî'nin *'Ey Beni Aşk Ateşiyle Yandıran'* dizeleriyle başlayan şiirine yaptığı saba zenzeme makamındaki ilahidir. Bilinen dokuz tane bestesi olmasına rağmen bir ifadeye göre daha fazla bestesinin olduğu belirtilmiş, *'giydirme beste'*⁶⁶⁷ diye ifade edilen ve özellikle Arapça ilahilerin bestelerinden Türkçe güftelere uyarlanan çok sayıda bestesi olduğundan söz edilmiştir. Buna ilave olarak bazı dervişlerine rüyada beste yaptırdığına dair anlatımlar da mevcuttur.⁶⁶⁸ Herkes tarafından bilinen dokuz bestesi; *Ey Beni Aşk Ateşiyle Yandıran*, *Âdâb İle Erkân İle*, *Cümle Kuşlar Uyanmadan*, *Ey Mihri Lâ Yezâlin*, *Gamdan Beni Âzâd Et*, *Müştâkı Cemâlinem*, *Tevhid Etsin Dilimiz*, *Yâ Rab Ne Ola Hâlim* ve *Yeter Oldum Fenâ Bağında Nâlân* adlı ilahilerdir.⁶⁶⁹

Beste yapma konusunda büyük gayret gösteren ve dervişlerini de aynı şekilde gayretlendiren Safer Efendi, dervişlerinin gayretleri karşısında her zaman ümitlendirici, yüreklendirici olmuş, onların hiçbir emeğini olumsuz ifadelerle karşılamamıştır. Yeni bir beste ile gelen dervişini onun heyecanından daha fazla bir heyecanla karşılamış, gelen beste güzel olmamışsa bile asla karşısındakinin şevkini kırmadan *'bunu yapan daha da güzelini yapar'*, *'Allah tesir halk etsin, eğer canlı ise zaten okunacaktır'* gibi teşvik edici cümlelerle daima motive etmiş ve yeni çalışmalara şevklendirmiştir.⁶⁷⁰

⁶⁶⁶ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Müsikisine Katkıları*, 130.

⁶⁶⁷ 'Giydirme' terimi aynı besteye, farklı güfte oturtmak yani hazırda bulunan bir besteye farklı bir güftenin uyarlanması anlamında olup özellikle tasavvuf müziğinde yaygın olarak kullanılan bir kelimedir. Mustafa Avcı, "Bestenin Anlam Dünyası: Yaratma, Hatırlama, Bulma ve Keşfetme Ekseninde Müzik Üretimi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18/48 (2021), 66-67.

⁶⁶⁸ Çıtlak, "Kişisel Görüşme".

⁶⁶⁹ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Müsikisine Katkıları*, 144-154.

⁶⁷⁰ TYB İstanbul, "İrfan Öncüleri-Ömer Tuğrul İnançer" 35:20-37:10.

Onun bu gayretiyle büyük bir mûsiki arşivi oluşmuş ve günümüze ulaşmıştır.⁶⁷¹ Safer Efendi'nin 'ya tutarsa' diyerek herkese nutuklar verdiği, bir dönem sahaflara düşen kitaplardan topladığı güftelerden⁶⁷² ve dîvanlardan özellikle bestelenmemiş şiirleri seçerek okunaklı ve güzel el yazısıyla bir kağıda yazıp 'bir boş vaktinizde bakarsınız, belki bir beste çıkar', diyerek dağıttığı ve böylelikle yüzlerce eserin meydana çıktığı anlatılmıştır.⁶⁷³ İnsanların da Safer Efendi'nin gönlüne girebilmek, onu hoşnut edebilmek düşüncesiyle adeta beste yapma yarışına girdikleri ifade edilmiştir. Bu sayede musiki literatürü çok sayıda beste ve bestekâr kazanmıştır.⁶⁷⁴ Cüneyt Kosal, Metin Alkanlı, Şerif Dedeoğlu, Zeki Altun, Aslan Hepgür, Doğan Ergin, Sami Savni Özer, Hakan Alvan ve Ahmet Muhtar Gölge gibi isimleri bestekârlığa teşvik eden kişi Safer Efendi'dir.⁶⁷⁵ Safer Efendi'nin teşvikleriyle en çok beste yapan kişinin Cüneyt Kosal olduğu söylenmiştir.⁶⁷⁶ Dönemin Yeşilçam film müziklerini yapan Metin Alkanlı, mûsiki piyasasında Unkapanı İMÇ'de aranjör olarak en önemli isimlerdendir. Alkanlı'nın tekke mûsikisi alanında beste yapması Safer Efendi'nin teşvikleriyle olmuştur.⁶⁷⁷ Safer Efendi, mûsiki bilgisinin ayrı, nota bilgisinin ayrı olduğunu belirterek nota bilgisi olmayan kişinin de beste yapabileceğini, hatta bestelerin çoğunlukla böyle kişiler tarafından yapılabildiğini ifade etmiştir.⁶⁷⁸

F. VEFATI

Safer Efendi hizmet aşkıyla 73 yıllık bir ömür sürmüş ve geride bu aşkla hizmetler yapmaya devam eden eserlerini bırakmıştır. Ömrü boyunca dilinden düşürmeyip anlattığı şeyhinin özlemiyle geride kalanlara 'Ben çok hasret çektim, biraz da siz çekin.' diyerek maşukuna kavuşacağına haberini vermiş⁶⁷⁹ vefat etmeden önce son sözlerinden

⁶⁷¹ Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Müsikisine Katkıları*.

⁶⁷² Dal, *Şeyh Muzaffer Ozak Hayatı Menkıbeleri ve Seyahatleri*, 14 Gayr-ı matbu.

⁶⁷³ Erkam TV, "Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhibbi) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer" 42:05-42:20.

⁶⁷⁴ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Müsikisine Katkıları*, 133.

⁶⁷⁵ Çakır - Dal, "Dal, Safer" Ek-1/302-303.

⁶⁷⁶ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Müsikisine Katkıları*, 65.

⁶⁷⁷ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Müsikisine Katkıları*, 133.

⁶⁷⁸ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 258-259.

⁶⁷⁹ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 18.

birinin de ‘*Uzun bir seyahate çıkıyorum.*’ olduğu ifade edilmiştir.⁶⁸⁰ Anlatıldığına göre vefat etmeden önceki son bayram sabahında, bir şeyhin kabir taşının usûlüne göre nasıl yazılacağını anlatmış, kendi kabir taşının da bu şekilde yazılmasını söylemiş ve bundan tam bir ay sonra da vefat etmiştir.⁶⁸¹ Safer Efendi’nin bu durumu Pîr Nûreddin Cerrâhî’nin dervişleri için yaptığı “*Ya Rabbi ... irtihâl edeceklerini kendilerine ilhâm eyle ve hubb-i mâl ve evlâd ve iyâli kalplerinden sil ve irtihâllerinin yakîn olduğunu sarâhaten veyâ zımnen yanlarında bulunanlara haber versinler.*”⁶⁸² duasına mazhariyetinin bir örneğidir.

Safer Efendi’nin vefatından önceki son iki gününü üzerinde şeyh kıyafetleri, başında Cerrâhî takkesi bulunduğu halde yatağında geçirdiği ifade edilmiştir.⁶⁸³ 21 Şubat 1999/5 Zilkâde 1419 yılı Pazar günü Üsküdar İhsâniye’deki evinde vefat etmiştir.⁶⁸⁴ Vefatının hemen akabinde dergâha getirilerek orada gasledilmiştir.⁶⁸⁵ 24 Şubat 1999’da omuzlar üstünde büyük bir kalabalığın tekbîrleri ve ilâhîleri ile Cerrâhî Âsitânesi’nden Fatih Camii’ne getirilmiş, burada kılınan cenaze namazının ardından tekrar aynı şekilde Âsitâne’ye getirilerek türbe kısmında kendisi için hazırlanan haziresine defnedilmiştir.⁶⁸⁶ Cenaze merasimi hakkında Mustafa Özdamar “*herkesi imrendiren bir tören*” olarak söylemiş ve duygularını “*ölümü vuslat olan bir güzeli uğurlamanın haz ve hüznünü birlikte yaşadım o gün , orada ben.*” diye ifade etmiştir.⁶⁸⁷ M. Safiyüddin Erhan ise bu törenle ilgili “*Tabii o kadar çok hususî bir iklim hasıl oluyor ki, hani neredeyse ‘ahh şu sandukanın içerisinde ben olsaydım’ der gibi bir hisse kapılmamak mümkün değil.*” şeklinde yorum yapmıştır.⁶⁸⁸

Prof. Dr. Mustafa Kara tarafından Safer Efendi’nin vefatına düşülen tarih şöyledir;

Zamân mekân ihvânı, besler durur Halvetî

Türkistan’dan bu yana akar coşar Halvetî

⁶⁸⁰ Friedlander, *Kış Hasadı*, 172.

⁶⁸¹ Çıtlak, “Kişisel Görüşme”.

⁶⁸² Dal, *Fahreddin Erenden’in Tasavvufî Görüşleri*, 207.

⁶⁸³ Friedlander, *Kış Hasadı*, 172.

⁶⁸⁴ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 223.

⁶⁸⁵ Friedlander, *Kış Hasadı*, 172.

⁶⁸⁶ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 18; Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 223.

⁶⁸⁷ Özdamar, *Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*, 223.

⁶⁸⁸ Erhan, “Kişisel Görüşme”.

Göçenler kervânına katıldı Safer Baba

Çıktı yediler dedi: Hû “GEL ŞEYH-İ HALVETÎ” 1999 ⁶⁸⁹

Kime ait olduğu bilinmemekle beraber bir tarih mısraı da şöyle nakledilmektedir;

Muhabbet dünyasının elçisidir Muhibbî

Selâmet sâhilinin gözcüsüdür Muhibbî

İki neyzen birlikte târihine “hû” düşdü

Kişi sevdiğiyledir “FAHRÎ, AŞKÎ, MUHİBBÎ” 1419 ⁶⁹⁰

Safer Efendi'nin vefat ettiği günün akabinde İstanbul'da şiddetli bir fırtınanın gerçekleştiği anlatılmış, Memduh Cumhur Bey (ö. 2018) bu olay üzerine şöyle bir şiir yazmıştır;

Meydân-ı evliyâda SAFER rûzîgârı bu

Aşkî'yle bendelikte gönül iftihârı bu

Fahrî'den iktisâb ederek nûr-ı Halvetî

Engin çöl ortasında suyun intizârı bu

Ukbâda Pîrinin ebediyyen yanındadır

Her hizmetin netîcesi Hakk'ın karârı bu

Bir rüzgâr esti görmedik âlemde mislini

Eflâke sığmayan elemin âh ü zârı bu

Yer gök yerinden oynadı Cumhur hüznile

Meydân-ı evliyâda SAFER rûzîgârı bu

24.02.1999

⁶⁸⁹ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 18, Dipnot:7.

⁶⁹⁰ Çakır, *Geydim Hırkayı*, 18, Dipnot:7.

Safer Efendi'nin vefatından bir hafta sonra yapılan bir mevlid programında Emin Işık'ın (ö. 2019) Safer Efendi için '*Ben ömrüm boyunca Kur'an ve sünnetin nasıl bir insan istediği üzerinde çalıştım, yani Allah ve Resulünün görmekten hoşnut olacağı insan modelinin ne olduğunu aşağı yukarı bilirim. Benim Safer Efendi'yle ömrüm geçti, bana Kur'an ve sünnetin nasıl bir adam istediğini sorsalar, ben vallaahi Safer Dal der, altına imzama atarım. Safer Efendi işte böyle bir insandı.*' şeklinde sözler söylediği nakledilmiştir.⁶⁹¹

⁶⁹¹ Ekicim, *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Müsikisine Katkıları*, 21.

SONUÇ

Tekkelerin kapatılmasından bir yıl sonra dünyaya gelen Safer Dal Efendi'nin hayatı, Türkiye'nin dini yaşamının yasak olduğu günlerine rast gelmiştir. Ülkece zor günlerden geçilen bir dönemde ailenin üç çocuğunun en büyüğü olan Safer Efendi, çocukluk yıllarında İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yoksulluk ve kıtlık sıkıntılarını birebir yaşamış, küçük yaşlarda hayatın zorluklarıyla karşı karşıya gelmiştir. Bu zaruret içinde tahsilini yarıda bırakmak zorunda kalmış, gençliği başta baba mesleği olan helvacılık ve sair işlerle geçmiştir.

Askerden sonra hayatı ve hayata bakışı tamamen değişen Safer Efendi yeni tanıştığı ve ömrünün geri kalanında hiç ayrılmayacak olduğu dostu Kemal Evren ile manevi bir arayış içine girerek yasaklı günlerin gizli dervişlerinin izini sürmeye başlamıştır. Bu süreçte çeşitli tariklerden şeyhlerle tanışarak tasavvuf kültürüyle yakınlık kurmaya başlamıştır. Cemaleddin Server Revnakoğlu'nun arşiviyle yakından ilgilenmesi onun bu konuda derin bilgilere ulaşmasını sağlamış, gelecek yıllarda şeyhinden aldığı mirasla birleşen bu bilgiler Safer Efendi'yi "*tarikatin hafızası*" haline getirecektir.

Şeyhi Fahreddin Efendi'yle tanışması ömrünün dönüm noktası olan Safer Efendi, on dört yıla yakın bir süre şeyhinin hizmetinde bulunmuş, tasavvufi terbiyenin tüm inceliklerini şeyhinden öğrenerek kendi dervişlerini de bu terbiyeyle yetiştirmiştir. Safer Efendi gördüğü, duyduğu ve şahit olduğu önemli bilgileri not almakla, bilhassa mûsiki konusunda yaptığı hizmetlerle tasavvuf kültürüne dair büyük bir birikimi muhafaza altına almayı başarmış ve yeni nesle intikalini sağlamıştır. Tarikat kıyafetleri ve tâc-ı şerifler ile ilgili şeyhinden öğrendikleriyle bu konularda mahir olan Safer Efendi, türbelerin yeniden ihyası ve taçların yeniden sarılması ile alakalı büyük gayret göstermiş ve kayda aldığı notlarda pek çok türbenin tamirini sağladığı görülmüştür. Nitekim günümüzde tâc-ı şerifler ve tarikat kıyafetleriyle alakalı temel kaynak niteliğinde olan '*Derviş Çeyizi*' adlı eserde Safer Efendi'nin büyük payının bulunduğu; TRT ve Türk Tasavvuf Musikisi ve Folklorunu Araştırma ve Yaşatma Vakfı'nın arşivinde bulunan dinî eserlerin büyük bir kısmının Safer Efendi sayesinde olduğu çalışmamızda kaynaklarıyla birlikte anlatılmıştır.

Kaynakların büyük çoğunluğu Őifahî olmakla beraber bazı tezlerden, kitaplardan ve ansiklopedi maddelerinden istifade edilmiştir. ÇalıŐmamız, Safer Efendi'nin yakınında bulunan bazı isimlerin anlattıkları doğrultusunda Şekillenmiş ve bu doğrultuda tamamlanmıştır. Şüphesiz bu çalıŐmayla Safer Efendi'nin hayatını bütün yönleriyle ortaya koyabildiğimizi söylemek mümkün değildir. Ancak onun bu çalışmada sunulmaya çalıŐılan portresiyle, sevenlerinin gözünden bakarak görülmeye çalışılmış bir Safer Efendi ile karŐılaŐılacak ve tekkelerin yasaklı olduğu yıllarda bir Şeyh efendinin tasavvuf adına ne tür hizmetler yapabildiğinin örneği gösterilecektir.

KAYNAKLAR

Basılı Kaynaklar

- Afifi, Ebu'l-Alâ. *Tasavvuf İslâm'da Manevî Hayat*. çev. Ekrem Demirli - Abdullah Kartal. İstanbul: İz Yayıncılık, 5. Basım, 2012.
- Atacan, Fulya. *Sosyal Değişme ve Tarikat Cerrahiler*. İstanbul: Hil Yayınları, 1. Basım, 1990.
- Bayraktaroğlu, Tosun Bekir. *Amerika'da Bir Türk; Şeyh Tosun'un Hatıratı*. İstanbul: Sufi Kitap, 3. Basım, 2016.
- Brodbeck, Rabia Christine. *Ağla*. çev. Esra İyidoğan vd. İstanbul: Sufi Kitap, 4. Basım, 2018.
- Çakır, Adalet. *Geydim Hırkayı Safer Efendi'nin Sohbetleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 5. Basım, 2018.
- Çıtlak, M. Fatih. *Huzur Defteri*. İstanbul: Sufi Kitap, 3. Basım, 2016.
- Çıtlak, M. Fatih. "Rüya Risâlesi". *Rüyalar Âlemi*. ed. İslâm Dalp. İstanbul: Sufi Kitap, 1. Basım, 2016.
- Dal, Safer. *Istılâhât-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye/Tasavvuf Terimleri*. haz. Derya Çakır Baş. İstanbul: Kırkkandil Yayınevi, 2. Basım, 2013.
- Dal, Safer. *Muhibbî Dîvânı*. haz. Adalet Çakır. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1. Basım, 2009.
- Dal, Safer. *Şeyh Muzaffer Ozak Hayatı Menkıbeleri ve Seyahatleri*, ts.
- Ergür, Cumhur Enes. *Zâkirbaşı, Kıyam Reisi, Bestekâr Salâhî Dede*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1. Basım, 2021.
- Fragar, Robert. *Sufi Terapistin Sohbet Günlüğü*. İstanbul: Sufi Kitap, 6. Basım, 2020.
- Friedlander, Shems. *Kış Hasadı*. İstanbul: Sufi Kitap, 2. Basım, 2016.
- İbnü'l-Arabî. *Fusûsu'l-Hikem*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, 2008.
- İnançer, Ömer Tuğrul. "İstanbul'da Tarikat Ayin ve Zikirleri". *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: İBB Kültür AŞ., ts.
- Kosal, Cüneyd (haz.). *99 Makamda İlâhiler*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1. Basım, 1994.
- Köseoğlu, Mehmet Akif. *İstanbul'un 100 Tekkesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Basım, 2014.
- Özdamar, Mustafa. *Celâl Hoca*. İstanbul: Kırkkandil Yayınevi, 6. Basım, 2016.
- Özdamar, Mustafa. *Gönül Cerrahî Nureddin Cerrahî ve Cerrahiler*. İstanbul: Kırk Kandil, 7. Basım, 2016.
- Özdamar, Mustafa. *İslâmbol Geleneğinde Sivil Merasimler ve Doğumdan Ölümüne Mûsikî*. İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 1997.
- Öztürk, Mehmet Cemâl. *Bir İstanbul Tarikatı Cerrâhîlik*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Şasa, Ayşe. *Bir Ruh Macerası*. İstanbul: Timaş Yayınları, 8. Basım, 2018.
- Tek, Abdurrezzak. *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*. Bursa: Bursa Akademi, 4. Basım, 2020.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvufun Dili*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2016.

Ansiklopedi Maddeleri

- Akakuş, Recep. "Göenli Mehmet Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/149-150. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Algül, Hüseyin - Azamat, Nihat. "Emîr Sultan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/146-148. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Azamat, Nihat. "Abdülhakim Arvâsi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/211-212. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Azamat, Nihat. "Fahreddin Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/83-84. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bilgin, A. Azmi. "Nigârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/85-87. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Bozkurt, Nebi. "Sarık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/152-154. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Çakır, Adalet - Dal, Mehmet Fahrettin. "Dal, Safer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-1/302-303. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Demirci, Naci. "Gürses, Abdurrahman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-1/493-494. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Öngören, Reşat. "Tarikat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/95-105. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Serin, Muhittin. "Er, Mehmet Raşit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-1/409-410. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Tanman, M. Baha. "Nûreddin Cerrâhî Tekkesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/253-256. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Topuzoğlu, Tefvîk Rüşti. "Ozak, Muzaffer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/16-17. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Uludağ, Süleyman. "Celvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/273. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Uludağ, Süleyman. "Keramet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/265-268. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Uludağ, Süleyman. "Rüya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. C. 35. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008.
- Vakkasoğlu, Vehbi. "Öğüt, Cemal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/23. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Yücel, Erdem. "Revnakoğlu, Cemalettin Server". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/32-33. İstanbul: TDV Yayınları, 2008

Makaleler ve Tezler

- Akot, Bülent. "Tasavvufî Terbiyede Rüyânın Değeri". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/9 (Ocak 2011), 93-113.
- Akyol, Ömer. *Aslan Hepgür Hayatı ve Mûsiki Çalışmaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Apaydın, Cem. "Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme". *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 16/32 (Şubat 2017), 23.
- Avcı, Mustafa. "Bestenin Anlam Dünyası: Yaratma, Hatırlama, Bulma ve Keşfetme Ekseninde Müzik Üretimi". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18/48 (2021), 54-78.
- Aydın, Bilal. *Türk Din Mûsikisinde Muzaffer Ozak'ın Yeri ve Eserlerinin Tasnifi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Baloğlu, Bekir Şahin. *Dinî Türk Mûsikîsi Beste Türlerinden Durak*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Cüre, İskender. *Anlatı ve Müziğin Toplumsal Hafıza ve Kimlik İnşası: Cerrahilik Üzerine Nitel Bir Araştırma*. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Dal, Fahreddin. *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Demir, Abdullah. "Tasavvufta Rüya Tabiri". *USBD Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1/9 (2017), 41-49.
- Ekicim, Hamid Ömer. *Safer Dal Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikîsine Katkıları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Ergür, Cumhur Enes. *Türk Tasavvuf Müziğinde Muzaffer Ozak'ın Yeri ve Eserleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü, Bitirme Tezi, 2000.
- Eroğul, Murat. *Ahmet Özhan'ın Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikîsi İcra Geleneğindeki Yeri*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- İşıkçeviren, Betül. *20. Yüzyıl Şeyhlerinden Muzaffer Ozak'ın Hayatı, Eserleri, Tarikatı, Tasavvufî Görüşleri ve "İrşâd" Adlı Eserinin Tahlili*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü", Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Kâhtalı, Ramazan Fevzi. *Muzaffer Ozak'ın Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Tesirleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Karaatlı, Pınar. *Modernleşen Bir Gelenek: Cerrahilik İstanbul'da Etkinlik Gösteren Bir Halveti-Cerrahi Çevresinin Etnolojik İncelemesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Özdemir, Süleyman. "Türkiye'de 'Zorunlu Çalışma' Uygulamaları". *Journal of Social Policy Conferences* 41-42 (02 Kasım 2011), 181-214.
- Üstün, Muhammet Enes. *Albay Selahattin Gürer'in Hayatı, Eserleri ve Riyasetindeki "Kıyâm Kelime-i Tevhidi"nin Müzikal Açından İncelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

İnternet Kaynakları

- An ve Zaman TV. “An ve Zaman Derviş Çeyizi 1. Blm”. *Youtube*. Erişim 11 Mayıs 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=I5zprHnL7Os>
- Defter-i Uşşak. “Fahreddin Efendi Hazretleri ve Rüya Tabirleri”. Blogspot. Erişim 26 Eylül 2021. <https://defter-i-ussak.blogspot.com/>
- Defter-i Uşşak. “Yanbolu Cerrâhî Dergâhı ve Muzaffer Efendi Hazretlerinin Büyük Dedesi Seyyid Hüseyin Efendi”. Blogspot. Erişim 23 Eylül 2021. <https://defter-i-ussak.blogspot.com/2015/06/yanbolu-cerrahi-dergahi-ve-muzaffer-efendi-hazretlerinin-buyuk-dedesi-seyyid-huseyin-efendi.html>
- Dünya Bizim. “Cem Sökmen ’Marmara Kıraathanesi’ni anlattı”. <https://www.dunyabizim.com/>. Erişim 18 Eylül 2021. <https://www.dunyabizim.com/havadis/cem-sokmen-marmara-kiraathanesini-anlatti-h27833.html>
- Dünya Bizim. “Safer Efendi’nin Musikimize Hizmeti de Hayli İhtisamlıdır”. Erişim 18 Eylül 2021. <https://www.dunyabizim.com/soylesi/safer-efendi-nin-musikimize-hizmeti-de-hayli-ihitamlidir-h26143.html>
- Dünya Bizim. “Safer Efendi’yi dervişlerinden ayırmak zordu”. Söyleşi. Erişim 12 Ekim 2021. <https://www.dunyabizim.com/soylesi/safer-efendi-yi-dervislerinden-ayirmak-zordu-h23274.html>
- Dünya Bizim. “Sahaflar Şeyhi Muzaffer Ozak”. <https://www.dunyabizim.com/>. Erişim 24 Eylül 2021. <https://www.dunyabizim.com/portre/sahaflar-seyhi-muzaffer-ozak-h1697.html>
- Ergür, Muzaffer. “Vird-i Settâr Şerhi”, ts. <https://www.muzafferozak.com/PDF/Kitaplar/virdi-settar-serhi-sadelestirme.pdf>
- Erkam TV. “Bir İrfan Öncüsü Olarak Safer Dal Efendi (Muhıbbî) Konuşmacı: Ö. Tuğrul İnançer”. *YouTube*. Yayın Tarihi 24 Şubat 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=skhcupKmn-Q>
- Fikriyat. “Bir devrin kültür ocağı: Marmara Kıraathanesi’nin portresi”. *Fikriyat Gazetesi*. Erişim 18 Eylül 2021. <https://www.fikriyat.com/tarih/2018/02/25/bir-devrin-kultur-ocagi-marmara-kiraathanesinin-portresi>
- Milli Gazete. “Eski Üstâdlara Dair”. *Milli Gazete*. Erişim 24 Eylül 2021. <https://www.milligazete.com.tr/makale/853343/mehmed-sevket-eygi/eski-ustadlara-dair>
- Muzaffer Ozak. “Terceme-i Hâl (Otobiyografi - 1981)”. Erişim 17 Eylül 2021. <https://www.muzafferozak.com/otobiyografi1.html>
- Muzaffer Ozak. “Terceme-i Hâl (Otobiyografi-1969)”. Erişim 24 Eylül 2021. <https://www.muzafferozak.com/otobiyografi2.html>
- MyMecra. “Tekkeyi Bekleyen Çorbayı İçer - Ahmet Özhan | İzler”. *YouTube*. Erişim 21 Ağustos 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=UKLVWSvb4D0&t=163s>
- Nağme-i Aşk. “Bir Gönül Sultânı : Kemal Baba”. Blogspot. Erişim 10 Eylül 2021. <http://nagmeiask.blogspot.com/2015/04/bir-gonul-sultan-kemal-baba.html>
- Nefes Yayınevi. “‘Meşkûre Sargut Hatırasına’ Programı 2.Bölüm - Vefatının 20. Yılında Safer Efendi (Konuşmacı: Ö.Tuğrul İnançer)”. *YouTube*. Yayın Tarihi 2019. https://www.youtube.com/watch?v=qs_oAgqJOQY
- Özcan Özhan. “Merhum Safer DAL - Sohbet”. Erişim 14 Temmuz 2021. https://www.youtube.com/watch?v=J4mrnUV_vh0

- Pehlivan, Gürol. “SÂMÎ/NİYAZÎ, Abdurrahman Sami Efendi”. Erişim 30 Haziran 2022. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sami-niyazi-abdurrahman-sami-efendi>
- TYB İstanbul. “İrfan Öncüleri-Ömer Tuğrul İnançer”. Erişim 14 Temmuz 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=7YM-3KFB34Y>
- Yar Kapısı- Ahmet Özhan. “Hazret-i Pîr sordu, Safer Nerede?” Yayın Tarihi 25 Mayıs 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=jgz7LTZoRgU>

EKLER

1.

Bismillahirrahmanirrahim

İstanbul Karagümrükte Cerrahi asitanesinin ondokuzuncu postnişini hazret-i şeyh Süleyman Muzafferüddin Aşkîyy-ül Cerrahiyy-ül Halveti kaddese sırazhül ali hazretlerinin hayat hikayeleri ve menkabeleri

Hazret-i şeyh Muzaffer efendi 1916(1332) yılında cerrahi asitanesine bitişik olan Kâhyakadın camiinin alt tarafındaki bir hanede dünyaya gelmiştir. Bu ev aynı zamanda asitane bahçe duvarına dayanıyordu. Pederleri hoça Mehmed efendi sahraf ve antikacı idi, eski kuşaklarında Baltacı Mehmed Paşaya dayanan valdeleri Ayşe hanım Konyalı bir aileye mensubtu, cihetinden ise cerrahi tarikatından esseyyid eşşeyh Hüseyin efendinin ^{nestinden} idiler. Bir tek ağabeyleri vardır ancak bu zat çok genç yaşında İstanbulun işgali sırasında vurularak hayata veda etmiştir. ^{Bir de ablaları vardır, bu hanım yakın yıllara kadar muammer olmuştur.} Pederleri Mehmed efendi de Muzaffer efendi pek küçük iken göçmüş böylece Efendi valdesi ile kalmıştır. Pederlerinin vefatı üzerine ortağı olan kimse bütün kitapları ve eşyaları ^{lere} gaspeder, küçük yetim ^{lerine} ve valde: hiç bir şey vermez ve onları çok muztar bir durumda bırakır. Bu konu ile ilgili Efendinin şöyle bir hatırası var "babamın vefatından sonra çok geçmemişti, bir gün annemle beraber Hafız paşadan Malta çarşısına doğru gidiyoruz karşıdan bir cenaze görüldü, annem kenara çekildi ve yarım dönerek kendisini kalabalıktan gizledi. Ben yolun kenarında yaklaşan cenazeye bakıyorum, birden cemaatten birisi tabuta doğru nida etti "hacı, yetim malı yemiştin haydi şimdi hesabını ver bakalım!" meğer o cenaze babamın ortağının cenazesi imiş ve nida eden zat yol kenarında hiçbir şeyden habersiz kalabalığı seyreden beni tanımış." Ve Efendi ilave etmişti ^{"babamın ortağının"} çocukları ömür boyu ^{maddi yardımında bulunduk.} süründüler, onlar a bizzat kendim ve ihvan ^{bütün} gayretlere rağmen iflah olmadılar ve sefalet içinde öldüler." Efendi 1925 de medreseye başlar bir yandan da hıfza çalışır. Fakat çok geçmeden medreseler kapanır, Efendi için artık sadece şahsi

EK - 1 : a. Şeyh Muzaffer Ozak Hayatı, Menkıbeleri ve Seyahatleri adlı eserin ilk sayfası (Bu eser Prof. Dr. Sadettin Ökten'den alınmıştır.)

huma nakledilip fikri sorulduğunda şöyle buyurmuşlardı " Bir adam düşününüz ki ramazana hiç aldırıyor, bayram geldiğinde ise camiye değil meyhaneye gidiyor. Diyor ki bu gün benim bayramımdır, çok mutlu ve sevinçliyim, bunu kutlamak için meyhaneye gideyim. İşte o adam dahi benim kardeşimdir. Ya bu adam bayram gelmiş gelirse gelsin bana ne deyip bayrama seyrana hiç aldırmasa idi, kayıtsız kalsa idi. O zaman ne yapardık. Bu adam bayramı biliyor hiç olmazsa ama ne yapacaklarından bihaber. Her insanın bir cahiliyye devri vardır. Sonra bu devir geçer, bize düşen kardeşlerimiz için dua etmek, Allahdan bu devrin kısa sürmesini niyaz etmektir. Efendimiz aleyhisselatü vessalam hazretlerinin şefaetleri büyük günah sahiplerinedir. Evliyaullah hazarata buyuruyorlar ki "her günah içki gibi sekir verseydi dünyada hiç bir vakit hiç bir ayık adam kalmazdı." Onun için kusurları örtmeye ve hayrı teşvike çalı şalım küçücük olsa bile."

Bir meseleden dolayı merhum Efendi ile Safer efendinin araları biraz soğuktur. Safer efendi giderek dergâha devam etmeme gibi bir hisse doğru kaymaktadır. Bir gece Safer efendinin manasında hazret-i Fahreddin zuhur eder, ve Safer efendiyi elinden tutarak Muzaffer efendinin huzuruna götürür. Önce kendisi Muzaffer efendinin elini öper, sonra Safer efendiye öptürür. Bu manadan sonra Safer efendinin gönlüdeki soğukluk zail olur ve kendileri tekrar şevkle dergaha devam ederler.

Yine Efendi Rahmetullahi aleyh'den kısa hatıralarla söze son verelim. Buyurdular ki "Bir köpek koşuyormuş, biri bir taş atmış köpek taşa doğru koşmuş bakmış, ha bunlar taş yiyorlarmış demiş."

Hasta olan bir kimseye bir ehlini bulup yedi fatiha okutunuz. Fatiha ların arasında da selatü selam okunur.

Efendi rahmetli profesör Erol Güngörün mevlidinde dua edilen, duayı uzun tuttular hem kendileri ağladılar hem de cemaati ağlattılar.

son

Kandil gelen
12. R.E. 1414

16. 5te

29. Ağustos 1993
Tammam
Tammam

EK - 1 : b. Şeyh Muzaffer Ozak Hayatı, Menkıbeleri ve Seyahatleri adlı eserin son sayfası (Bu eser Prof. Dr. Sadettin Ökten'den alınmıştır.)

ZIKRULLAHIN MANA TECELLİSİNİN GÖNLÜMÜZDE MEYDANA ÇIKMASI İÇİN YIRMI ŞART VARDIR. BEŞİ ZIKRULLAHA BAŞLAMADAN EVVEL. ONİKİSİ ZİKİR EDERKEN. ÜÇÜ ZIKRULLAHDAN SONRA

Zikrullaha başlamadan evvelkiler:

- 1) Tövbe-i nasuh; yani, bilerek ettiğimiz günahları çirkin görüp bir daha o günahları işlememeğe Allahü telala'ya söz vermek.
- 2) Abdestli bulunmak, temiz olmak, temiz yerde bulunmak, güzel koğu sürünmek.
- 3) Sakin bir yerde bulunmak, gözler kapalı olmak.
- 4) Dervişin gönlünün Allah ile olması ve ancak Allahı düşünmesi.
- 5) Şeyhin himmetini Resul aleyhisselam'dan isimdat diye itikadı halisa (yani inanacaktır).

Zikrullahın içinde olanlar:

- 1) Bir derviş yalnız zikredecekse, iki dizin üzerine kibleye doğru oturur. (kibleye müteveccihen).
- 2) Ellerini dizlerini üzerine koymak.
- 3) Giyimli bulunmak. (libas-ı helal)
- 4) Az aydınlık, karanlık olmayacak, bir yerde bulunmak.
- 5) Zikir ettiğini kimseye göstermemek.
- 6) Allah'tan gayi düşünceyi kalbten uzaklaştırarak nefsini karşısına alıp beraberce zikrullaha layık olmaları.
- 7) Ne sessiz ne de bağırarak ki kendi duyabileceği bir sesle
- 8) Yalnız ettiği zikrullahı düşünecek ki kalbindeki başka düşünceler uzaklaşsın.
- 9) Allah'ın lütfu ile elinde olmayarak tevhidin nuru onu kaplayacak.
- 10) Zikrullahın manevi nurları kalbinde doğmaya başladı mı, nefsin kötü düşünceleri, günah arzuları uzaklaşır.
- 11) Zikir kalbe geçince, zikir kalbi devam bulunca kalbdeki şehvet arzuları ve yine kalbdeki inkar duygularının karanlıkları devamlı kalb zikrinin nurları

138

EK - 2 : a. Safer Efendi'nin şeyh olduğu ilk dönemlerde zikirde uyulması gereken kurullarla ilgili dervişana dağıttığı fotokopi (Fulya Atacan - Sosyal Değişme ve Tarikat Cerrahiler - Sayfa 138'den alınmıştır.)

12) Sonra, bu nurlar hem cesedimizi hem ruhumuzu kaplar, nura vasil olur, nur ile nur olur.

Zikrullahtan sonra:

1) Konuşmadan uzuncu bir müddet huzurda bulunmak.

2) Böyle otururken geçmişte nefsinin yapmış olduğu günahları düşünerek tekrar tekrar nefesine o günahları hatırlatarak nefsini zem etmek.

3) Sonra, uzunca bir müddet bilhassa su ve meşrubat içmemek, zira su va sair meşrubat içilirse, zikrullahın şevk ateşinin hemen sönmesine sebep olur. Su ve meşrubat içilmezse, o zikrullahın aşk ateşi yangınının uzunca bir müddet cisminde ve ruhunda kalmasına sebep olur.

Dil beydini pak iden,	Dervişi anka iden,
Alem-i lahüte giden,	Mevla zikridir, zikri
Zikirde halet alan,	Aşınayı ruh olan,
Ukbade devlet bulan,	Mevla zikridir, zikri
Terk ehline karışan,	Hem zevkine erişen
Bahri ledünnle görüşen,	Mevla zikridir, zikri
Aşıkların zikri HU,	Zikri HU'dur, fikri HU
Vecde gelip diye HU,	Mevla zikridir, zikri
NUREDDİNİ diri kılan,	Tevhidle çerağı yanan,
Bilhamdillah tevfik olan,	Mevla zikridir, zikri

Nutku Şerefi Hazreti Pir (kadesse sırrüh)

ve teral -melaikete haffiyne min hevli- arşi yusebbihüne bihamdi rabbihim ve kudiye beynehüm bil-hakkı ve kilel-hümdü lillahi rabbi-lalemin

(süre-i Zümer:75)

Melekeri de, Arşin etrafını kuşatarak, Rableri celle şanuhuye hamd ile tesbih ettiklerini görürsün. Halk arasında hakk ile hükmolunur. Ve (mürminler ve Melekler tarafından) Rabbil-alemin'e hamd olsun denir."

(Tibyan Tefsiri)

HAC SEYAHATI DÜZENLEYECEK (A) GRUBU SEYAHAT ACENTALARI
İLE BUNLARIN HACCA GÖTÜRECEKLERİ HACİ ADAYLARI ARASINDA
İMZALANAN SÖZLEŞME

Seyahati Düzenleyen Acentanın

Adı, Adresi ve Telefonu

BODRUMTUR SEYAHAT ACENTASI
CUMHURİYET CAD. 16. SİMAĞO/İSTANBUL
TELEF. 134.51.03 / 8 HAT

Hacı Adayının Adı, Soyadı ve

Telefonu

SAFER DAL

314.09.56

Seyahat Edilecek Yol

HACIYOLU

Yukarıda adı ve adresi yazılı acenta ile hacı adayı arasında, 1990 hac mevsiminde hac maksadıyla Suudi Arabistan'a götürülüp getirme hususunda aşağıdaki şartlarla işbu sözleşme yapılmıştır.

Sözleşmenin Şartları

1. Bu sözleşmede yazılı hizmetlerin karşılığında hacı adayı tarafından acentaya 2.1150,- ve 500.000,- l. ödenecektir.
2. Geçen yıllarda olduğu gibi 1990 yılı hac mevsiminde de Suudi Arabistan'ın dünya hacılarını kota uygulayacağı dikkate alınarak bu yıl hacca gidecek vatandaşlarımızın kayıtları Hac Komisyonu'nun 15.01.1990 gün ve 1990/1 sayılı Kararı gereğince aday kaydı şeklinde yapılacaktır.
3. Müracaat eden hacı sayısının Türkiye'ye tanınan kontenjanı aşmaması halinde tüm vatandaşlarımızın aday kayıtları asile çevrilecek ve aday kaydı yaptırılanların tamamı hacca gidecektir.
4. Müracaat eden hacı adayı sayısının, tanınan kontenjandan fazla olması halinde; aday olarak kaydedilen vatandaşlarımızdan daha önce hacca gitmiş olanların aday kayıtları iptal edilecek, (ilk defa hacca giden mahremine refakat etmek mecburiyetinde olalar hariç) bu şekilde de istenen sayıya ulaşılamaması halinde aday olarak kaydını yaptıranlardan en son sıradakinden başlanmak suretiyle istenilen sayıya ulaşmaya kadar indirim yapılarak aday kayıtları iptal edilecektir.
5. Türkiye'ye tanınan kontenjanın aşılması sebebiyle aday kaydı iptal edilen vatandaşlarımızdan tahsil edilen parsallardan sadece kırtasiye giderleri kesilmek suretiyle geri kalan bakiye kendilerine lade edilecektir.
6. Hacı adayının pasaportu acenta tarafından alınacak ve vize işlemleri de yine acenta tarafından yapılacaktır.
7. Seyahat edilecek otobüsler ve uçak, acenta tarafından temin edilecektir.
8. Hacı adayı için yurtdışında yapılacak (toprakbaşı, ev kiralari, çadır parası, şehir-garaj arası vasıta ücreti gibi) masraflarının karşılığı dövizler acenta tarafından, hacı adayının kendi özel harcamaları için gerekli dövizler ise

p

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

/...

EK - 5 : a. Safer Efendi'nin 1990 yılında hac seyahat acentesi ile yapmış olduğu bir sözleşmenin ön sayfası (Bu evrak M. Fatih Çıtlağ tarafından gönderilmiştir.)

- 2-
- hacının kendisi tarafından satın alınacaktır.
9. Hudut kapılarındaki giriş-çıkış işlemleri acenta görevlilerince yürütülecek, toprakhası parası dahil bu işlemlerle ilgili her türlü harcamalar acenta tarafından yapılacaktır.
10. Seyahat süresince, bu sözleşmenin 1. maddesinde yazılı ücret dışında hacı adayından herhangi bir ek ödeme talep edilmeyecektir.
11. Mekke ve Medine'de garajlardan evlere, evlerden garajlara intikaller sırasında vasıtalara ödenecek ücretler acenta tarafından karşılanacaktır.
12. Seyahate çıkmadan önce acenta tarafından hacı adayına ücretsiz olarak "Hac Rehberi" verilecektir.
13. Mekke ve Medine'de ikamet edilecek evler acenta tarafından kiralanacak, bu evlerin kiralari acenta tarafından ödenecektir.
14. Havayolundan seyahat edecek hacı adayının Cidde-Mekke, Mekke-Arafat-Müzdelif ve Mekke-Medine-Cidde arasındaki yolculuklar için kiralanacak nakil vasıtalarının ücretleri de acenta tarafından ödenecektir.
15. Hacı adayına verilecek sağlık hizmetleri için ücret talep edilmeyecektir. (Hastalık ve benzeri sebeplerle daha önce seyahat ettiği vasıtalar dışındaki herhangi bir vasıtayla yurda dönenler, dönüş masraflarını kendileri karşılayacaklardır).
16. Herhangi bir sebeple hac seyahatinden vazgeçtiklerini acentaya bildiren hacı adayının acentaya yatırdığı para kendisine iade edilir. Ancak, acenta tarafından o tarihe kadar yapılan zaruri masraflar hacı adayının ödediği paradan düşülür.
17. Hacı adayı acentanın hazırladığı seyahat programına uymak zorundadır. Haklı sebeplerle veya kafile başkanlarınınca uygun görülen haller dışında hacı adayı kafileden ayrılmaz.
18. Gidiş ve dönüşte hacı adayının zembem dahil 60 kg'a kadar olan yükleri ücretsiz olarak taşınacaktır.
19. Hacı adayı Mekke ve Medine'de ikamet ettiği evlerde sebebiyet verdiği her çeşit zararı tazmin etmekle yükümlü olacaktır.
20. Acenta tarafından hacı adayına elbiselik kumaş, şemsiye ve kimlik künyeleri verilecek, bunlar için bir ücret talep edilmeyecektir.
21. Yurtdışında kalmak, ticaret yapmak gibi hareketleriyle kafilenin beklemesine ve yol arkadaşlarının rahatsız olmasına sebep olan hacı adayı hakkında, uğradığı zarar dolayısıyla acenta dava açabilecektir.
22. Hacı adayının yanında götürüp getireceği gümrüğe tabi veya ticari eşya ile ilgili yurtiçindeki ve yurtdışındaki her türlü sorumluluk hacı adayına ait olacaktır.
23. Yurtdışında vefat edenlerin cenazeleri vefat ettikleri ülkelerde defnedilir. Defin işlemleri ve masrafları bir hizmet olarak acentaca yapılır. Bunun için hacı adayının mirasçılarında acenta tarafından herhangi bir talepte bulunulmez.
24. Hacı adayı bu sözleşmenin uygulanmasından dolayı herhangi bir zarara uğrarsa, bu zararın karşılanması için 1618 sayılı Kanun'un 12 ve 13 nolu maddeleri gereğince Turizm Bakanlığı emrine yatırılan teminattan zararın karşılanması için doğrudan Bakanlığa başvurur.
25. Bu sözleşme 3 nüsha olarak düzenlenmiş olup, birer sureti ilgiliye ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiş, bir sureti de Acenta'da kalmıştır.

Hacı Adayının
Adı, Soyadı ve İmzası

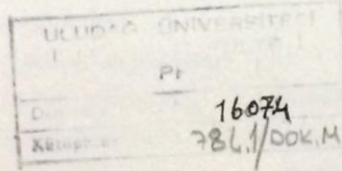
SAFER DAL

BOZKURT TURİZM TİCARİST
Acenta Yetkilisinin
Adı, Soyadı Kaşesi
İmzası

EK - 5 : b. Safer Efendi'nin 1990 yılında hac seyahat acentesi ile yapmış olduğu bir sözleşmenin arka sayfası (Bu evrak M. Fatih Çıtlak tarafından gönderilmiştir.)

99 makamda İlahiler

Hazırlayan
Cüneyd Kosal

Sn.
Sefer DAL'ın
Hediyesidir.

MARİFET YAYINLARI

Yerebatan Cad. Çatalçeşme Sk. Defne Han No: 27 Kat: 4
Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel: 526 22 70 - 513 92 25
Fax: 513 92 25

EK - 6 : Safer Efendi'nin hediye ettiği '99 Makamda İlahiler' kitabı Mustafa Kara eliyle not düşülerek Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır.